

VÝVOJ HODNOTOVÝCH STRUKTUR STUDENTŮ FHS UK

Libor Prudký

VÝVOJ HODNOTOVÝCH STRUKTUR STUDENTŮ FHS UK

Libor Prudký

Publikace byla zpracována v rámci projektu FHS UK Progres Q20_206020/44.

Recenzenti:

doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

PhDr. Martin Vávra, Ph.D.

ISBN 978-80-7571-019-2

OBSAH

1. kapitola: Postup výzkumu, dynamika a struktura studentů přicházejících studovat FHS	6
1.1 Užité pojetí empirického kvantitativního výzkumu hodnot	6
1.2 Informace o průběhu longitudinálního výzkumu hodnotových struktur studentů FHS	10
1.3 Složení respondentů podle sledovaných demografických indikací	15
1.4 Předchozí studium a zájem o studium na FHS UK	22
1.5 Závěry a shrnutí?	25
2. kapitola: Vývoj a struktura hodnotových preferencí	27
2.1 Pojetí a výzkum hodnotových preferencí	27
2.2 Srovnání hodnotových preferencí studentů FHS UK v čase i ve vnitřní struktuře	28
2.3 Výsledky faktorových analýz hodnotových preferencí	33
2.4 Vybrané párové vztahy k hodnotovým preferencím	36
3. kapitola: Hodnotové orientace studentů FHS UK	43
3.1 Pojetí zkoumání hodnotových orientací	43
3.2 Přehled základních poznatků o struktuře a vývoji hodnotových orientací	46
3.3 Přehled výsledků faktorové analýzy hodnotových orientací	54
3.4 Hodnotové orientace podle genderových diferencí	63
3.5 Blíže o hédonismu – o nejvýraznější hodnotové orientaci studentů 1. ročníku FHS UK	64
4. kapitola: Vývoj hodnotových rámců u studentů 1. ročníku FHS UK	68
4.1 Pojetí hodnotových rámců a základní výsledky	68
4.2 Výsledky faktorových analýz hodnotových rámců	74
5. kapitola: Vývoj norem chování studentů 1. ročníku FHS UK	78
5.1 Pojetí zkoumání norem chování studentů prvních ročníků FHS UK a základní výsledky	78
5.2 Faktorová analýza odpovědí na přijatelnost chování a normy chování	84
6. kapitola: Vývoj vztahů mezi součástmi hodnotové struktury studentů FHS UK	92
6.1 Párové vztahy mezi jednotlivými součástmi hodnotové struktury u studentů FHS UK	93
6.2 Hlavní poznatky z předchozích analýz – shrnutí	106
Shrnujeme...	109
7. kapitola: Rodina, škola, jiní a já: za co hlavně mohou?	111
Použitá literatura	121
Příloha: Podoby použitých dotazníků v letech 2002 a 2016	123

ÚVODNÍ POZNÁMKA

4

Tato elektronická publikace shrnuje vybrané výsledky dlouhodobého longitudinálního kvantitativního výzkumu hodnotových struktur studentů přicházejících do 1. ročníku denního bakalářského studia na Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Jde o výsledky výzkumů z let 2002–2016. Po dobu 15 let byl realizován terénní sběr dat a také postupné zpracovávání výsledků. Po dobu prvních šesti či osmi let byla současně testována použitelnost a nosnost svébytného nástroje pro kvantitativní empirický sociologický výzkum hodnotových struktur. Předkládáme shrnutí vybraných výsledků vlastně v základní podobě – tedy především ve srovnání v časových řadách poznatků vycházejících z frekvenční analýzy, dále výstupů z faktorové analýzy (jako důležitého nástroje pro porozumění struktuře vztahů mezi výstupy) a z vybraných párových analýz, pro hledání vztahů mezi zkoumanými indikátory. Jsou zde rovněž základní postupy pro hledání vztahů mezi součástmi zkoumaných hodnotových struktur. Publikace se soustředí zejména na prezentaci získaných dat. Jde ovšem jen o část poznatků z analýzy výsledků výzkumů. Čtenář může porovnat výběr zkoumaných indikací s podobou dotazníků. V závěru jsou uvedeny dvě jeho podoby – z prvního roku výzkumu a pak ta, která byla použita v dosud závěrečném výzkumu z roku 2016. Z tohoto srovnání je také patrné, jak se výzkum v nejzákladnějších obrysech vyvíjel. A také to, že zdaleka ne všechny možnosti pro zpracování a interpretaci získaných dat jsou v této publikaci využity. Soustředili jsme se především na poznatky přímo se vztahující k postupu zkoumání hodnotových struktur konceptem, vyvinutým v rámci tohoto dlouhodobého zkoumání.

Výzkum byl realizován nejen proto, aby bylo možné charakterizovat řadu významných indikací studentů přicházejících studovat FHS UK, nejenom proto, aby bylo možné vyvíjet a ověřovat nosnost specifického postupu kvantitativního sociologického empirického výzkumu hodnotových struktur, ale také (a jistě ne na posledním místě) proto, aby studenti měli možnost se na datech „o sobě“ naučit zacházet s empirickým sociologickým kvantitativním výzkumem. Včetně základů zpracování a interpretace získaných výsledků. Data z výzkumu sloužila pro desítky, možná i více než

stovku seminárních prací a také pro desítky bakalářských i několik magisterských prací i jako zdroj pro několik prací doktorských. A to nejen na FHS UK, ale i na jiných fakultách. Ostatně postup výzkumu a technika pro sběr dat byly využity i v zahraničí a v současnosti jsou používány i na dalších dvou vysokých školách v ČR.

Prezentace výsledků se opírá zejména o prezentaci získaných dat. I proto, aby mohla sloužit pro další analýzy a srovnávání. Je vhodné připomenout, že data za všechna léta výzkumu jsou samozřejmě k dispozici zájemcům jak z FHS UK, tak z jiných fakult i z jiných vysokých škol, případně výzkumných pracovišť.

Publikace musela být vydána v elektronické podobě, protože náklady na tištěnou podobu by byly nad síly vydavatele a také by přinesly výstupy, které by pro část čtenářů byly nestravitelné. V elektronické podobě je možné s nimi přímo pracovat a případně na ně nabalovat další poznatky a analýzy.

Děkuji za spolupráci na výsledné publikaci především Mgr. Michaela Šmídové, Ph.D., a Ing. Lubomíru Žaloudkovi, kteří výrazně napomohli při práci s daty. Také jsem rád, že se na podkladech pro tuto publikaci podílela řada studentů FHS UK. A to dílčími analýzami, které sice nebyly většinou použity v této publikaci, avšak mohou nadále sloužit pro srovnávání s těmi, kteří se budou dále na výsledcích a analýze dat tohoto výzkumu podílet. Jak ve výuce na FHS UK, tak i na jiných školách a pracovištích.

Praha listopad 2017

1. kapitola

POSTUP VÝZKUMU, DYNAMIKA A STRUKTURA STUDENTŮ PŘÍCHÁZEJÍCÍCH STUDOVAT FHS

1.1 Užité pojetí empirického kvantitativního výzkumu hodnot

6

Výzkum hodnot je součástí řady vědních disciplín. Nebo také lze říci – na výzkum hodnot rezignuje řada vědních disciplín. Zvláště na empirický výzkum. Není divu. Jde o obtížně uchopitelný pojem (v pramenech lze nalézt snad stovky pojetí hodnot – např. Strmiska, 1996, odkazuje na R. Lautmana s tím, že tento autor našel už v roce 1981 asi 180 takových pokusů) a pro jeho zkoumání lze použít mnoho postupů. S rizikem, že žádný z nich není obecně přijímaný, a tudíž i výsledky jeho použití mohou být (právem) zdrojem pochyb víc než zdrojem jistot.¹

Nicméně v tom, že jsou hodnoty sociálním fenoménem – že se tedy rodí, rozvíjejí, užívají a mizí prostřednictvím sociálních vztahů, procesů a uspořádání –, dochází většinou ke shodě. To především znamená, že sociální hodnoty vznikají jako sociální konstrukt, tedy jako výsledek vyjednávání, předávání poznatků a hodnocení a zároveň jsou podstatnou podmínkou pro možnost takového vyjednávání a pro jeho výsledek.

Jde ale o sociální konstrukty zvláštního druhu. Platí, že doba jejich konstruování je obvykle delší, strukturovanější a složitější než u jiných součástí vědomí a zároveň také, že když je daný subjekt přijme za své (když je interiorizuje), jsou pro něj natolik důležité, že mohou mít váhu jeho definičních znaků. Je tomu tak zejména proto, že

1 Těto problematice jsem se věnoval obsažněji v několika monografiích. Například v Prudký, L. – a kol. 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia. Dále kupř. v Prudký, L. 2014. *Rozvoj osobnosti vysokoškoláků jako součást kvality výuky*. Brno: CDK. A naposledy Prudký, L. (ed.) – Šmídová, M. – Vojtíšková K. 2016. *Periferie, kraje, hodnoty*. Brno: CDK. Proto se k této problematice zde vracím jen ve veliké stručnosti.

hodnoty jsou výsledky hodnocení a zároveň slouží jako zdroj hodnocení. Základ spočívá v tom, že v rámci hodnocení se postupně utváří sociální konstrukty, které dané subjekty považují za podstatné, přijímají je jako podstatné, tvoří z nich hodnoty.

Z toho plyne mimo jiné, že poznáním přijatých hodnot, příznačných pro daný sociální subjekt, se dozvídáme o obsahu jeho vědomí, o základech jeho hodnocení, a tudíž i jeho obsahového vymezení.

Podstatné je, že tvorba hodnot sociálního subjektu je spjata s procesem jeho včleňování do společnosti a současně s ovlivňováním tohoto společenství...

Z hlediska jednotlivce jsou procesy utváření a přijímání hodnot produktem a jedním z rozhodujících atributů obsahu jeho socializace. Socializaci v individuální rovině chápeme jako dvojedinný proces, v němž společenství usiluje, aby se jedinec naučil v tomto společenství přijatým pravidlům a kontrole jejich dodržování a přijal je alespoň z části za vlastní, současně jedinec usiluje o prosazení sebe sama, své jedinečnosti, hodnot a norem chování, kterým se dosud naučil a přijal je. Jedná se o interaktivní proces trvající celý život, během něhož dochází k utváření osobnosti – charakterizované především svéráznými zvnitřněnými hodnotami – a tím současně k předávání kulturní kontinuity prostřednictvím učení se hodnotám, které přijalo za své okolí jedince. Zároveň tak dochází k posunům v hodnotových strukturách společenství, charakterizovaných nově přijímanými a uplatňovanými hodnotami a na ně navazujícími normami chování. Eisenstadt (1964: 27) chápe obecnější rozměr socializace jako „proces odevzdávání sociálního dědictví a zachovávání sociální kontinuity“. V zásadě platí, že stejně jako u osobnosti jsou interiorizované hodnoty definičním znakem i pro společenství. Tentýž autor (1964: 24) objasňuje, že „jedním z hlavních úkolů, s nimiž se musí vypořádat každá společnost... je zajištění trvání jejich vlastní struktury, norem atd., a to přes všechny změny... Z toho důvodu je cesta jednotlivce různými věkovými stupni nejen jeho soukromou záležitostí, nýbrž i věcí fundamentálního významu pro celý sociální systém tím, že objasňuje potenciální nebezpečí diskontinuity a rozrušenosti, jakož i nutnost je překonávat.“ Jde sice o výsledek výrazně strukturalistického přístupu, ale to, že vypovídá o jedné významné dimenzi sociálních změn a procesů, je nepochybné.

Nicméně otázka u longitudinálního výzkumu v této souvislosti je zřejmá: lze prostřednictvím dlouhodobého výzkumu rozpoznat identifikace případných posunů a změn, které by mohly napovídat o určitých trendech?

I z uvedeného vyplývá, že pro poznání obsahu sociálních procesů a jevů je důležité, abychom poznali a pochopili jejich hodnotovou strukturu.

K takovému poznání lze využít různé postupy.

V empirické sociologii se v posledních asi čtyřiceti letech „zabydly“ postupy empirického kvantitativního výzkumu hodnot, které jsou používány častěji a se všemi pochybnostmi slouží mj. i pro srovnávání mezi jednotlivými kulturami, společenstvími či skupinami. Tedy pro srovnávání podoby přijatých hodnot těmito sociálními seskupeními.

Jde především o postupy spjaté se jmény R. Ingleharta (např. 1977), dnes už lze říci rodiny Hofstedeovy (kupř. 2001) a i u nás nejčastěji používaného konceptu spjatého se jménem S. Schwartze (1992 ad.).

Když jsem se v počátku devadesátých let minulého století vrátil k výzkumu hodnot, nebylo tolik příležitostí, protože v podmínkách naší společnosti byl využit jen Inglehartův koncept empirického kvantitativního výzkumu hodnot v rámci European Value Studies. (Prvně byl u nás využit v roce 1991.) Takže jako východisko pro přístup k empirickému výzkumu hodnot jsme využili sekundární analýzu dosud uskutečněných empirických sociologických výzkumů hodnot u nás. Bližší popis tohoto postupu najde čtenář v knize „Inventura hodnot“ a nebudu se k němu zde vracet.

Výsledkem byl postup kvantitativního empirického sociologického výzkumu hodnot založený na tomto schematickém základě:

Konkretizace zde vyvinutého a užívaného konceptu empirického kvantitativního sociologického výzkumu hodnot má tyto součásti:

Hodnotové preference: Jsou chápány jako elementární vyjádření základních životních hodnot, často jednoslovné, bez specifikace obsahu, s vysokou rezistencí vůči změnám. Jde vlastně o základní stavební kameny hodnotové struktury.

Hodnotové orientace: Specifikace hodnotových preferencí z hlediska zaměření (zacílení) významů. Často vážením výroků v dichotomiích. Prostřednictvím výzkumu hodnotových orientací lze rozpoznat složení obsahového zaměření hodnotových struktur, včetně vztahů mezi nimi, a tudíž i možného směřování k určitým typům.

Hodnotový rámec: Ohraničení možností pohybu a dosahu hodnot prostřednictvím míry možného vlivu jedincem, důvěrou, vírou a především ozřejměním smyslu existence, tedy i přijatých hodnotových preferencí a orientací. Často skrze několik indikátorů, zvláště se vztahujících k relevanci zdrojů a přístupů k chování a prožívání. Jde vlastně o základní zdroj pro pochopení míry aktivizace a reflexe utváření hodnotových struktur. V hodnotovém rámci může docházet ke změnám hodnotových orientací i preferencí, rámec ale je často ještě víc rezistentní vůči vnějším změnám než předchozí součásti hodnotových struktur.

Normy chování: Zde jako potvrzení či vyvrácení hodnot, kdy normy jsou chápány jako možné postupy realizace toho, „co se má“ a „oč se má usilovat“. Indikace je obvyklá pomocí přijatelnosti přestupků. Jedná se o základ můstku od hodnot k chování.

Sociální, ekonomické a demografické charakteristiky: Jejich prostřednictvím lze docházet ke specifikaci vlivů na shody či rozdíly mezi jednotlivými podobami hodnotových struktur. Jsou jak základem pro konkretizaci sociálního začlenění a sociálních a demografických indikací respondentů, tak jedním ze zdrojů ověřování míry platnosti zjištění o podobách sociálních struktur. Nejde o implicitní součást hodnotové struktury, ale o hledání a strukturaci vlivů na ni.

Pro jednotlivé skupiny indikátorů byly vyvinuty konkrétní indikace, rozdělené na hlavní (charakterizující jádro skupiny) a doplňkové, které slouží jednak ke speci-

fikaci hlavního indikátoru, dále pro jeho případné rozšíření a také pro ověření (kontrolu) platnosti a pravdivosti zjištění, která jsou s hlavním indikátorem spjata. (Doplňkové indikace mohou být použity výběrově.) V konstrukci těchto indikátorů, dovedené až do typové skladby dotazníku, je jádro metodiky přístupu ke zkoumání hodnotových struktur podle tohoto konceptu.

Tabulka č. 1: Indikátory podle nového konceptu výzkumu hodnot

<i>Skupina indikátorů</i>	<i>Hlavní indikace</i>	<i>Doplňkové a kontrolní indikace (varianty)</i>
A. hodnotové preference	základní životní hodnoty	-zdroje klidu a rovnováhy -vlivy na úspěšné manželství -podstatné atributy výchovy dětí (co si děti z výchovy mají především uchovat pro život)
B. hodnotové orientace	zaměření hodnot – struktura tendencí vývoje hodnot	-specifikace hodnotových orientací podle konkrétních situací (výkonnost, konformita, otevřenost, hédonismus, individualismus, solidarita, úspěch, soudržnost, atd.) – ochota ke změnám
C. hodnotový rámec	smysl existence	-důvěra obecně a vůči konkrétním aspektům života společnosti (stát, nositelé moci, instituce atd.) -víra, zvláště náboženská -možnosti ovlivňovat průběh života
D. normy chování	přijetí či odmítání přestupků	-podoba aktivit v oblastech přestupků/norem -míra nezbytnosti řádu
E. sociální, ekonomické a demografické vlivy	(členění na hlavní či doplňkové indikátory zde nepřichází v úvahu) Rozsah a pojetí – včetně případných kontrolních indikací – jsou vázány na zacílení a možnosti konkrétního výzkumu. Dosud u nás jako podstatné vystupují zvláště pohlaví, věk, náboženská, vzdělání, druh absolvované školy, životní úroveň, životní styl, velikost obce bydliště, region a jeho socioekonomická úroveň a dynamika, difference ve vybavenosti domácnosti podmínkami pro vzdělání, kulturní a sociální kapitál a difference v podobě některých atributů dosavadní socializace, především spjatých s dosavadními obsahy kvality života.	

Toto schéma má své formální podoby, tedy počty a rozsahy stěžejních indikací, včetně škál a počtu znaků využívaných pro charakteristiku (poznání) těch součástí hodnotových struktur, které jsou v dané kultuře příznačné.

Na rozdíl od postupů Ingleharta, Hofstedeho a Schwartze neaspiruje tento postup na výpověď o obecných podobách hodnotových struktur a jejich zdrojů, ale nabízí formu, kterou lze v jednotlivých zemích (státech, kulturách, případně i institucích

a společenských) specifikovat podle ověřených variant a potřeb dané kultury. Na rozdíl od uvedených a mezinárodně obvykle užívaných postupů empirického kvantitativního sociologického výzkumu nabízí možnosti pro srovnávání i mezi státy (kulturami, subkulturami apod.), ne však na základě „do nich“ vkládaných indikací, nýbrž na základě formální shody mezi zkoumanými soubory podle indikací specifických pro danou subkulturu, kulturu, stát, národ apod. Vyžaduje to ovšem před každým užitím tohoto postupu empirického kvantitativního sociologického výzkumu hodnotových struktur nalézt nejpřesnější indikace specifické pro danou subkulturu (společensví, instituci apod.) tak, aby bylo možné formální schéma výzkumu naplnit indikacemi, které jsou pro danou zkoumanou problematiku v daném prostředí nejvýstižnější. Obtížnější je to zvláště, pokud jde o hodnotové orientace. Pro hodnotové preference lze zřejmě využít obecné šestiznakové pojetí – to se ostatně uplatňuje vlastně ve všech dnes užívaných postupech kvantitativního empirického sociologického výzkumu hodnotových struktur. Zásadní difference nemusejí nastat ani při zkoumání hodnotových rámců. Empirický výzkum norem chování je samozřejmě dynamický a podle subkultur, institucí a společenskví odlišný. Lze zde pracovat s výsledky jiných výzkumů, zaměřených na dané téma. (U nás např. z opakovaných ročních šetření CVVM věnovaných právě normám chování.)

Cílem je, aby bylo možné tento postup využít i pro komparaci mezi různými kulturami (společensvími, případně i institucemi) při respektu ke specifickým těmto kultur. To je zásadní rozdíl mezi zmíněnými obecně používanými postupy. Nejde o „vkládání“ představ o podobě hodnotové struktury (a tedy i kultury) do daného společenskví, ale o respektování specifík daného společenskví a zároveň o zachování možností komparací.

1.2 Informace o průběhu longitudinálního výzkumu hodnotových struktur studentů FHS

Uvedený koncept empirického výzkumu hodnot je podkladem pro tvorbu, užití, zpracování a využití výsledků výzkumu hodnotových struktur studentů FHS i dalších výzkumů hodnotových struktur vysokoškoláků. Je důležité připomenout, že jde o ověřený přístup, který podává poznatky o naplnění sebe sama a nabízí interpretaci získaných poznatků v souvislostech právě tohoto konceptu. Nemůže jít o poznatky a interpretace všeobecně platné – empirický výzkum hodnotových struktur vycházející z kvantitativní analýzy velkých datových souborů je interpretovatelný hlavně prostřednictvím přístupu k tomuto výzkumu. Na druhé straně je ale možné takový výzkum uskutečňovat a jeho výsledky zpracovávat a interpretovat. Nejen jako zdroj informací o samotné hodnotové struktuře, ale také o charakteristikách zkoumaného souboru dotazovaných.

Využití výsledků výzkumu je o to bohatší, čím je delší období, za které je tato problematika zkoumána. A platí to o všech jejích částech.²

Po 15 letech výzkumu si troufám podat ucelenější informace o takovém výzkumu. A to výhradně za FHS UK – i když byl a je tento výzkum realizován i na jiných vysokých školách.

Výsledky budou publikovány postupně. Prvním krokem je samozřejmě charakteristika souborů dotazovaných za uvedených 15 let. Nejde „jen“ o informace o rozsahu výzkumu, ale především o složení dotazovaných – tedy o tom, jaká je struktura nově přijímaných studentů ke studiu v bakalářském studiu na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Poznatky o dynamice struktury těchto studentů v tomto výzkumu mohou posloužit ke specifikaci sociálních a demografických „dispozic“ ke studiu u těch, kteří nastupují na FHS UK.

Výraz „dispozice ke studiu“ je přehnaný. Je zvolen proto, aby byla zdůrazněna skutečnost odvozovaná od Bourdieuova konceptu reprodukce kapitálů mezi generacemi.³ Také proto, že řada výzkumů i u nás⁴ tento koncept znovu potvrzuje. Nejde o mechanické přejímání, ale o upozornění na jednu z možných interpretací poznatků z empirického výzkumu, v němž se alespoň některé atributy kapitálů podle Bourdieua objevují. A také jde o poukaz na význam socializace jako stěžejního mediátora utváření hodnot. Stěžejní váhu socializaci při tvorbě hodnot přikládá zvláště R. Inglehart (1977 ad.), když formuluje socializační hypotézu, jako základní pro utváření hodnot jedince. Ta obsahuje dvě vzájemně podmíněné skutečnosti. První – že se hodnoty usazují v sociálním prostředí právě prostřednictvím socializace, a druhou, že hodnoty mají vysokou tendenci k neměnnosti, jsou rezistentní vůči změnám, vlastně od „okamžiku“, kdy jsou subjektem přijaty za vlastní, interiorizovány. Takových „okamžiků“ je víc, avšak působí v rámci postupné sumarizace a cenzury do tvaru, který se během dalších let života mění jen velmi zřídka a obtížně.

Zřejmě jedno z rozhodujících míst v takové sumarizaci má právě ta fáze socializace, kdy má subjekt za sebou už i ověření sebe sama v nejvýznamnějších životních rolích. Ostatně řada autorů nabízí fázování socializace a celé životní dráhy (u nás kupř. Říčan, Smékal, dříve Alan) a v ní má významné místo právě období pozdní puberty a rané adolescence. Někteří autoři – jako např. zmíněný P. Říčan – dávají

² Zde se nezmiňujeme o využití výzkumu a jeho výsledků ve výuce. Jde při tom o podstatnou součást využití toho výzkumu: studenti se prostřednictvím práce s daty, které se jich přímo týkají, učí zacházet s empirickým materiálem. Nezřídka až do podoby bakalářských či diplomových prací. Už jich byly desítky obhájeny na FHS UK, postupně i jinde.

³ Viz např. Bourdieu, P. – Passeron, J.-C. 1977.

⁴ I autor tohoto výzkumu to může z několika empirických šetření potvrdit. Například lze zmínit výzkum studentů posledních ročníků středních škol v Karlovarském a Ústeckém kraji, jenž byl proveden v roce 2015 na vzorku téměř 900 respondentů. Viz: L. Prudký, 2015. *Aspirace a motivace k dalším aktivitám studentů vybraných středních škol v Ústeckém a Karlovarském kraji*. Praha: CSVŠ.

toto období do zřetelného vztahu k utváření hodnot vztahujících se k souhrnnému vztahu ke světu, ba dokonce k transcendentálním souvislostem života.

Zkoumání alespoň vybraných socializačních mediátorů je proto pro výzkum hodnotových struktur vysokoškoláků podstatné pro porozumění zdrojům těchto struktur. Výběr socializačních mediátorů je nezbytný proto, že v rámci jakéhokoli empirického kvantitativního sociologického výzkumu není možné prozkoumat komplexně dosavadní obsah socializačního procesu respondentů. Výběr indikací je vázán jak na možnosti empirického výzkumu, tak na poučení z dosud provedených šetření, která se v té či oné míře zabývají dosavadním socializačním vývojem dotazovaných. I tady jsme postupovali na základě sekundárních analýz dosud provedených kvantitativních empirických sociologických výzkumů, které byly na toto téma provedeny – především v naší společnosti. (I tady se mohl autor tohoto textu do určité míry opřít i o vlastní zkušenosti z takových výzkumů.⁵)

Zkoumání socializačních mediátorů vyžaduje, aby na každý z takových činitelů vlivu na socializaci bylo nahlíženo jako na nositele a mediátora implementace hodnot. Není zde důležité např. „jen“ to, do jaké míry je rodina, v níž daný jedinec vyrůstal, úplná, zda jde o rodinu složenou z vysokoškolsky či jinak vzdělaných rodičů, zda se jedná o rodinu s tradicí vysoké soudržnosti apod., ale hlavně jaký je hodnotový obsah takové rodiny. Jde třeba o rodinu, která je založena na respektu a toleranci, na snaze o vzájemné pochopení, nebo o rodinu, která stojí na autoritě, manipulaci, konfrontaci a strachu? Jaká je převažující atmosféra rodiny, v níž daný jedinec vyrůstal? To se ukazuje jako stěžejní pro posilování a přijímání určitých hodnotových struktur jedincem. I pro toto konstatování máme ověřené empirické důkazy (např. Šmídová, Vávra a kol. 2010). V nedávném šetření zahrnujícím reprezentativní soubor lidí ve věkové skupině mezi 30 až 34 lety a jejich rodiče se ukázalo, že pro podobu hodnotových struktur přijatých těmito „dospělými dětmi“ měla stěžejní význam atmosféra spolupráce či nezájmu uvnitř jejich původní rodiny. To, zda jim jejich rodiče v dětství četli, vyprávěli pohádky, hráli si s nimi, a v návaznosti na to také to, že se starali o jejich práci ve škole a další osobní starosti, se ukázalo jako rozhodující. A týkalo se to rodičů bez výraznějších diferencí podle vzdělání, profesního zaměření, regionu, věku, životní úrovně a dalších socioekonomických charakteristik.

Výběr indikátorů, které by přinesly alespoň základní poznatky o obsahu (kvalitě) původní rodiny dotazovaných, byl založen právě na nalézání indikací této tematiky v jiných výzkumech. To je typický postup, který jsme použili při konstrukci a vývoji dotazníku pro „reprezentanty“ dosavadního socializačního vývoje v longitudinálním šetření hodnotových struktur studentů FHS UK.

Dotazník během trvání výzkumu doznával určitých změn. Například indikátor týkající se počátku socializace a kvality vztahů v původní rodině dotazovaných byl

⁵ Viz již zmíněný výzkum středoškoláků v severních Čechách, ale také výzkumy realizované v rámci CESES (např. výzkumy Modernizace I, 2003, Modernizace II, 2005, výzkum sociální soudržnosti 2008).

využit až od roku 2008. Do té doby nebylo ověřeno, že je jeho působení tak závažné, aby byl vložen do našeho šetření. Naopak jsme postupně upustili kupř. od indikace věkové struktury dotazovaných – hned po prvních ročnících šetření se ukázalo, že jde o natolik homogenní soubor, že věkové difference nepřicházejí v úvahu. Ovšem difference další – především podle velikosti trvalého bydliště, míry ucelenosti původní rodiny, druhu absolvované střední školy, úrovně vzdělání rodičů, a také podle toho, do jaké míry se dotazovaní mohou na rodiče obrátit s osobními tématy a otázkami – se ukázaly jako významné. Procházejí celým šetřením.

Zajímavý byl vývoj indikací používaných pro sociální a ekonomické kapitály dotazovaných. Dotazy po příjmu původní rodiny respondentů se ukázaly jako nepoužitelné. Jednak jde o téma, které někteří dotazovaní – s komentářem – vynechávali, ale zejména se ukázalo, že většina dotazovaných neumí svou původní rodinu „zařadit“ z hlediska příjmu. (To, že o tomto zařazení nebyli schopni podat informace, mimochodem také dosvědčuje, že to nebylo téma, které se v jejich původních rodinách přetřásalo. Jejich starosti nebyly nijak výrazně spjaty s příjmovou úrovní jejich původní rodiny. To se ostatně projevilo i prostřednictvím jiných indikací, hlavně při poznávání vybavenosti jejich původní domácnosti.) Indikace vybavenosti původní domácnosti dotazovaných studentů bylo potřeba měnit. I v našem šetření se ukázalo, že jde o proměnlivou indikaci ekonomického a i sociálního (a koneckonců i kulturního) kapitálu. Při konstrukci jsme využívali údajů o vybavenosti domácností tak, jak se objevovaly především mezi výsledky sčítání lidu, domů a bytů v ČR. Na začátku výzkumu jsme mezi vybavenosti domácností uvedli např. mikrovlnku. To se po několika letech ukázalo jako „nediferencující“. Bylo potřeba najít takové indikace, které by umožňovaly zachytit diferenciaci souboru dotazovaných z hlediska vybavenosti domácnosti. Podoba užitá v posledních deseti letech to umožňuje.

Poslední část sociálních a demografických charakteristik dotazovaných studentů FHS UK se týkala jejich zájmu o studium na FHS UK. I to je pro možnosti a zaměření studia na naší fakultě významné. Zvláště, když se ukázaly v tomto indikátoru důležité rozdíly.

Samotný empirický výzkum jsme nejprve uskutečňovali každý rok, a to při setkání studentů nastupujících do 1. ročníku na denní bakalářské studium na FHS UK tak, jak se scházeli na „letní škole“. Ta se uskutečňuje vždy na konci září, tedy těsně před začátkem 1. ročníku studia. Během ní jsou studenti informováni o způsobu studia na naší fakultě, o zásadách liberálního studia, které je dosud na bakalářském stupni FHS UK realizováno a také o možnostech a podílení se na výzkumu. Včetně toho, že působí jako respondenti empirického kvantitativního sociologického výzkumu. Mimo jiné jako možní budoucí účastníci na zpracování, porozumění a interpretaci výsledků toho výzkumu.

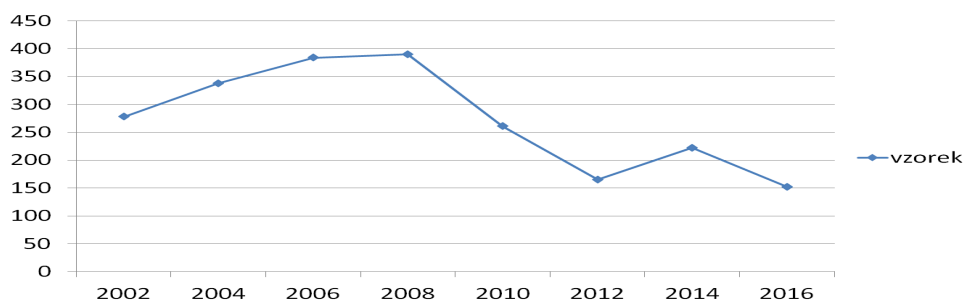
Od roku 2006 jsme přistoupili k dvouletým intervalům sběru dat pro tento výzkum. Ukázalo se totiž, že jednoroční intervaly nepřinášejí výraznější difference a šlo

vlastně o opakování šetření z předchozího roku. Ve dvouletých intervalech toto nebezpečí klesá.

Ještě před tím, než budeme prezentovat výsledky analýzy sociálních a demografických indikací studentů FHS UK podle výsledků komentovaného longitudinálního šetření, ukážeme na srovnání výběrových a základních souborů. Jde o podklad pro odpověď, do jaké míry lze s poznatky z tohoto výzkumu pracovat jako s poznatky reprezentativními za jednotlivé ročníky studentů denního bakalářského studia na FHS UK.

Vzorky a vztah k základním souborům

Graf č. 1: Vývoj počtů dotazovaných ve dvouletých intervalech výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníku denního bakalářského studia FHS UK

14

Absolutní počty dotazovaných: za uvedená léta činil 2191 studentů. (Celkem, včetně let 2003 a 2005, pak 2900 dotazovaných.)

Podíly respondentů na základním souboru studentů ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 2: Rozsahy vzorků dotazovaných a jejich podíly na základních souborech – denní bakalářské studium na FHS UK

Rok	Vzorek	Počet zapsaných	% vzorku z počtu zapsaných
2002	278	464	59,9
2003	319	555	57,5
2004	338	598	56,5
2005	390	619	63,0
2006	384	644	59,6
2008	390	641	60,8
2010	261	756	34,5
2012	165	755	21,8
2014	222	732	30,3
2016	153	741	20,7
CELKEM	2900	6505	45,0

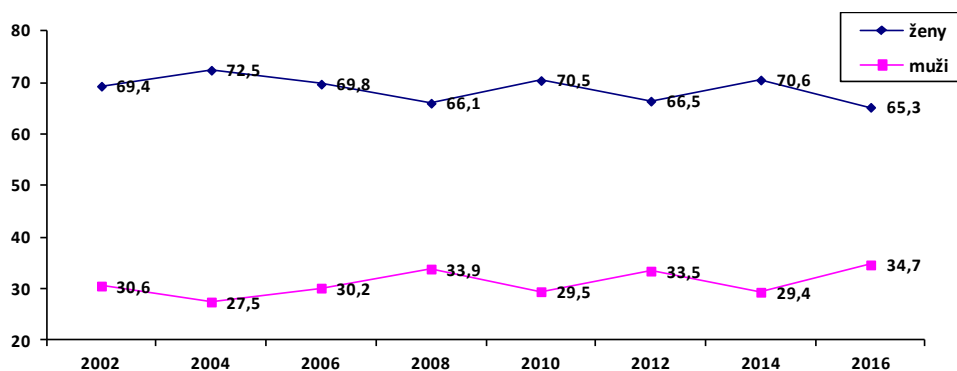
Opakujeme: Podíly respondentů z celku zapsaných studentů prvních ročníků denního bakalářského studia (ve dvouletých intervalech) činily: 2002: 59,9 %; 2004: 56,5 %; 2006: 59,6 %; 2008: 60,8 %; 2010: 34,5 %; 2012: 21,8 %; 2014: 30,3 %; 2016: 20,6 %.

Diference v počtu respondentů jsou spjaty s časem sběru. Ten byl sice vždy během tzv. Letní školy pro první ročníky, avšak když to bylo první, druhý, či dokonce třetí den takového týdne, byl počet radikálně rozdílný. Stejně tak mělo vliv to, zda sběr probíhal dopoledne, nebo odpoledne.

I tak jde o vzorky, které mohou reprezentovat celý soubor studentů přijatých v jednotlivých letech do denního bakalářského studia na FHS UK. Ukazuje se to i podle srovnání, které jsme uskutečnili v základních demografických charakteristikách výběrového a základního souboru.

1.3 Složení respondentů podle sledovaných demografických indikací

- 15 Graf č. 2: Vývoj struktury dotazovaných studentů podle pohlaví (v % celku dotazovaných v jednotlivých letech).

Stále platí, že mezi studenty přijatými na FHS do denního bakalářského studia převažují ženy. Nicméně dlouhodobý trend ukazuje na mírný pokles žen a nárůst mužů. Na druhé straně je podstatné, že se základní genderové proporce na FHS nezměnily vlastně za celou dobu trvání. A tudíž změny případně vycházející ze změny genderové struktury se netýkají skladby respondentů, ale jejich postojů, sociálních zkušeností a reflexí sledovaných indikací.

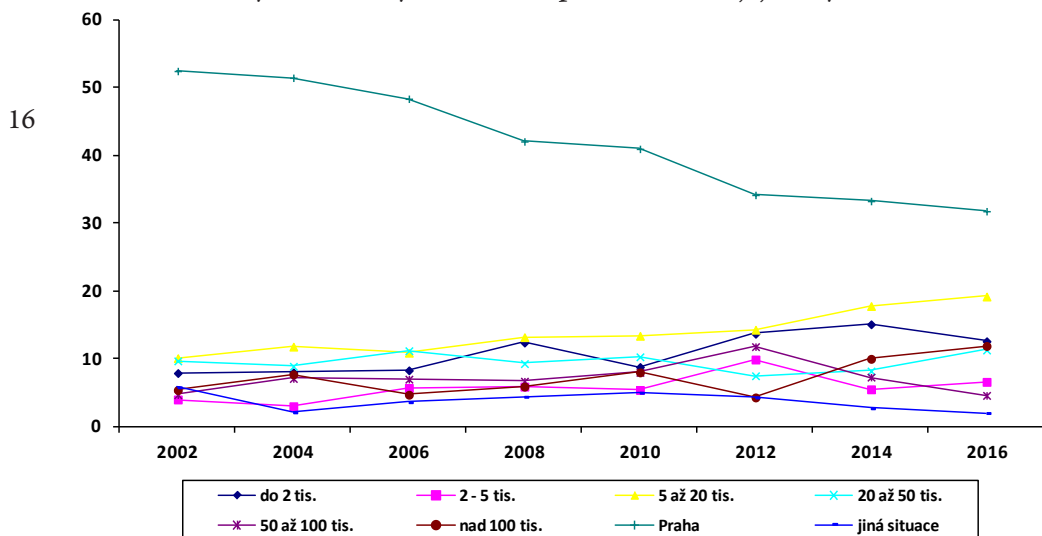
Další indikátory demografického a sociálního začlenění dotazovaných studentů se týkaly jejich trvalého bydliště (tentokrát už uvádíme data v dvouletých intervalech).

Tabulka č. 3: Složení dotazovaných studentů podle velikosti jejich bydliště (v %)

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
v obci do 2 tisíc obyvatel	7,9	8,0	8,3	12,4	8,8	13,7	15,1	12,6
v obci mezi 2 až 5 tisíci obyvateli	4,0	3,0	5,7	5,9	5,4	9,9	5,5	6,6
v obci mezi 5 až 20 tisíci obyvateli	10,1	11,8	10,9	13,2	13,4	14,3	17,8	19,2
v obci mezi 20 až 50 tisíci obyvateli	9,7	8,9	11,2	9,3	10,3	7,5	8,2	11,3
v obci mezi 50 až 100 tisíci obyvateli	4,7	7,1	7,0	6,7	8,0	11,8	7,3	4,6
v obci nad 100 tisíc obyvatel	5,4	7,7	4,7	5,9	8,0	4,3	10	11,9
v Praze	52,5	51,5	48,4	42,1	41,0	34,2	33,3	31,8
jiná situace	5,8	2,1	3,6	4,4	5,0	4,3	2,7	2,0

Grafické vyjádření ukazuje dynamiku a strukturu trvalých bydlišť dotazovaných markantněji.

Graf č. 3: Podíly dotazovaných studentů podle velikosti jejich bydliště

Zcela zřetelný je především pokles studentů, kteří jsou z Prahy: z více než 58 % v roce 2002 na necelých 32 % v roce 2016. Jde přitom o rovnoměrný pokles. Tento pokles je vyrovnán zejména nárůstem studentů z měst mezi 5 až 20 tisíci obyvateli, také z měst nad 100 tisíc obyvatel, ale i z nejmenších obcí. To ukazuje na proces snižování homogenity studentů naší fakulty. A pravděpodobně i na trend poklesu vstupních dispozic sociálního a kulturního kapitálu: pro Prahu je obvykle příznačná vyšší vybavenost oběma kapitály, i kapitálem ekonomickým. Z jiných šetření vyplývá, že vlastně nejméně příznivá je situace kulturního a sociálního rozvoje obecněji ve

městech mezi 20 až 100 tisíci obyvateli. Jde o města často s nižší úrovní soudržnosti a občanských aktivit, než je tomu v menších obcích, a naopak s méně bohatou nabídkou kulturních a společenských aktivit, než je tomu v Praze a městech nad 100 tisíc obyvatel. Ale pokud jde o sociální soudržnost, i v obcích malých. Z dosavadního vývoje podílu studentů přicházejících ke studiu na FHS z těchto měst se ukazuje, že jejich podíl na celku studentů vzrostl jen nepatrně.

Nejde samozřejmě o lineární posuny, ale o trendy, které – ve vztahu k dalším zjištěním – mohou mít dopad i na míru dispozic ke studiu humanitní vzdělanosti.

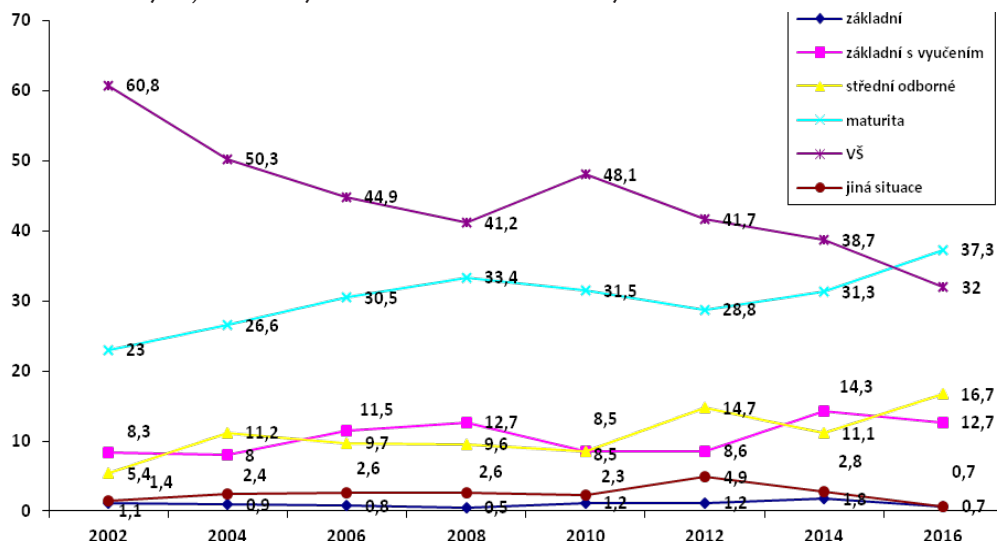
Údaje o výši dosaženého vzdělání u rodičů dotazovaných přinesly následující přehledy:

Tabulka č. 4: Vývoj struktury vzdělání otců dotazovaných studentů (v %)

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
základní	1,1	0,9	0,8	0,5	1,2	1,2	1,8	0,7
základní s vyučením	8,3	8,0	11,5	12,7	8,5	8,6	14,3	12,7
střední odborné bez maturity	5,4	11,2	9,7	9,6	8,5	14,7	11,1	16,7
střední s maturitou	23,0	26,6	30,5	33,4	31,5	28,8	31,3	37,3
vysokoškolské či vyšší	60,8	50,3	44,9	41,2	48,1	41,7	38,7	32,0
jiná situace	1,4	2,4	2,6	2,6	2,3	4,9	2,8	0,7

17 I tady uvedeme grafické znázornění.

Graf č. 4 : Vývoj struktury vzdělání otců dotazovaných studentů

Trend poklesu podílu otců s vysokoškolským vzděláním na studentech přicházejících do 1. ročníku bakalářského denního studia na FHS UK je za uvedená léta naprosto zřetelný: ze tří pětín v roce 2002 na necelou třetinu v roce 2016. Naproti

tomu podíly otců s úplným středním vzděláním (maturitou) se za totéž období zvedly z necelé čtvrtiny na skoro dvě pětiny dotazovaných. To je možné chápat jako strukturální změnu. Zvláště když je tento proces provázen nárůstem dalších nižších vzdělanostních stupňů mezi otci dotazovaných: u otců s nejvyšším středním odborným vzděláním došlo k dvojnásobnému nárůstu na celku dotazovaných, u otců se základním vzděláním a vyučením se zvedl podíl na celku o více než třetinu. Příznačné je, že podíl otců dotazovaných pouze se základním vzděláním se za celou dobu vlastně nezměnil.

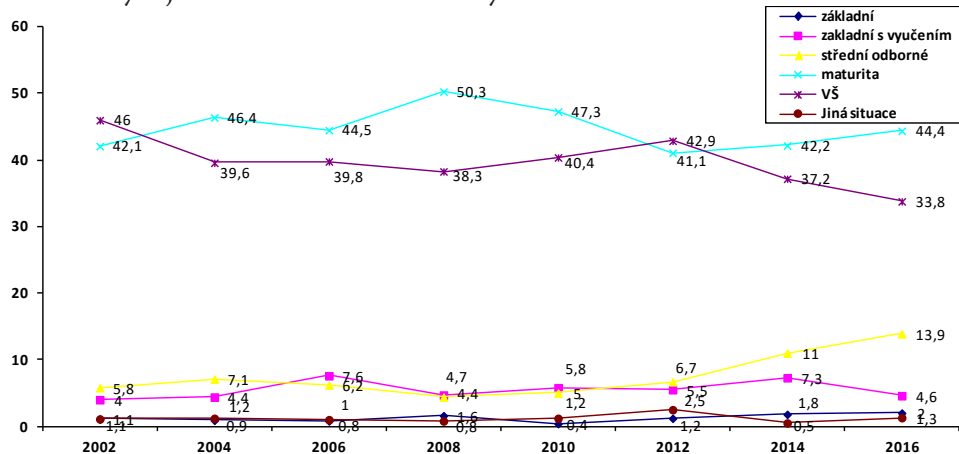
Vývoj vzdělání matek byl následující.

Tabulka č. 5: Vývoj vzdělání matek dotazovaných studentů

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
základní	1,1	0,9	0,8	1,6	0,4	1,2	1,8	2,0
základní s vyučením	4,0	4,4	7,6	4,7	5,8	5,5	7,3	4,6
střední odborné bez maturity	5,8	7,1	6,2	4,4	5,0	6,7	11,0	13,9
střední s maturitou	42,1	46,4	44,5	50,3	47,3	41,1	42,2	44,4
vysokoškolské či vyšší	46,0	39,6	39,8	38,3	40,4	42,9	37,2	33,8
jiná situace	1,1	1,2	1,0	0,8	1,2	2,5	0,5	1,3

I tady platí, že grafické znázornění ukáže dynamiku a případné změny struktury výstižněji.

Graf č. 5: Vývoj vzdělání matek dotazovaných studentů

U matek dotazovaných byly podíly matek s úplným středním vzděláním od počátku výraznější, než je tomu u vzdělání otců. To ostatně odpovídá i vzdělanostní struktuře podle pohlaví ve věkových skupinách, které v naší společnosti přicházejí v úvahu jako rodiče studentů vstupujících na FHS UK. Pozoruhodný je ovšem pokles podílu matek s vysokoškolským vzděláním: zatímco v roce 2002 to bylo 46 % maminek

dotazovaných studentů, v roce 2016 už jen třetina. U matek je nárůst těch, které dosáhly nejvýše na střední odborné vzdělání, méně výrazný než u otců, a to jak pokud jde o nárůsty, tak pokud jde o výsledné podíly na celku.

Vzdělanostní struktura rodičů dotazovaných studentů se od roku 2002 zřetelně změnila. Dvě nejvyšší kategorie vzdělání – vysokoškolské a maturita – činily u otců respondentů v roce 2002 téměř 84 %, v roce 2016 necelých 70 %. Struktura vzdělání matek respondentů také prošla značnými změnami. Jde ale o odlišné změny proti otcům respondentů. Pokles vysokoškolsky vzdělaných matek sice také nastal, ale méně než u otců, takže v roce 2016 je podíl matek s vysokoškolským vzděláním vyšší, než je tentýž podíl otců. U matek byl téměř po celé období podíl maturantek vyšší než vysokoškolaček, takže souhrn vysokoškolaček a maturantek v roce 2002 činil 88,1 %, v roce 2016 pak 78,2 %. To je o téměř 10 % více, než je tentýž podíl otců.

Jakoby se v těchto změnách promítaly narůstající aspirace na zvýšení vzdělání dětí i u rodin s nižším vstupním sociálním kapitálem a také snahy po genderovém vyrovnání.

Lze z toho usuzovat, že aspirace matek jsou pro další vzdělávání dětí významnější než otců? Nebo že aspirace po vyšším vzdělání dostoupily sice výrazněji na úroveň vyučených rodičů, avšak níže ne? To by bylo příliš silné konstatování. Spokojme se s tím, že vzdělanostní úroveň matek našich studentů je vyšší než vzdělanostní úroveň otců. A u obou skupin narostly zvláště podíly osob se vzděláním bez maturity, u matek ještě výrazněji podíly těch, které získaly maturitu.

19

Další indikace se týkaly míry vybavenosti původní domácnosti dotazovaných. (Ne tedy domácnosti, v níž v současnosti žijí. Ta je s postupujícím časem stále častěji odlišná, než byla jejich domácnost původní.)

Jak už bylo řečeno – dotaz na vybavení domácnosti se postupně pozměňoval, podle obecné míry vybavenosti domácností. U vybavenosti domácnosti PC s internetem jsme dotaz ponechali i přesto, že již vlastně před několika lety dosáhl téměř 100 % domácností dotazovaných studentů. Jde spíše o evidenční záležitost spjatou s tím, že využití PC s internetem se stává stále výrazněji integrální součástí výuky i na FHS UK. Informace o podílu studentů s touto výbavou má tedy smysl i mimo doplňování poznatků o ekonomickém i dalších kapitálech původní rodiny studentů.

Dotazování mohli z variant odpovědí vybrat jednu – buďto prostě, že danou věc (vybavenost) doma mají, či si „nemůžeme si dovolit pořídit danou vybavenost“ (ta signalizuje omezenost zdrojů v původní domácnosti dotazovaných). Poslední varianta odpovědi nemá specifikaci – konstatuje, že si danou vybavenost nemohou dovolit z jiného důvodu. Důvod sám nelze specifikovat.

Za celou dobu výzkumu byly srovnatelné čtyři druhy vybavenosti původní domácnosti respondentů.

Tabulka č. 6: Vývoj vybavenosti domácností dotazovaných studentů vlastním pokojem pro každého člena domácnosti

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
máme	53,2	56,5	56,0	65,0	70,2	67,9	66,5	69,5
nemůžeme si dovolit	21,9	20,4	17,4	11,4	10,5	13,0	12,8	8,6
nemáme z jiného důvodu	24,8	21,9	26,6	23,6	19,4	19,1	20,6	21,9

Tabulka č. 7: Vývoj vybavenosti domácností dotazovaných studentů počítačem s připojením na internet

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
máme	71,9	79	90,4	97,4	99,6	100,0	99,1	98,7
nemůžeme si dovolit	10,8	8,3	3,4	0,8	0	0	0	0,7
nemáme z jiného důvodu	17,3	12,1	6,2	1,8	0,4	0	0,9	0

Tabulka č. 8: Vývoj vybavenosti domácností dotazovaných studentů bytem v osobním vlastnictví nebo vlastním domem

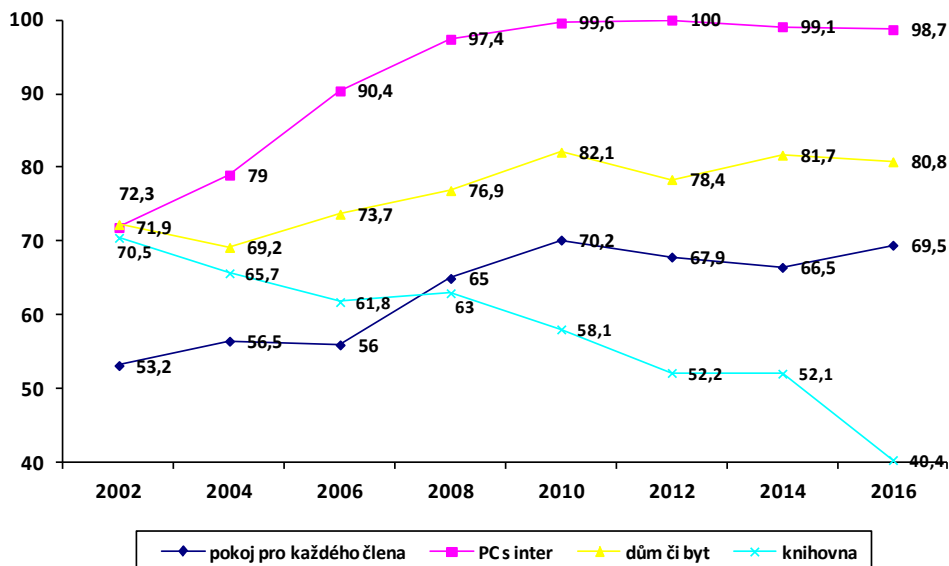
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
máme	72,3	69,2	73,7	76,9	82,1	78,4	81,7	80,8
nemůžeme si dovolit	17,6	17,8	13,5	13,0	7,8	13,0	11,0	8,6
nemáme z jiného důvodu	10,1	12,4	12,8	10,1	10,1	8,6	7,3	10,6

Tabulka č. 9: Vývoj vybavenosti domácností dotazovaných studentů knihovnou s více než 500 svazky

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
máme	70,5	65,7	61,8	63,0	58,1	52,2	52,1	40,4
nemůžeme si dovolit	2,9	3,8	3,2	0,8	2,7	2,5	3,7	3,3
nemáme z jiného důvodu	26,3	29,3	35,0	36,5	39,1	45,3	44,2	56,3

Grafické srovnání ukazuje i na podíly a dynamiku jednotlivých součástí vybavení původní domácnosti dotazovaných.

Graf č. 6: Vybavenost domácností dotazovaných studentů (% těch, kteří sledovaná zařízení v domácnosti mají)

21

Mezi indikacemi souboru dotazovaných jsou posuny ve vybavenosti jejich domácností během sledovaných let nejvýraznější.

Skok ve vybavení počítačem s internetem se odehrál mezi lety 2004–2008. V současnosti je tato vybavenost vlastně samozřejmostí. Zásadně také narostla vybavenost původních domovů dotazovaných pokojem pro každého člena domácnosti. Podmínky pro samostatnou domácí aktivitu se zlepšují, poněvadž od roku 2002 do roku 2016 narostl tento druh vybavenosti o více než 16 % a týká se téměř 70 % studentů. (Ve srovnání s výsledky posledního sčítání v roce 2011 jde o výrazně vyšší podíl, než jak je obvyklé v domácnostech v ČR.) Podobně narostly podíly studentů, kteří pocházejí z domácností, které žijí ve vlastním domě, nebo v bytě v osobním vlastnictví. Zatímco v roce 2002 bylo takto vybaveno něco přes 70 % domácností dotazovaných, v roce 2016 to bylo téměř o 10 % více. Trend kopíruje vývoj v celé společnosti, nicméně výsledné podíly jsou vyšší, než platí pro celou populaci.

Údaje o vybavenosti domácnosti vlastním pokojem pro každého a podobou vlastnického vztahu k bydlení ukazují, že mezi studenty přicházejícími do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK převažují ti, kteří patří do vrstev s příjmy zřejmě přesahujícími průměr za republiku. Jde zřejmě o příslušníky vrstev, které nebalancují na hranici chudoby. Svědčí o tom i poměrně nízké podíly dotazovaných, kteří na otázky po vybavenosti jejich domácnosti odpověděli, že si takové vybavení nemohou dovolit. Zvláště významný je pokles těchto odpovědí na otázku po vlastnictví bytu či rodinného domu. (V roce 2002 si toto vybavení nemohlo dovolit téměř 18 % dotazovaných, v roce 2016 to byla polovina z tohoto čísla.)

Nejmarkantnější pokles je u vybavení domácnosti knihovnou s více než 500 svazky. Z více než 70 % dotazovaných, kteří byli takto ve své domácnosti vybaveni v roce 2002, došlo do roku 2016 k poklesu na 40 % respondentů. Diskuse nad výsledky v předchozích letech se studenty ukázala, že jde o prolnutí dvou vzájemně se doplňujících trendů. Posun v četbě mimo knihy – především s využitím počítačových podob textů – je jedním z nich a vede k poklesu pořizování knih. Zřejmě jde zároveň také o pokles čtenářství obecně. Ze získaných dat nelze identifikovat podíly těchto vlivů. Nicméně fakt, že i z tohoto hlediska dochází mezi našimi studenty k poklesu obecné vzdělanosti a postupů poznávání spjatých s četbou, je zřejmý. Jde o další skutečnost, která posiluje potřebu zvýšeného úsilí při vytváření základů obecné vzdělanosti a „kulturního kapitálu“ – tak potřebných pro humanitní vzdělanost.

1.4 Předchozí studium a zájem o studium na FHS UK

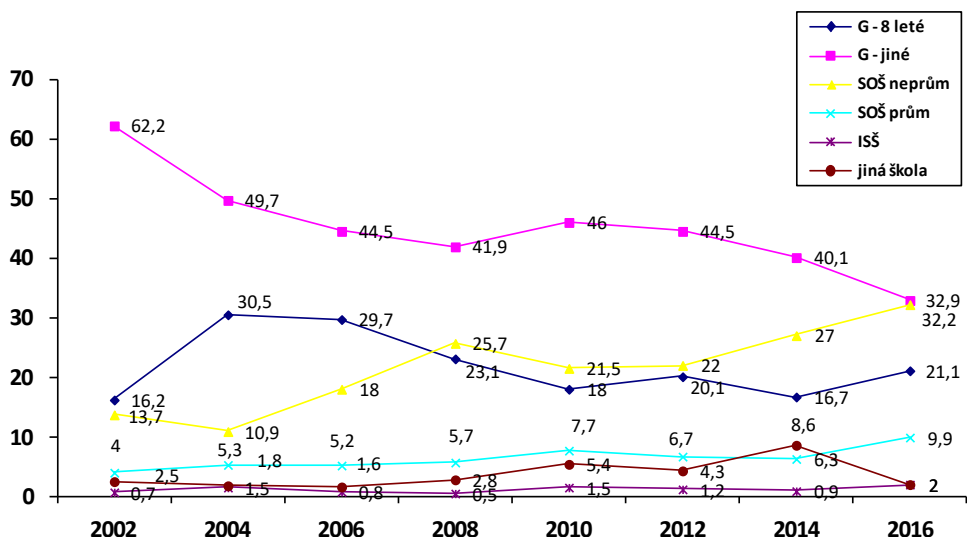
Předchozí vzdělávání studentů přicházejících do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK je do určité míry spjato s druhem střední školy, kterou absolvovali. Je obtížné určit, který druh střední školy je pro studium na FHS vhodnější, zvláště když se často uvádí, že mezi středoškoláky je zájem o humanitní vzdělávání obecně nejvýraznější. Lze však předpokládat, že gymnaziální typ střední školy více odpovídá přípravě pro studium na FHS UK než např. studium na strojní průmyslovce.

Tabulka č. 10: Vývoj zastoupení jednotlivých druhů středních škol mezi dotazovanými studenty FHS UK (v %)

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
osmileté gymnázium	16,2	30,5	29,7	23,1	18,0	20,1	16,7	21,1
jiné gymnázium	62,2	49,7	44,5	41,9	46,0	44,5	40,1	32,9
SOŠ typu průmyslová škola	4,0	5,3	5,2	5,7	7,7	6,7	6,3	9,9
SOŠ typu neprůmyslová škola	13,7	10,9	18,0	25,7	21,5	22,0	27,0	32,2
integrovaná střední škola s maturitou	0,7	1,5	0,8	0,5	1,5	1,2	0,9	2,0
SŠ jsem studoval/a dálkově	0,7	0,0	0,3	0,3	-	1,2	0,5	-
jiná škola	2,5	1,8	1,6	2,8	5,4	4,3	8,6	2,0

Grafické vyjádření opět umožní podat ucelenější a strukturovanější informace.

Graf č. 7: Vývoj složení dotazovaných studentů podle absolvované střední školy

Také z hlediska absolvování druhu střední školy se soubor studentů prvních ročníků bakalářského denního studia na FHS UK od roku 2002 do roku 2016 výrazně změnil. Především celkově poklesl podíl absolventů gymnázií (v roce 2002 to bylo více než 78 % všech, v roce 2014 už jen 54 %). Lze předpokládat, že poklesl i podíl studentů, kteří by měli mít za sebou výraznější přípravu pro další humanitní vzdělávání. Naopak narostl podíl absolventů středních odborných škol: v roce 2002 to bylo necelých 18 %, v roce 2016 pak více než 42 % všech dotazovaných. Nejvýrazněji narostly počty absolventů středních odborných škol neprůmyslových (ekonomických, sociálně-právních, obchodních, ale i zdravotních, uměleckých apod.). Lze předpokládat, že rozsah a hloubka nabytých znalostí a přístupů studentů přicházejících do denního bakalářského studia na FHS UK, které by byly rovnou využitelné při tomto studiu, se zmenšuje. Obecnější vzdělávání, přehled o kulturních tématech, o společenských i politických souvislostech života, jakož i o etických a humanistických zásadách, to budou zřejmě stále žádanější „disciplíny“, které budou muset studenti bakalářského studia na FHS UK dohánět.

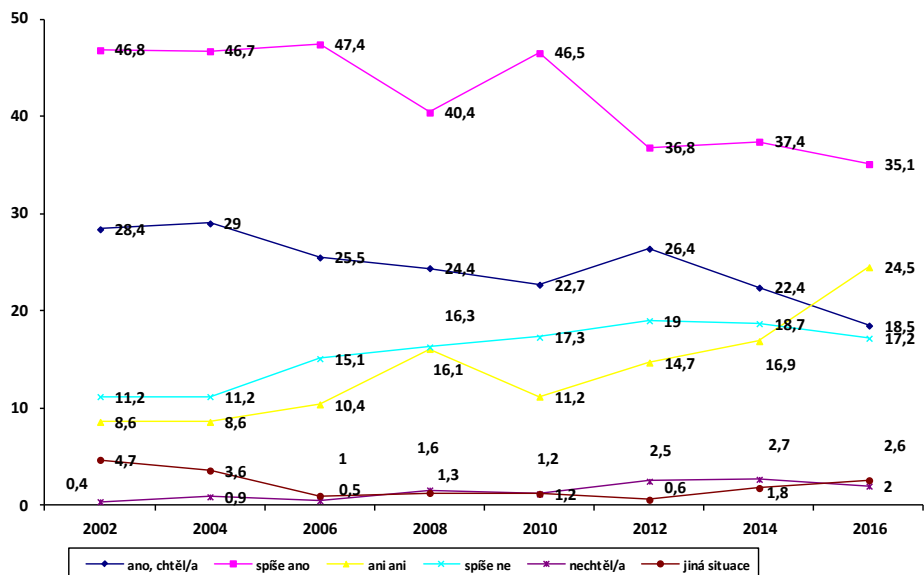
Míra zájmu o studium na FHS UK u dotazovaných byla dalším indikátorem, který jsme v dlouhodobém výzkumu sledovali.

Tabulka č. 11: Míra zájmu o studium na FHS

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
ano chtěl/a jsem studovat na této fakultě	28,4	29	25,5	24,4	22,7	26,4	22,4	18,5
spíše ano, chtěl/a jsem studovat na fakultě podobného zaměření	46,8	46,7	47,4	40,4	46,5	36,8	37,4	35,1

ani tak, ani tak, nebyl/a jsem si jist/a, na jaké fakultě chci studovat	8,6	8,6	10,4	16,1	11,2	14,7	16,9	24,5
spíše ne, chtěl/a jsem studovat jinde, ale nedostal/a jsem se	11,2	11,2	15,1	16,3	17,3	19,0	18,7	17,2
rozhodně ne, chtěl/a jsem studovat něco zcela jiného	0,4	0,9	0,5	1,6	1,2	2,5	2,7	2,0
jiná situace, jaká	4,7	3,6	1,0	1,3	1,2	0,6	1,8	2,6

Graf č. 8: Vývoj struktury zájmu o studium na FHS UK

Míra zájmu o studium na FHS u studentů přijatých do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK od roku 2002 do současnosti klesá. Je to zřejmé jak z rozsahu kategorie vyjadřující jasný zájem o toto studium, tak ze souhrnu za obě kategorie vyjadřující silný či alespoň nějaký zájem: v roce 2002 se do těchto dvou kategorií vměstnalo 75,2 % dotazovaných, v roce 2016 to bylo necelých 54 %. Stále sice mezi přijatými převažuje zájem nad nezájmem, ale jde o těsnou převahu. Největší nárůst za sledované období zaznamenáváme u těch, kteří o studium na FHS UK zároveň mají i nemají zájem – v roce 2002 jich bylo necelých 9 % celku, v roce 2016 už téměř čtvrtina. Míra nezájmu o studium na FHS UK u přijatých studentů do bakalářského denního studia se v daném období také zvýšila. Nejde však o dramatický nárůst – z necelých 12 % v roce 2002 narostl jejich podíl na 19,2 %. Avšak musíme počítat stále výrazněji s tím, že přicházejícím studentům je v podstatě jedno, kde a co studují.

1.5 Závěry a shrnutí?

Otazník za nadpisem této části textu je oprávněný: z údajů o průběhu výzkumu a základních výsledcích přinášejících poznatky o demografické struktuře a vybraných sociálních charakteristikách dotazovaných studentů lze vyvozovat některé obecnější poznatky jen obtížně. To bude lépe možné až při prezentaci dalších součástí analýz.

Nicméně některé skutečnosti jsou nesporné.

Především:

- Základní genderové složení studentů prvních ročníků denního bakalářského studia na FHS UK se za posledních 15 let v zásadě nezměnila. Stále převažují ženy.
- Změnily se ale některé další indikace. Zejména poklesl podíl studentů z Prahy ve prospěch studentů z menších měst: nejvíce narostla kategorie obyvatel z obcí mezi 5 až 20 tisíci obyvatel a také z nejmenších obcí (do 2 tisíc obyvatel). Pokles podíl studentů, jejichž otcové mají vysokoškolské vzdělání – o polovinu za posledních 15 let! Poklesl i podíl matek vysokoškolaček, ale jen asi o necelou čtvrtinu. Zvláště naopak vzrostly podíly studentů, jejichž otcové mají maturitu a také základní vzdělání s vyučením a střední odborné vzdělání bez maturity. U matek studentů je nárůst této poslední kategorie vzdělání ještě markantnější. Nevýrazně u nich vzrostl také podíl matek s maturitou.
- 25 – Největší změny jsou ve vybavení původních domácností studentů. Podíl domácností s PC a internetem byl v roce 2002 jen 72 %, od roku 2010 se týká prakticky 100 % dotazovaných. Výrazný nárůst je patrný i ve vybavení domácností pokojem pro každého člena domácnosti a rovněž bytem v osobním vlastnictví či domem. O tom, že jde většinou o studenty z rodin, které nemají výrazné problémy s chudobou, svědčí i pokles v podílu dotazovaných, kteří u těchto skutečností konstatovali, že si tato vybavení domácnosti nemohou dovolit. Zásadní byl pokles vybavenosti domácností knihovnou nad 500 svazků – v roce 2002 mělo tuto knihovnu 71 % dotazovaných, v roce 2016 jen 40 % z nich.
- Ke změnám došlo i v druhu absolvované střední školy. Zřetelně poklesl podíl absolventů gymnázií – z více než tří čtvrtin v roce 2002 to bylo jen něco nad polovinou v roce 2016. Nejvíce ve prospěch absolventů středních odborných netechnických (neprůmyslových) škol, nepatrně i narostly podíly absolventů průmyslovek.
- Diference jsme zaznamenali i v míře zájmu o studium na FHS UK. V roce 2002 konstatovalo 28 % respondentů, že chtěli jít na tuto fakultu, v roce 2016 to bylo o 10 % méně. Výrazně poklesl i podíl těch, kteří chtěli na podobnou vysokou školu. Největší nárůst byl naopak u těch, kteří nevěděli kam jít studovat a FHS jim jaksi „vybyla“: v roce 2002 to bylo necelých 9 % dotazovaných, v roce 2016 skoro čtvrtina všech. Vzrostl i podíl těch, kteří se na FHS ocitli nechtěně.

Z uvedených údajů lze přece jen vyvozovat některé poznatky pro výuku a práci se studenty na FHS UK.

Zřejmě jde o skutečnosti, které budou vyžadovat větší pozornost především úvodům a celkové vzdělanostní přípravě studentů FHS. Jde také o zvýšení přitažlivosti studia na FHS, aby se spíše negativní či vlašná motivace neobrátila proti studentům a studiu samotnému. Je to další součást nových a silnějších výzev, které před FHS UK stojí.

Péče o nárůst „kulturního kapitálu“ u studentů denního bakalářského studia na FHS UK je asi rovněž nutná. Pokud ovšem předpokládáme, že růst kulturního kapitálu je jednou z podmínek pro úspěšné absolvování studia na naší fakultě. A hlavně důležitým předpokladem pro uplatnění absolventů tohoto studia v dalším životě.

2. kapitola

VÝVOJ A STRUKTURA HODNOTOVÝCH PREFERENCÍ

2.1 Pojetí a výzkum hodnotových preferencí

Hodnotové preference ve zkoumání hodnotové struktury mají váhu základního vyjádření pořadí životních hodnot. Prostřednictvím jednoslovného vyjádření hodnotových preferencí jsou respondenti vyzváni, aby označili váhu jednotlivých nabízených hodnot v jejich životě. Čili žebříček základních životních hodnot.

27 Není blíže specifikován obsah těchto hodnot – a může být velmi různý –, ale jde o prosté vyjádření jejich váhy. Elementární vyjádření s možností využití škály pro stanovení pořadí.

Ve výzkumu hodnotových struktur studentů byly vždy použity shodné podoby této otázky. Její podoba není ve výzkumech hodnotových struktur od té, která byla použita v těchto výzkumech, odlišná. Znění otázky souhlasí s velkými mezinárodními výzkumy hodnot – od výzkumu „Bůh po komunismu“ z roku 1997, World Values Study, European Values Study i pozdějších, až po ESS v současnosti. Znění otázky bylo zachováno i pro možnosti komparace s těmito výzkumy.

Tabulka č. 12: Znění otázky vztahující se k hodnotovým preferencím

Nejprve vám předložíme několik skutečností. Prosíme, posuďte každou z nich, jak je ve vašem životě důležitá?

(Zakroužkujte v každém řádku příslušné číslo podle míry důležitosti ve vašem životě. Platí, že 1 = velmi důležitá; 2 = dost důležitá; 3 = ne příliš důležitá; 4 = vůbec nedůležitá.)

1.A práce	1	2	3	4
1.B rodina	1	2	3	4
1.C přátelé a známí	1	2	3	4
1.D volný čas	1	2	3	4
1.E politika	1	2	3	4
1.F náboženství	1	2	3	4

Shodná podoba otázky umožňuje přesné srovnání za celou dobu konání výzkumu. To je mimochodem podstatné pro to, zda se během sledovaného období změnilo složení hodnotových preferencí. A zjištění tohoto druhu jsou významná nejen jako shrnutí poznatků o složení a vývoji hodnotových preferencí mezi studenty nastupujícími ke studiu na FHS UK, ale také jako příspěvek k potvrzení či vyvrácení teze (spjaté např. s Inglehartem), že se hodnotové preference příliš nemění, respektive, že jsou rezistentní vůči působení změn ve společnosti.

Budeme prezentovat nejprve kompletní přehled o vývoji hodnotových preferencí za všechna sledovaná léta, pak budeme prezentovat zjištěné hodnoty ve dvouletých intervalech. Pro srovnání použijeme trojí indikace. Především jde o porovnání průměrů ze čtyřstupňové škály – čím nižší hodnota průměru, tím vyšší váha dané hodnoty. Aby došlo k zjemnění tohoto souhrnného vyjádření, využijeme i údajů o shrnutí odpovědí na první dva stupně (tedy: uvedení rozsahu důležitých hodnotových preferencí) a konečně pak ty, které považovali respondenti za nejdůležitější.

Další část bude věnována základním vztahům mezi zkoumanými hodnotovými preferencemi, které budeme uvádět pomocí faktorové analýzy (propočtené na základě metody hlavních komponent, s vrácením) a konečně v poslední části tohoto textu uvedeme vybrané párové vztahy ke zkoumaným hodnotovým preferencím. Vybrali jsme zejména ty indikátory, které převážně nevyjadřují postoje či hodnocení, ale charakterizují zkoumané soubory dotazovaných.

2.2 Srovnání hodnotových preferencí studentů FHS UK v čase i ve vnitřní struktuře

Tabulka č. 13: Hodnotové preference studentů FHS – vyjádření získaných poznatků za všechna sledovaná léta pomocí průměrů ze čtyřstupňové škály

<i>Rok</i>	<i>práce</i>	<i>rodina</i>	<i>přátelé</i>	<i>volný čas</i>	<i>politika</i>	<i>náboženství</i>
2002	2,05	1,28	1,42	1,78	2,82	3,06
2003	2,02	1,25	1,40	1,80	2,86	3,05
2004	2,02	1,21	1,43	1,83	2,89	3,07
2005	1,98	1,21	1,39	1,73	2,82	3,20
2006	2,04	1,21	1,37	1,79	2,76	3,20
2008	2,06	1,24	1,44	1,78	2,92	3,24
2010	1,93	1,21	1,40	1,82	2,76	3,16
2012	2,03	1,27	1,53	1,88	2,78	3,14
2014	1,97	1,26	1,56	1,79	2,94	3,24
2016	2,10	1,22	1,48	1,76	3,03	3,30

Pro grafické znázornění tu nejsou vhodné podmínky, protože se měnily intervaly sledování. Navíc mezi jednotlivými lety – jak byl realizován výzkum z počátku – nejsou významné difference. I proto je porovnání za dvouleté intervaly výstižnější.

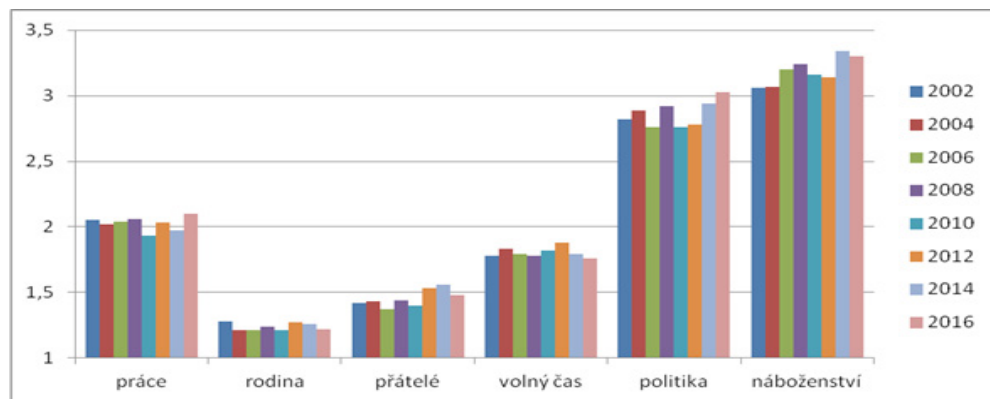
Tabulka č. 14: Vývoj průměrů za hodnotové preference studentů FHS UK ve dvouletých intervalech

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
práce	2,05	2,02	2,04	2,06	1,93	2,03	1,97	2,10
rodina	1,28	1,21	1,21	1,24	1,21	1,27	1,26	1,22
přátelé	1,42	1,43	1,37	1,44	1,40	1,53	1,56	1,48
volný čas	1,78	1,83	1,79	1,78	1,82	1,88	1,79	1,76
politika	2,82	2,89	2,76	2,92	2,76	2,78	2,94	3,03
náboženství	3,06	3,07	3,20	3,24	3,16	3,14	3,34	3,30

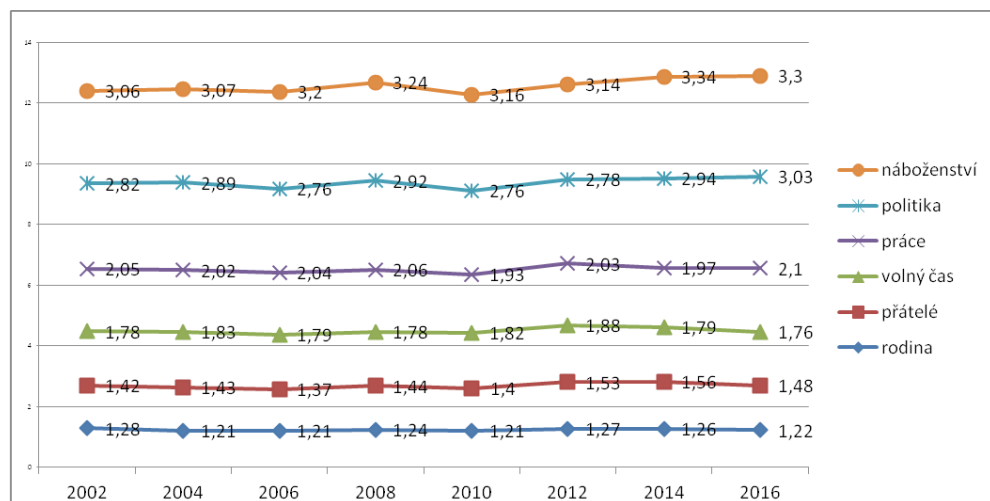
Grafické znázornění umožní zřetelnější vyjádření trendů vývoje u jednotlivých hodnotových preferencí.

Graf č. 9: Vývoj průměrů hodnotových preferencí studentů FHS UK ve dvouletých intervalech. (Průměry ze čtyřstupňové škály: 1 = velmi důležité; 4 = vůbec nedůležité. Čím vyšší průměr, tím nižší váha dané hodnotové preference) z hlediska jednotlivých let.

29

Graf č. 10: Vývoj průměrů hodnotových preferencí studentů FHS UK ve dvouletých intervalech. (Průměry ze čtyřstupňové škály: 1 = velmi důležité; 4 = vůbec nedůležité.) Čím vyšší průměr, tím nižší váha dané hodnotové preference) z hlediska průběhu výše průměru po dvou letech.

To, co je společné údajům za všechna sledovaná léta, je pořadí hodnotových preferencí. Vždy je na prvním místě „rodina“, po ní „přátelé a známí“, na třetím místě „volný čas“, na čtvrtém „práce“, na pátém – se značným odstupem – „politika“, poslední je „náboženství“.

Existují však rozdíly v trendech vývoje jednotlivých hodnotových preferencí.

Rodina se během celého období v podstatě nemění: difference v průměrech je u této preference v rozmezí sedmi desetin.

Podobně je na tom i vývoj preference „přátelé a známí“, i když zde lze najít nepatrný trend poklesu váhy této hodnoty.

Podle srovnání průměrů se váha hodnoty „volný čas“ pohybuje v rozmezí více než jedné desetiny. Mírný pokles v letech 2010–2014 se v roce 2016 zastavil.

Hodnota práce je mírně klesající po většinu sledovaného času.

Mnohem výraznější je pokles váhy hodnoty „politika“.

A ještě výraznější pak pokles váhy hodnoty „náboženství“.

Srovnání průměrů představují sice podstatný, ale ne příliš diferencující indikátor. Už ze samotné konstrukce je průměr možné brát „pouze“ jako rámcové určení pro trend.

Přesnější a výstižnější jsou srovnání podle vybraných kategorií odpovědí.

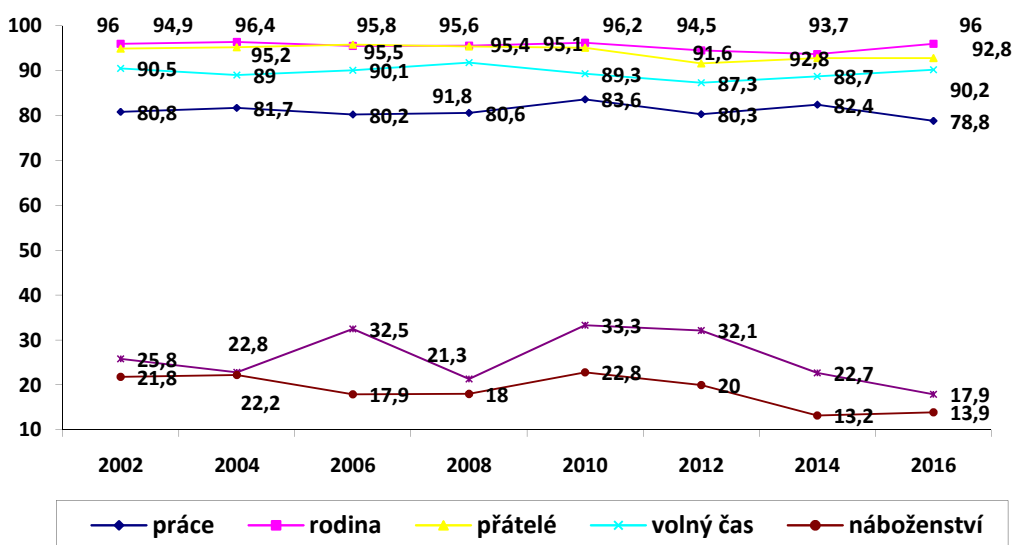
Nejprve uvedeme srovnání podle procenta odpovědí na kategorie vyjadřující důležitost těchto hodnot.

Tabulka č. 15: Podíly hodnotových preferencí – součet odpovědí na 1. a 2. kategorii škály: „velmi důležité“, plus „důležité“ (v %)

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
práce	80,8	81,7	80,2	80,6	83,6	80,6	82,4	78,8
rodina	96,0	96,4	95,5	95,6	96,2	94,5	93,7	96,0
přátelé	94,9	95,2	95,8	95,4	95,1	91,6	92,8	92,8
volný čas	90,5	89,0	90,1	91,8	89,3	87,3	88,7	90,2
politika	25,8	22,8	32,5	21,3	33,3	32,1	22,7	17,9
náboženství	21,8	22,2	17,9	18,0	22,8	20,0	13,2	13,9

Grafické vyjádření přináší přesvědčivější náhled na trendy vývoje významu zkoumaných hodnotových preferencí.

Graf č. 11: Vývoj podílů důležitých hodnotových preferencí studentů FHS UK ve dvouletých intervalech (součet odpovědí na 1. a 2. stupeň škály = „velmi důležité“, plus „důležité“, % celku odpovědí)

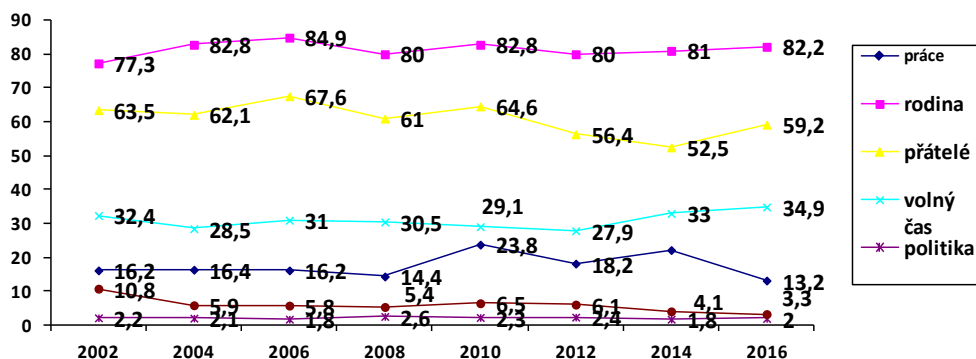

Ukazuje se, že takto viděná váha hodnotových preferencí sdružuje hodnoty rodiny, přátel a volného času do jedné skupiny, vlastně stejně významných hodnotových preferencí. Blízko jim je hodnota práce. Jde v podstatě o trendy vývoje zachované po celou dobu sledování.

Protiváhu jim tvoří hodnoty politiky a náboženství. Hodnota náboženství má zřetelně klesající trend, hodnota politiky rovněž, ne však tak výrazný. Navíc se u hodnoty politiky objevují výrazné difference. Nebudeme spekulovat o vlivu společenských vlivů, i když by to u hodnoty politiky snad bylo možné.

Podíváme se raději na další indikaci, a to na srovnání nejsilnější váhy u sledovaných hodnotových preferencí.

Graf č. 12: Vývoj podílů odpovědí „velký význam“ na hodnotové preference (v % celku odpovědí)

I když nezřídka bývá kategorizace „velmi významná“ a „významná“ sdružována – především proto, že nelze zřetelně rozlišit distanci, kterou těmto dvěma výroky připisují respondenti – zdá se, že v prezentovaných srovnáních je možné použít rozdělení těchto dvou kategorií. Zejména proto, že mezi spjatými hodnotami těchto dvou stupňů škály a samostatným vyjádřením 1. stupně škály jsou rozdíly naprosto podstatné.

Ze srovnání výběrů variant odpovědí „velmi významná“ vystupuje hodnotová preference „rodiny“ jako zdaleka nejdůležitější. Hned za ní je hodnotová preference „přátel a známých“. Obě se značnou distancí k ostatním hodnotám. Z tohoto srovnání se ukazuje, že pro hodnotovou strukturu studentů FHS po celou dobu sledování platí, že v jejich hodnotových preferencích mají nejvýznamnější pozici skutečnosti, které se bezprostředně vztahují k jejich nejbližšímu sociálnímu poli, k nejbližšímu sociálnímu zakotvení.

„Volný čas“ představuje jasně třetí nejvýznamnější hodnotovou preferenci po celou dobu sledování a distance mezi jednotlivými dvouletými obdobími nejsou zásadní.

Hodnota „práce“ je zřetelně na čtvrtém místě, se znatelnou distancí proti „volnému času“. Nemá však jednoznačný průběh: v období nárůstu nezaměstnanosti (krize mezi lety 2010–2014) jsme zaznamenali nárůst její váhy.

Pozoruhodný je vývoj pozice „náboženství“ jako nejvýznamnější hodnotové preference pro dotazované. Po celou dobu sledování je podíl těch, kteří vybrali „náboženství“ jako svou nejvýznamnější životní hodnotu vyšší, než je tomu u „politiky“. To potvrzuje poznatky z jiných zkoumání náboženství: rozložení váhy této hodnoty má poměrně vysoký 1. stupeň důležitosti, avšak podstatně vyšší poslední stupeň důležitosti (nedůležitá), stahuje průměrnou výši této hodnotové preference na poslední místo žebříčku.

Lokalizace „politiky“ na prvním místě hodnocení váhy této hodnoty je velmi malá, po celou dobu sledování.

Na všech těchto srovnáních je významná především ta skutečnost, že každé z nich přináší mírně odlišné poznatky. To, že rodina je nejsilnější hodnotovou preferencí studentů FHS, zůstává ve všech srovnáních zachováno. Detailnější pohled ukazuje, že je její pozice ještě výraznější, než se zdálo z „pouhých“ srovnání průměrů či souhrnu pozitivních odpovědí. Skutečnost, že je „rodina“ a další atribut nejbližšího sociálního okolí respondentů – „přátelé a známí“ – jasně na prvním místě mezi hodnotovými preferencemi, ukazují na stěžejní význam sociální mikrostruktury pro jejich hodnotové preference.

Zajímavé také je, že rozložení pohledů na indikace hodnotových preferencí ukazuje přece jen na jejich větší pestrost, než se zprvu – tedy při „pouhém“ srovnání průměrů – zdálo.

2.3 Výsledky faktorových analýz hodnotových preferencí

Stejně jako u dalších analýz jsme se při propočtu faktorových analýz soustředili na léta 2002 (začátek sledování), 2006 (dostatečný odstup od začátku a zároveň rok, kdy v časových řadách některých indikací dochází k první výraznější změně), 2010 (odstup od roku 2006, plus některá promítnutí krize) a konečně dvě dosud poslední sledování – z let 2014 a 2016 – pro přiblížení současnému stavu.

Základní myšlenkou explorační faktorové analýzy, kterou zde používám, je „popsat chování množiny proměnných $X_1, X_2 \dots X_p$ pomocí menšího počtu proměnných, tzv. faktorů, a pomocí nich vyvozovat závěry o podstatě vzájemných závislostí původních proměnných“ (Hendl, 2009). Faktorová analýza má pak tři cíle (tamtéž):

1. Analyzovat korelace většího množství proměnných tím, že se více proměnných shlukuje tak, že většina proměnných v jednom shluku spolu silně koreluje. Naproti tomu proměnné z různých shluků mezi sebou korelovat nemají.

2. Interpretovat faktory podle toho, jaké proměnné obsahuje příslušný shluk.

3. Shrnout variabilitu proměnných pomocí několika málo faktorů.

Ve faktorové analýze existuje několik metod rotace – Varimax, Quartimax a Oblimax. V této práci používám metodu Varimax, která minimalizuje počet proměnných, jež mají vysoké zátěže (zátěž udává, jakou část variability proměnné X_1 vysvětluje faktor F) s každým společným faktorem. Jde o ortogonální rotaci, tj. takovou, která zachovává podmínku nekorelovanosti nových faktorů (Hendl, 2009).

Faktorové analýzy byly propočteny, tak jako ostatní propočty, pomocí programu SPSS metodou hlavních komponent s vrácením. Faktory byly vždy srovnávány podle velikosti. I proto je možné výsledky v jednotlivých letech srovnávat. Diference ve velikostech souborů nebyly zásadní pro podobu propočtu.

Tabulka č. 16: Výsledky faktorové analýzy hodnotových preferenci studentů FHS za rok 2002 (faktory zahrnuly 61,4 % výběrů)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor
přátelé	,843		
rodina	,550		
volný čas	,544	-,301	
práce		,836	
politika		,211	,798
náboženství		-,351	,665

Tabulka č. 17: Výsledky faktorové analýzy hodnotových preferenci za rok 2006 (63,4 %)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor
rodina	,858		
práce	,574		,550
volný čas		,867	
přátelé	,552	,572	
politika		,289	,799
náboženství			,437

Tabulka č. 18: Výsledky faktorové analýzy hodnotových preferenci studentů FHS za rok 2010 (faktory zahrnuly 76,1 % výběrů)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
přátelé	,858			
náboženství	-,250	,817		-,218
politika	,303	,669		,369
rodina	,206		,852	
volný čas	,510		-,629	
práce				,933

Tabulka č. 19: Výsledky faktorové analýzy hodnotových preferenci studentů FHS za rok 2014 (faktory zahrnuly 61,6 % výběrů)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor
přátelé	,698	-,221	
náboženství	-,681		-,237
volný čas	,620		-,452
politika	-,202	,791	
práce	,255	,674	
rodina			,884

Tabulka č. 20: Výsledky faktorové analýzy hodnotových preferencí studentů FHS za rok 2016 (faktory zahrnuly 60 % výběrů)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor
volný čas	,698	-,221	
politika	,656	,282	
rodina	-,605		,478
práce		,772	
náboženství	-,211	,617	
přátelé			,912

Faktorová analýza ukazuje na podobnost voleb respondentů. Jejím prostřednictvím by mělo dojít k zjednodušení vztahů, k růstu možností pochopení zpracovávaných indikátorů ve vzájemných souvislostech. Porovnání faktorových analýz hodnotových preferencí studentů FHS za léta 2002–2016 (ve vybraných letech) však ukazuje, že ve srovnání v časové řadě se promítají spíše odlišnosti než zjednodušující možnosti výkladů.

Z předchozí analýzy jasně vystoupila blízkost „rodiny“ a „přátel a známých“ – tedy nejbližšího sociálního okolí respondentů. Srovnání faktorových analýz ale ukazuje, že pravděpodobně to není tak zřejmé, protože provázání těchto dvou hodnotových preferencí se nevyskytuje ve všech sledovaných letech ve faktorových analýzách společně. Blízkost je nejvíc zřetelná v roce 2002, mírně v roce 2006 a také v posledním roce sledování. V ostatních sledovaných letech se hodnoty „rodina“ a „přátelé a známí“ objevují v souvislostech, které jsou od sebe výrazně vzdálené.

Z obecných představ by se měly hodnoty „práce“ a „volný čas“ objevovat v kontradikci. To se ale ukázalo jen v letech 2002 a nepatrně v roce 2016. A to tak, že vlastně nejsou soustředěny v jednom faktoru. V roce 2014 se dokonce vyskytují i sice velmi slabém vyjádření, ale ve stejném směru, tedy ne v kontradikci.

Nejzřetelnější je lokalizace „politiky“ a „náboženství“. Obě tyto hodnoty se v letech 2002, 2006 a 2010 vyskytují v jednom faktoru bez dalších preferencí a v témže směru. Stejný směr mají také v roce 2014 a v roce 2016, i když jde o podstatně slabší vztahy mezi těmito dvěma preferencemi. Zdá se, že volby hodnot „politika“ a „náboženství“ jsou si blízké – jejich výběr je u respondentů obdobný. Je to pozoruhodné i proto, že to znamená, že jde o podobné rozložení voleb mezi dotazovanými, pokud jde o tyto dvě hodnoty. Nelze to interpretovat jako jasnou „souvislost“ mezi oběma hodnotami, ale jako blízkost podob výběru těchto preferencí dotazovanými.

Očekávali bychom snad i to, že v kontradikci mohou být i hodnoty „rodiny“ a „volného času“. To se víceméně ukázalo jen v letech 2010, 2014 a 2016. Naopak v roce 2002 se obě tyto hodnoty vyskytly v témže faktoru a ve stejném směru.

Konečně bychom očekávali, že se budou navzájem podobat výběry hodnot „přátelé“ a „volný čas“. V jednom faktoru a s tímž znaménkem se objevují v letech 2002, 2004, 2014 a také v roce 2010. Ani tady tudíž nejde o shodný trend po celou dobu sledování.

Faktory byly vždy uvedeny podle rozsahu, podle velikosti – do jaké míry zabírají podíly ze souboru dotazovaných. Z tohoto hlediska je významné pokusit se porozumět faktorům zvláště na prvním místě.

V roce 2002 to byly hodnoty „přátel a známí“, „rodina“ a „volný čas“, které jasně ukazují na provázání váhy a aktivit spjatých s nejbližším sociálním okolím dotazovaných. Potvrzují tak poznatky vyplývající z analýzy vývoje hodnotových preferencí. Ukazují na výběr hodnot, které společně míří do této oblasti, a to prostřednictvím volného času. (Tedy ne prostřednictvím společné práce.)

V roce 2006 se složení prvního faktoru mění: k „rodině“ se přiřazuje (i když ne nijak silně) „práce“ a „přátel a známí“. Jde tudíž opět o nejbližší sociální prostředí, ale tentokrát provázané s prací.

V roce 2010 je situace podstatně odlišná. V prvním faktoru se jasně projevuje provázání „přátel a známých“ a „volného času“. Rodina je zastoupena jen slabě, práce vůbec. (Jde o jediný rok, kdy se odpovědi sdružily do čtyř faktorů, z nichž třetí zahrnuje jen spojení „rodiny“ a „volného času“.) „Práce“ se vyskytuje zcela samostatně a tvoří poslední faktor.

Rok 2014 nabízí v prvním faktoru „přátele a známé“ jako stěžejní indikátor, spojují se s „volným časem“ a nepatrně i s „prací“ a v obráceném gardu s „náboženstvím“ i „politikou“. (V tomto roce je pozoruhodné spojení „politiky“ a „práce“ v jednom faktoru.) Zásadní je tu spojení „přátel a známých“ s „volným časem“. A také naprosté vyloučení „rodiny“ z prvního – nejsilnějšího – faktoru.

Konečně rok 2016 shrnuje v prvním faktoru „volný čas“, „politiku“ a v obráceném gardu (v kontrapozici) „rodinu“. Ta se zde nespojuje s volným časem (a ani s prací), ale jen s „přáteli a známými“. Ti se zase vůbec nespojují s „volným časem“.

Ani přehled obsahů nejsilnějších faktorů neukazuje na nějaké společné trendy mezi srovnávanými lety. Jde o vážné upozornění na skutečnost, že spíš jednoznačné poznatky vyplývající z porovnání časových řad žebříčků hodnotových preferencí nemají jasnou odezvu v síti vztahů mezi těmito hodnotovými preferencemi. Usuzovat na jednoznačné závěry i z dlouhodobě sledovaných a poměrně jednoduchých indikací hodnotových preferencí by bylo možná ošidné. Jejich váha i pořadí je sice ze srovnání v časových řadách zřetelná, avšak souvislosti, v nichž se objevují, už zdaleka ne tolik.

2.4 Vybrané párové vztahy k hodnotovým preferencím

K bližšímu poznání souvislosti a vlivů na hodnotové preference mohou přispět i párová srovnání s vybranými indikacemi dotazovaných prostřednictvím analýzy statistické významnosti těchto párů.

Budeme je prezentovat v časových řadách za jednotlivé hodnotové preference.

V tabulkách jsou uvedeny s následujícími označeními:

Plusové znaménko označuje, že je pozitivní vztah mezi vývojem voleb dané hodnotové preference a vývojem srovnávaného indikátoru. Můžeme pracovně hovořit o přímé úměře: s růstem velikosti bydliště roste např. i hodnota náboženství. Počet plusů určuje intenzitu vztahu – čím větší, tím jde o intenzivnější spojení v daném páru.

Naopak minusové znaménko znamená protichůdné směry mezi sledovanými indikacemi. U zvoleného příkladu jde o vztah mezi růstem velikosti bydliště a poklesem kupř. u hodnoty rodiny (viz léta 2006 a 2014). Případný počet minusů ukazuje na intenzitu protichůdného vztahu.

Konečně se tu objevuje – jen v případě roku 2014, vztahu mezi politikou a vírou – označení $u+$. To vyjadřuje, že šlo spíše o pozitivní vztah, ne však rovnoměrný, ale vyjádřený v podobě písmene „u“: s výrazným začátkem a ještě výraznějším koncem.

U nepořadových znaků jsme museli použít jiné značení, i když využití plusů a minusů je zachováno. U indikátoru „absolvovaná střední škola“ jsme použili vztahu k první kategorii (případně k prvním dvěma kategoriím), tedy k absolvování gymnázií. Když je u písmene „g“ uvedeno označení plus, znamená to, že od této absolvované střední školy byl vztah k dané hodnotě rostoucí s následujícími školami. Když je tam minus, šlo o opačný vztah – od osmiletého gymnázia daná preference klesala na významu. Varianty odpovědí zahrnují v pořadí: na osmiletém gymnáziu – denní studium, na jiném gymnáziu – denní studium, na střední odborné škole typu průmyslová škola – denní studium, na střední odborné škole typu neprůmyslová škola (např. ekonomická, sociálně-právní, zdravotní atp.) – denní studium, na integrované střední škole s maturitou – denní studium, na střední škole jsem studoval/a dálkově (večerně).

K nepořadovým znakům patří samozřejmě i gender (pohlaví). Tady je označení zřetelné ze zápisu: „ž“ ukazuje, že jde o převahu žen mezi těmi, kteří volili danou preferenci, naopak „m“ poukazuje na převahu mužů ve výběrech daného indikátoru. Znaménka jsou obdobná – plus znamená, že dotazovaní příslušného pohlaví volili danou preferenci statisticky významně častěji, minus pak opak. Tady jsou důležité intenzity zjištěných vztahů – často se zde objevují větší počty znamének, tedy i výrazně silnější vztahy. Troufáme si říci, že jde o vztahy symptomatické.

Prázdná místa v tabulkách ukazují, že v daném srovnání jsme nezaznamenali statisticky významný vztah.

Hned v úvodu je třeba připomenout, že ne vždy byly splněny podmínky pro platnost statisticky významného vztahu – soubory jsou někdy nevelké a škály odpovědí bohaté, takže výskyt odpovědí v jednotlivých místech matic nebyl vždy nad hodnotu 5. Takový pár jsme vždy – pokud vyšel jako statisticky významný – uvedli jako slabý.

Párová srovnání jsme prováděli za pomoci chí kvadrátu a Spearmanova koeficientu pořadové korelace. Brali jsme v úvahu pouze vztahy, které prokázaly těsnost pod hodnotou 0,1.

Tabulka č. 21: Hodnota práce ve vztazích se sledovanými indikacemi dotazovaných studentů za vybraná léta

Rok	Nábo- ženská víra	Velikost bydliště	Úplnost rodiny	Chtěl/a na FHS	Vzdělání otce	Vzdělání matky	Absolvova- ná střední škola	Pohlaví
2002	+			–				ž+++
2006	+		+					ž+++
2010								ž++
2014							-g	
2016	+			--				ž++

Z celku možných 48 vztahů mezi sledovanými proměnnými se ukázalo jako statisticky významných celkem jedenáct párů. Nejsilnější byl vztah hodnoty „práce“ s pohlavím: až na jeden rok se ukázalo, že tuto hodnotu jasně preferují ženy před muži. Tento vztah byl zcela průkazný.

Zajímavé je – sice jen v jednom roce – že se ukázal pokles váhy hodnoty práce u dotazovaných z jiných škol než z gymnázií. Vztah k práci se zdá u „neprakticky orientovaných“ škol vyšší než u těch, kteří míří přímo do praxe.

Na druhé straně se ukázalo dvakrát, že menší preferenci práce mají studenti, kteří nemířili přímo ke studiu na FHS – chtěli studovat spíše na jiných školách. Ukázalo se to sice jen ve dvou letech, ale i to je poměrně zřetelná zpráva.

38 Ještě jasněji vystoupil vztah „přímé úměry“ mezi růstem váhy náboženské víry dotazovaných a hodnocení váhy „práce“: ve třech ze šesti sledovaných let byl tento vztah statisticky významný, i když ne příliš silně.

Vztah „úplné rodiny“ a hodnoty „práce“ byl zaznamenán jen v jednom roce, a to ve vztahu vyjadřujícím pozitivní vliv „úplné rodiny“ na váhu hodnoty „práce“. Nebo také – vliv hodnoty „práce“ na utváření úplné rodiny.

Vztah k hodnotě práce se vůbec neukázal u velikosti bydliště dotazovaných a dosažené výše vzdělání jejich rodičů. Připomeňme, že v prvních letech bylo pro studenty FHS příznačné, že jsou to hlavně lidé z Prahy a z rodin, kde alespoň jeden z rodičů měl vysokoškolské vzdělání, často oba rodiče. Ale i když v obou těchto indikacích došlo v následujících letech ke změnám, nijak se to ve vztahu k hodnotě „práce“ neobjevilo.

Tabulka č. 22: Hodnota rodiny ve vztazích se sledovanými indikacemi dotazovaných studentů za vybraná léta

Rok	Nábo- ženská víra	Velikost bydliště	Úplnost rodiny	Chtěl/a na FHS	Vzdělání otce	Vzdělání matky	Absolvova- ná střední škola	Pohlaví
2002	+		++	–		–		ž+++
2006		–	+					ž+++
2010			+					ž++
2014		–	++					ž++
2016	+		++				-g	ž++

Tentokrát bylo statisticky významných vztahů celkem 17. A snad i s přibývajícím lety jejich počet vzrostl.

Vztah k genderu se zde projevil ještě výrazněji a opět „ve prospěch“ žen. Váha hodnoty „rodina“ je pocítována studentkami jednoznačně výrazněji než u mužů.

Spojení indikace míry úplnosti rodiny a váhy hodnoty „rodiny“ je rovněž naprosto zřejmé, a to s tím, do jaké míry dotazovaní žili v úplné rodině: pro ně je příznačný silný pozitivní vztah k hodnotě „rodina“. Je to vlastně pozoruhodné – nedostatek úplné rodiny se nepocituje jako zdroj váhy hodnoty rodiny, ale naopak. Zážitek úplné rodiny v dosavadním životě studentů posiluje váhu, kterou přikládají hodnotě rodiny.

Dvakrát se ukázal příznivý vztah mezi náboženskou vírou a vahou hodnoty „rodina“. Také se ale ukázal vztah mezi rostoucí vahou hodnotou „rodiny“ a zmenšováním velikosti bydliště. Oba poznatky nejsou překvapivé. Podobně je tomu i u náznamu klesajícího vzdělání matky a vztahu k hodnotě rodiny. To, že ti, co chtěli na FHS, v jednom roce projeví menší váhu hodnoty „rodiny“, nedokážeme vysvětlit. Podobně je tomu i u poklesu váhy hodnoty „rodina“ se vzdalováním dotazovaných od studia na gymnáziu.

Tabulka č. 23: Hodnota přátel a známých ve vztazích se sledovanými indikacemi dotazovaných studentů za vybraná léta

Rok	Náboženská víra	Velikost bydliště	Úplnost rodiny	Chtěl/a na FHS	Vzdělání otce	Vzdělání matky	Absolvovaná střední škola	Pohlaví
2002	–					–		
2006		–	+		+			ž+++
2010						–		ž+
2014							+g	
2016								ž++

Jen 10 statisticky významných vztahů ze čtyřiceti možných představuje nejmenší počet ze všech srovnávaných. I tentokrát je největší počet statisticky významných vztahů hodnoty „přátelé a známí“ ke genderové diferencii dotazovaných. A i zde je patrné, že pro ženy je hodnota „přátelé a známí“ preferovanější než pro muže. Nejde o tak silný a frekventovaný vztah jako u předchozích hodnotových preferencí, nicméně je jasně rozpoznatelný.

Z ostatních indikací je dvakrát slabý, avšak stejným směrem se ubírající vztah, a to mezi poklesem vzdělání matky a růstem preference této hodnoty. U otců jde o vztah opačný, ale objevil se jen jednou.

Mírně jsou znatelné i vztahy k absolvování střední školy (u gymnazistů je nižší váha této hodnoty, roste s jinými druhy středních škol), k úplnosti rodiny (u respondentů z úplných rodin je váha „přátel a známých“ vyšší), slabé vztahy jsme zaznamenali i mezi bydlištěm (čím menší, tím větší váha této hodnoty) a náboženskou vírou, kde se v jednom roce ukázalo, že jde o protichůdný vztah: pokles náboženskosti byl spjat s nárůstem preferencí „přátel a známých“.

Tabulka č. 24: Hodnota volného času ve vztazích se sledovanými indikacemi dotazovaných studentů za vybraná léta

Rok	Náboženská víra	Velikost bydliště	Úplnost rodiny	Chtěl/a na FHS	Vzdělání otce	Vzdělání matky	Absolvovaná střední škola	Pohlaví
2002								
2006	+		–		++			m+
2010	–	++						m+
2014		+		–	++			m+
2016	++			–				m+

Tentokrát zaznamenáváme čtrnáct statisticky významných vztahů ze 40 možných. I vůči volnému času jsou nejvýznamnější difference podle genderu. Tentokrát však ve prospěch mužů. Nejde o tak výrazný vztah, jako tomu bylo v předchozích srovnávaních, nicméně se objevuje ve čtyřech z pěti sledovaných let.

Z ostatních indikátorů je pozoruhodné poměrně silné zastoupení úrovně vzdělání otce – čím vyšší, tím větší váhu dávali respondenti hodnotě „volný čas“. Podobně vyznívá i vliv velikosti bydliště – s růstem velikosti roste váha „volného času“.

U náboženské víry jde o vztah, který nemá ve třech letech, v nichž se objevila statistická významnost k „přátelům a známým“, shodný směr. Dvakrát je zaznamenán vztah mezi růstem náboženskosti a vahou „volného času“, jednou – sice slabě, ale přece jen – vztah opačný.

To vztah nechtěného studia na FHS a preference „volného času“ je sice slabý, ale jednosměrný. Zdá se, že se studiem na FHS není příliš spojován volný čas.

Tabulka č. 25: Hodnota politiky ve vztazích se sledovanými indikacemi dotazovaných studentů za vybraná léta

Rok	Náboženská víra	Velikost bydliště	Úplnost rodiny	Chtěl/a na FHS	Vzdělání otce	Vzdělání matky	Absolvovaná střední škola	Pohlaví
2002			–	+		--		m+
2006	+			–			g+	m++
2010				–				m+
2014	u +						g -	
2016		+		++			g+	m++

Ani tentokrát nebyly žádné vztahy ke zkoumané hodnotě silnější než vztahy genderové. Stejně jako u „volného času“ jde však o jasně převažující preferenci této hodnoty u mužů. (Obecně konstatovaný dojem, že ženy se do politiky nechtějí pouštět, se zde potvrzuje...) Z celku 40 možných vztahů jich tentokrát bylo statisticky významných 15.

Kromě rozdílů podle pohlaví je tu markantnější vztah k absolvované střední škole. Není však jednoznačný. Podobně – a ještě častěji – je tu vztah k tomu, zda respondenti

chtěli, nebo nechtěli studovat na FHS. Dvakrát jde o vztah vzájemně se podporující (s tendencí ke studiu na FHS rostla váha „politiky“), dvakrát naopak. Nejde zdaleka o jednoznačnou souvislost.

Náboženská víra se jednou vyskytla ve vztahu vzájemného ovlivňování s hodnotou „politika“ – s růstem náboženskosti roste váha této hodnoty, či pro růst váhy hodnoty „politika“ je příznačné, že jí dávají lidé spíše nábožensky věřící. V druhém případě šlo o složitější souvislost: politiku preferovali ti, kdo jsou pevně nábožensky věřící, avšak stejně intenzivně i ti, kteří se cítí ateisty.

Nepatrné vztahy vzájemné podpory jsou i mezi hodnotou „politika“ a „velikostí bydlíště“: s růstem jednoho roste i druhé. Naopak (avšak slaběji) je to u neúplných rodin a u respondentů, jejichž matky měly nižší vzdělání.

Tabulka č. 26: Hodnota náboženství ve vztazích se sledovanými indikacemi dotazovaných studentů za vybraná léta

Rok	Náboženská víra	Velikost bydlíště	Úplnost rodiny	Chtěl/a na FHS	Vzdělání otce	Vzdělání matky	Absolvovaná střední škola	Pohlaví
2002	++++	–						
2006	++++	+		++	++			m+
2010	++++					++	g-	
2014	++++			++				ž++
2016	++++					+	g+	

Stejně jako ve vztahu k hodnotě „rodiny“ i vztahy k hodnotě „náboženství“ se objevily ve statisticky významné podobě celkem sedmnáctkrát. Pozoruhodné na tom, že zatímco hodnota rodiny je preferována jasně nejvýrazněji, hodnota náboženství naopak. A právě tyto krajnosti se ukázaly jako vnitřně nejdiferencovanější podle indikací respondentů.

U „náboženství“ je to spjato především s náboženskou vírou – ve všech sledovaných letech se potvrdil jasný vztah mezi preferencí hodnoty „náboženství“ a náboženskou vírou. A to vztah přímého vzájemného ovlivňování: s rostoucí náboženskou vírou jasně rostla preference hodnoty „náboženství“.

Z ostatních indikací je zajímavé, že vystoupil pozitivní vztah k preferenci „náboženství“ a zájmu o studium na FHS.

Proti očekávání se ukázal i vztah mezi růstem vzdělanosti matky (i otce) a nárůstem preferencí hodnoty náboženství.

Méně jednoznačné byly vztahy jak k absolvované střední škole, tak k diferencii podle pohlaví i k velikosti bydlíště.

Nicméně míra diferenciací vztahů k hodnotě „náboženství“ byla zřetelná a výrazná.

Ukázaly se důležité rozdíly, jak pokud jde o diferenciaci preferencí jednotlivých hodnot, tak jedná-li se o jednotlivá léta sledování.

Jak jsme uvedli, počty statisticky významných vztahů vůči jednotlivým preferencím byly největší u „rodiny“ a „náboženství“ – vždy 17 ze čtyřiceti možných.

Patnáct jich bylo k hodnotě „politika“, 14 k hodnotě „volný čas“, 11 k hodnotě „práce“ a nejméně, celkem 10, k hodnotě „přátelé a známí“.

V roce 2006 bylo zaznamenáno 23 statisticky významných diferencí – tento rok byly vlivy na hodnotové preference z charakteristik respondentů nejmarkantnější. Na druhém místě byl rok 2016 (18 statisticky významných vztahů), v ostatních třech sledovaných letech to bylo v roce 2014 celkem 15 vztahů, v letech 2002 a 2010 po 14 vztazích.

Na tyto rozdíly je třeba pamatovat při dalších zkoumáních.

Pokud jde o jednotlivé indikátory, jasně nejčastější byly difference podle pohlaví. Celkem se tento vliv objevil dvadvacetkrát. Šestnáctkrát (a druhým nejsilnějším diferencujícím indikátorem) byla náboženská víra. Na třetím místě byl nejfrekventovanější vliv toho, zda respondent/ka chtěl/a na FHS, nebo ne (celkem jedenáctkrát), devětkrát se diferencovala míra úplnosti rodiny, osmkrát velikost bydliště a druh absolvované střední školy a na posledních místech se objevilo vzdělání matky (jen pětkrát) a vzdělání otce (celkem čtyřikrát).

I tyto skutečnosti je třeba brát v úvahu při dalších analýzách.

Diferenciace podle pohlaví se ukázala jako jasně nejvýraznější.

3. kapitola

HODNOTOVÉ ORIENTACE STUDENTŮ FHS UK

3.1 Pojetí zkoumání hodnotových orientací

43

V použitém přístupu k empirickému kvantitativnímu výzkumu hodnotových struktur jsou další součástí hodnotové orientace. Chápeme je jako dynamickou dimenzi hodnot – obsahové „směrovky“ a „zaměření“ v životě. Vlastně jde o vyjádření naplňování, uskutečňování a hodnocení cest od a k životním hodnotám. Z nich jsou rozpoznatelné specifikace obsahových orientací v životě, např. převažujících zaměření na spíše rovnostářské nebo diferencující přístupy, vidění spíše liberální či autokratické, hédonistické či usilující o skromnost, solidarizující se či individualistické, konzervativní či proměňující, otevřené či xenofobní, ale kupř. i směřující k posilování bezprostředních vztahů, či naopak spíše vztahů formálních, institucionalizovaných atd.

Indikace je obvykle spjata s posuzováním míry souhlasu s výroky, které právě v sobě takové orientace nesou. Hodnotové orientace specifikují hodnotové preference, dodávají jim obsahové naplňování. Jestliže např. váha hodnoty „práce“ vyšla z analýzy hodnotových preferencí určité části společnosti jako podstatná, teprve spojení s hodnotovými orientacemi ukáže, zda jde o pojetí této hodnoty jako nástroje pro utváření společenských vztahů a seberealizaci v nich, či pouhé tvorby zdrojů pro život, či pro hédonismus, nebo jako rovnostářské, nárokové, státem podporované a garantované hodnoty, atp.

Základním nástrojem použitým ve výzkumu hodnotových struktur studentů prvních ročníků FHS UK jsou po celou dobu výroky, které v sobě nesou podoby hodnotových orientací, a to v dichotomii. Přiklonění se k jednomu či druhému pólu dichotomie – respondenti měli možnost vyjádřit se zprvu v pěti polohách, od roku 2008 ve čtyřech stupních škály – vyjadřuje obsahové zaměření jejich hodnotových orientací. Během výzkumu se nabízené baterie výroků změnily. Na počátku výzkumů jsme vycházeli z nabídky hodnotových orientací, které byly použity ve výzkumu „Bůh po

komunismu (Aufbruch)“. Tam šlo celkem o 25 výroků, které byly obvykle ve dvojici či trojici k některé hodnotové orientaci. Smyslem bylo i jejich vzájemné ověřování, skrze testování a zkoumání vzájemných vztahů a také respekt k možnostem respondentů, čímž došlo ke zkrácení nabízené baterie výroků. Zastupují všechny skupiny, které byly zahrnuty v prvotní podobě nabízené baterie výroků. Některé výroky z první podoby baterie byly nosné i pro zkrácenou baterii.

Tam, kde je to možné, prezentujeme vývoj podob hodnotových orientací za celé období, tedy od roku 2002 až do roku 2016. Jádrem analýzy bude ale věnováno zejména hodnotovým orientacím od roku 2008 až po rok 2016. Tam je totiž možnost prezentovat souhrnný pohled na vývoj podoby přijatých hodnotových orientací studenty FHS UK.

Od roku 2002 do roku 2006 byla podoba indikace hodnotových orientací následující:

Tabulka č. 27: Znění otázky po hodnotových orientacích ve výzkumu mezi lety 2002–2006

Jaký je váš názor na následující výroky?

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku. Máte k dispozici pět stupňů: 1 = s výrokem naprosto souhlasím; 5 = s výrokem naprosto nesouhlasím; ostatní tři stupně leží mezitím; 9 = nevím.)

	1	2	3	4	5	9
a. Kde je přísná autorita, tam je taky spravedlnost.						
b. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je poslušnost.						
c. Mluvit do něčeho a spolurozhodovat má člověk, až když tvrdou prací dosáhne určité pozice.						
d. Není dobré mít tak velkou svobodu, jakou dnes mladí lidé mají.						
e. Smysl života je v tom, aby člověk získal vážené pozice.						
f. Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.						
g. Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem.						
h. Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.						
i. Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.						
j. Každý musí své problémy řešit sám.						
k. Cizinci by měli svůj životní styl trochu lépe přizpůsobit stylu příslušné země, kde nyní žijí.						
l. Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.						
m. Cizinci by si svého životního partnera měli vybírat mezi lidmi ze své země.						
n. Těm, kteří mají víc, by se mělo smět něco vzít a dát to těm, kteří to potřebují.						
o. Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.						
p. Kdybychom se všichni něčeho zrekli, nebyla by brzy žádná chudoba.						

q. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je umět se rozdělit.						
r. Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.						
s. Bez rodiny se nedá naučit, jak se mají konflikty řešit.						
t. Smrtí vše končí.						
u. Doufám, že po smrti existuje další život.						
v. Lidé vstanou tělem i duší z mrtvých.						
w. Život má smysl, protože existuje Bůh.						
x. Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.						
y. Nevím, proč člověk žije.						

V letech 2008–2016 byla otázka zredukována. Tato redukce se používá i v současných a nedávných podobách tohoto výzkumu na FHS UK, ale také na jiných vysokých školách v ČR a v zahraničí.

Tabulka č. 28: Znění otázky po hodnotových orientacích ve výzkumu mezi lety 2008–2016

Jaký je váš názor na následující výroky?

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	<i>Rozhodně souhlasím</i>	<i>Spíše souhlasím</i>	<i>Spíše nesouhlasím</i>	<i>Rozhodně nesouhlasím</i>
a. Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	1	2	3	4
b. Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.	1	2	3	4
c. Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	1	2	3	4
d. Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	1	2	3	4
e. Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	1	2	3	4
f. Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	1	2	3	4
g. Každý musí své problémy řešit sám.	1	2	3	4
h. Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	1	2	3	4
i. Usilovat o úspěch je to hlavní.	1	2	3	4
j. Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.	1	2	3	4
k. Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	1	2	3	4

Odpovědi – výběr – představují dichotomie, s nimiž lze v naší kultuře pracovat blízko výroků odpovídajícím typům hodnotových orientací.

Jednotlivé výroky vyjadřují následující dichotomie. Uvádíme je spolu se zkratkovitým vyjádřením toho, co jednotlivé výroky skrývají za dichotomie hodnotových orientací. Plus (+) znamená souhlas s výrokem, naopak minus (–) nesouhlas. Tato zkratkovitá vyjádření budou často užívána v navazující analýze.

- a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost. (+: **xenofobie**; –: **otevřenost**)
- b) Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané. (+: **etatismus**; –: **občanství**)
- c) Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda. (+: **proti liberalismu**; –: **liberalismus**)
- d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů. (+: **konformismus**; –: **nonkonformismus**)
- e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit. (+: **rovnostářství**; –: **diferenciace**)
- f) Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha. (+: **náboženské**; –: **sekulární**)
- g) Každý musí své problémy řešit sám. (+: **individualismus**; –: **spolupráce**)
- h) Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde. (+: **hédonismus**; –: **zdrženlivost, skromnost**)
- i) Usilovat o úspěch je to hlavní. (+: **na úspěch**; –: **nejen na úspěch**)
- j) Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší. (+: **bezohlednost, bezskrupulóznost**; –: **respekt k etice**)
- k) Pohoda je důležitější než úspěch v práci. (+: **pohodáři**; –: **prosazení, kariéra**)

Především s těmito dichotomiemi pracujeme při zpracování a interpretaci získaných dat. Zejména proto, že předchozí baterie (která byla užívána od roku 2002 do roku 2006) je velmi rozsáhlá a neumožňuje specifikaci hodnotových orientací ve zřetelné podobě. Proti období mezi lety 2002–2006 je doba v následujících letech ochuzena o hodnotové orientace přímo zaměřené na rodinu. Důvody spočívají v tom, že analýzy v letech 2002–2006 nepřinesly zřetelný indikátor pro vztahy k obsahu rodiny, jako nositeli hodnotových orientací. Nicméně podáváme v dalších kapitolách vztahy i hodnotových orientací k hodnotové preferenci rodiny.

3.2 Přehled základních poznatků o struktuře a vývoji hodnotových orientací

V této části textu budeme prezentovat základní přehled výsledků struktury a vývoje hodnotových orientací pomocí výsledků frekvenčních analýz, průměrů a pořadí jednotlivých výroků. Použijeme jednak srovnání za léta 2002 – 2006, dále za léta 2008 – 2016 a i srovnání těch výroků charakterizujících hodnotové orientace, které umožňují

srovnání za celé období, tedy od roku 2002 do roku 2016. Použijeme vždy tabulky, tam, kde to pomáhá přehlednosti, i grafy.

A musíme pro tuto prezentaci použít jiný formát stránky.

Tabulka č. 29: Odpovědi na otázku po hodnotových orientacích studentů FHS UK za léta 2002–2006

Výroky o hodnotových orientacích	2002		2003		2004		2005		2006	
	prů- měr	po- řadí	prů- měr	po- řadí	prů- měr	po- řadí	prů- měr	po- řadí	prů- měr	po- řadí
a. Kde je přísná autorita, tam je taky spravedlnost.	4,10	19.	4,08	19.– 20.	4,09	18.– 19.	4,15	19.	4,01	17.– 18.
b. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je poslušnost.	3,84	16.	3,62	14.	3,64	13.	3,57	14.	3,59	15.
c. Mluvit do něčeho a spolurozhodovat má člověk, až když tvrdou prací dosáhne určité pozice.	3,59	12.	3,48	12.	3,71	15.	3,40	12.	3,46	13.
d. Není dobré mít tak velkou svobodu, jakou dnes mladí lidé mají.	4,15	20.	4,08	19.– 20.	4,12	20.	4,03	18.	4,09	19.
e. Smysl života je v tom, aby člověk získal vážené pozice.	4,45	24.– 23.	4,56	24.	4,49	24.	4,35	22.	4,38	21.– 22
f. Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	4,45	24.– 23.	4,50	23.	4,43	23.	4,31	21.	4,38	21.– 22
g. Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem.	3,54	11.	3,51	13.	3,38	11.	3,07	9.	3,17	11.
h. Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.	2,24	2.	2,23	1.	2,06	1.	1,86	1.	1,82	1.
i. Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.	2,57	4.– 3.	2,58	4.	2,51	3.– 4.	2,37	3.	2,30	3.
j. Každý musí řešit své problémy sám.	3,21	9.– 8.	3,30	10.	3,11	9.	3,24	11.	3,10	10.
k. Cizinci by měli svůj životní styl trochu lépe přizpůsobit stylu země, kde nyní žijí.	3,21	9.– 8.	3,03	7.	2,93	7.	2,72	6.	2,56	4.
l. Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	4,31	22.	4,33	22.	4,26	21.	–	–	–	–

m. Cizinci by si svého životního partnera měli vybírat mezi lidmi ze své země.	4,78	25.	4,80	25.	4,78	25.	4,55	23.	4,54	23.
n. Těm, kteří mají víc, by se mělo smět vzít a dát těm, kteří to potřebují.	3,92	18.	4,04	18.	4,09	18.–19.	4,02	17.	4,01	17.–18.
o. Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	3,23	10.	3,25	8.	3,1	8.	3,06	8.	3,06	8.
p. Kdybychom se všichni něčeho zřekli, nebyla by brzy žádná chudoba.	3,69	15.	3,98	17.	3,79	16.	3,70	16.	3,80	16.
q. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je umět se rozdělit.	2,57	4.–3.	2,68	5.	2,69	5.	2,67	5.	2,77	6.
r. Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.	2,11	1.	2,34	2.	2,25	2.	2,15	2.	2,21	2.
s. Bez rodiny se nedá naučit, jak se mají konflikty řešit.	2,73	6.	2,79	6.	2,73	6.	2,73	7.	2,87	7.
t. Smrtí vše končí.	3,68	14.	3,73	15.	3,61	12.	3,45	13.	3,28	12.
u. Doufám, že po smrti existuje další život.	2,65	5.	2,46	3.	2,51	3.–4.	2,62	4.	2,60	5.
v. Lidé vstanou tělem i duší z mrtvých.	4,25	21.	4,21	21.	4,33	22.	–	–	–	–
w. Život má smysl, protože existuje Bůh.	3,88	17.	3,87	16.	3,92	17.	4,16	20.	4,23	20.
x. Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.	3,19	7.	3,27	9.	3,21	10.	3,21	10.	3,09	9.
y. Nevím, proč člověk žije.	3,67	13.	3,41	11.	3,69	14.	3,63	15.	3,57	14.

Z mnoha údajů uvedených v předchozí tabulce lze vyvozovat několik obecnějších trendů.

- Ukázalo se především, že mezi jednotlivými roky výzkumy jsou rozdíly nepatrné. To vedlo k rozhodnutí o posunu výzkumů z jednoletých na dvouleté intervaly a také – protože i mezi indikacemi jednotlivých výroků v rámci skupinek k jednotlivým hodnotovým orientacím byly rozdíly nevelké – k redukci indikací.
- Z 25 indikací bylo po celou dobu použito 23. Vynechány byly ty, které se ukázaly z párových indikací jako zastupitelné hned po dvou, třech letech zkoumání.
- Z oněch 23 indikací byl u 17 zaznamenán pokles jejich váhy během sledovaných let. Celkový pokles váhy znamenal vyrovnávání se s výroky směrem k souhlasu s nimi ve výpovědích respondentů. Tedy obecně k vyššímu souhlasu s nabídkou výroků, tedy i s menšími diferencemi mezi výběry výroků. Nejde však o průběhy zásadní.
- U výroků a.–g., j., m.–p., t. a také k výroků w.–y. převažoval nesouhlas nad souhlasem. Opačný vztah byl k výroků h., i., k., r., u. a z části i k výroků q. a s.

Znamená to, že dotazovaní (v podstatě shodně od roku 2002 do roku 2006) **spíše odmítali hodnotové orientace** zaměřené na význam autority pro spravedlnost (ad a.), na poslušnost jako nejdůležitější pro děti (výrok ad b.), oprávněnost zasahování do věcí až po dosažení určité pozice prací (výrok ad c.), výrok o přehnané svobodě pro mladé lidi v současnosti (ad d.), ale také proti výroku, že smysl života je v získání vážených pozic (ad e.), s výrokem, že jistota je důležitější než svoboda (ad f.), s chápáním povolání prvořadě jako zdroje pravidelného příjmu (ad g.), s výrokem vyjadřujícím individualistickou hodnotovou orientaci (ad j.) i s výroky odkazujícími cizince na sňatky s partnery ze své země (ad m.), dále s výroky zabývajícími se rovnostářstvím a také s převahou solidarity (ad n., ad o., ad p.), jasný nesouhlas je s výrokem o Bohu jako smyslu existence (ad w.), ale také s výrokem o smyslu života v získání toho nejlepšího (ad x.) i v nihilistickém vyjádření smyslu života (ad y.).

Naopak **spíše přijímali hodnotové orientace** zaměřené na příjemnost života (ad h.), na štěstí za jakoukoli cenu (ad i.), ale i na význam rodiny pro naučení se rozdělit (ad r.), souhlas vyjadřovali spíše i s výrokem „doufám, že po smrti existuje další život“ (ad u.) a také s výrokem „cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“ (ad l.).

Z tohoto výčtu je patrné, že pro studenty přicházející ke studiu na FHS UK byly v letech 2002–2006 spíše charakteristické hodnotové orientace směřující k otevřenosti, k liberálnímu přístupu k životu, ale hlavně k hédonistickému vidění života, avšak ne s orientací na úspěch za každou cenu, na sebeprosažení a spoléhání se převážně na individualistické vidění života, proti samotnému získávání významných postavení a také proti povolání (práci) především jako zdroji příjmů, proti snahám o výrazné rovnostářské postupy, ale také vlastně proti váze a plnému uplatnění cizinců v naší společnosti. Zvláštní je posouzení náboženských hodnotových orientací – na jedné straně proti místu Boha v dodávání smyslu života, na druhé straně s nesouhlasem, že smrtí všechno končí a se souhlasem s výrokem o platnosti posmrtného života.

Jde o pozoruhodnou směs hodnotových orientací, bez jasné převahy některé z možných, avšak přece jen s převahou hodnotových orientací, které spíše mívají k otevřenosti, k významu a podpoře svobody, neochotě podřídit se autoritám, k hédonismu, proto nihilismu, ale i proti dosahování smyslu prostřednictvím úspěchu, vysokých pozic, v získání „toho nejlepšího“ a spíše souhlasu s tím, že povolání není zdaleka možné brát jen jako zdroj pravidelného příjmu, nýbrž i jako zdroj dalších atributů života. Ve výsledcích je patrný i velký význam rodiny, a to jako zdroje pro naučení se rozdělit (respektovat jiné), naučení se řešit konflikty a solidaritě. Navíc tato sada hodnotových orientací patřila mezi jen několik z těch, které po dobu sledování přece jen narostly. Příznačné je ale také spíše odmítání cizinců (a možná i obecněji „cizího“), což neodpovídá trendům k otevřenosti a liberálnímu přístupu k životu. Nepochybně ale mezi hodnotovými orientacemi studentů 1. ročníku FHS UK v letech 2002–2006 neprevládaly orientace jasně preferující hmotný prospěch a kariéru spočívající v získávání výhodných profesních pozic. Samotná liberální orientace patřila po celou dobu tohoto sledování mezi nejsilnější.

Pro léta 2008–2016 máme údaje ve dvouletých intervalech a v indikacích vzestupných ze vzájemného testování výroků o hodnotových orientacích z let 2002–2006. Jde o přehlednější a jasnější pohled na hodnotové orientace studentů přicházejících ke studiu na FHS UK v těchto letech.

Uvedli jsme již, jaké jsou základní podoby interpretací těchto výroků. Navíc jde o delší dobu sledování a blíže současnosti. I to je pro potřebu přesnější interpretace důležité. Budeme se proto interpretacím a souvislostmi takto sledovaných hodnotových orientací věnovat podstatně obsažněji, než tomu je u řady za léta 2002–2006.

Tabulka č. 30: Odpovědi na otázku po hodnotových orientacích studentů FHS UK za léta 2008–2016

Výroky o hodnotových orientacích	2008			2010			2012			2014			2016		
	průměr	pořadí	%	průměr	pořadí	%	průměr	pořadí	%	průměr	pořadí	%	průměr	pořadí	%
a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	2,85	6.	67,9	2,92	7.	70,1	2,90	7.	71,5	2,92	7.	68,9	2,77	5.	66,7
b) Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.	2,72	5.	62,3	2,71	5.	62,1	2,71	5.	60,0	2,63	5.	58,9	2,87	7.	72,4
c) Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	3,36	11.	87,9	3,32	11.	88,5	3,18	9.	86,0	3,21	10.	87,2	3,20	9.	86,4
d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	3,25	8.	81,1	3,23	8.–9.	81,2	3,19	10.	79,4	3,13	8.	75,3	3,24	11.	83,9
e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	2,43	4.	45,4	2,50	4.	48,2	2,25	3.	33,9	2,25	3.	35,3	2,29	3.	38,9
f) Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	3,28	9.	79,2	3,23	8.–9.	77,4	3,12	8.	74,5	3,35	11.	84,4	3,21	10.	80,3
g) Každý musí své problémy řešit sám.	2,37	3.	41,6	2,38	3.	43,9	2,44	4.	47,9	2,33	4.	42,1	2,43	4.	47,3
h) Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	1,73	1.	14,4	1,66	1.	11,1	1,60	1.	9,7	1,67	1.	10,4	1,59	1.	10,0
i) Usilovat o úspěch je to hlavní.	2,96	7.	74,6	2,72	6.	65,2	2,74	6.	64,8	2,68	6.	63,2	2,82	6.	67,2

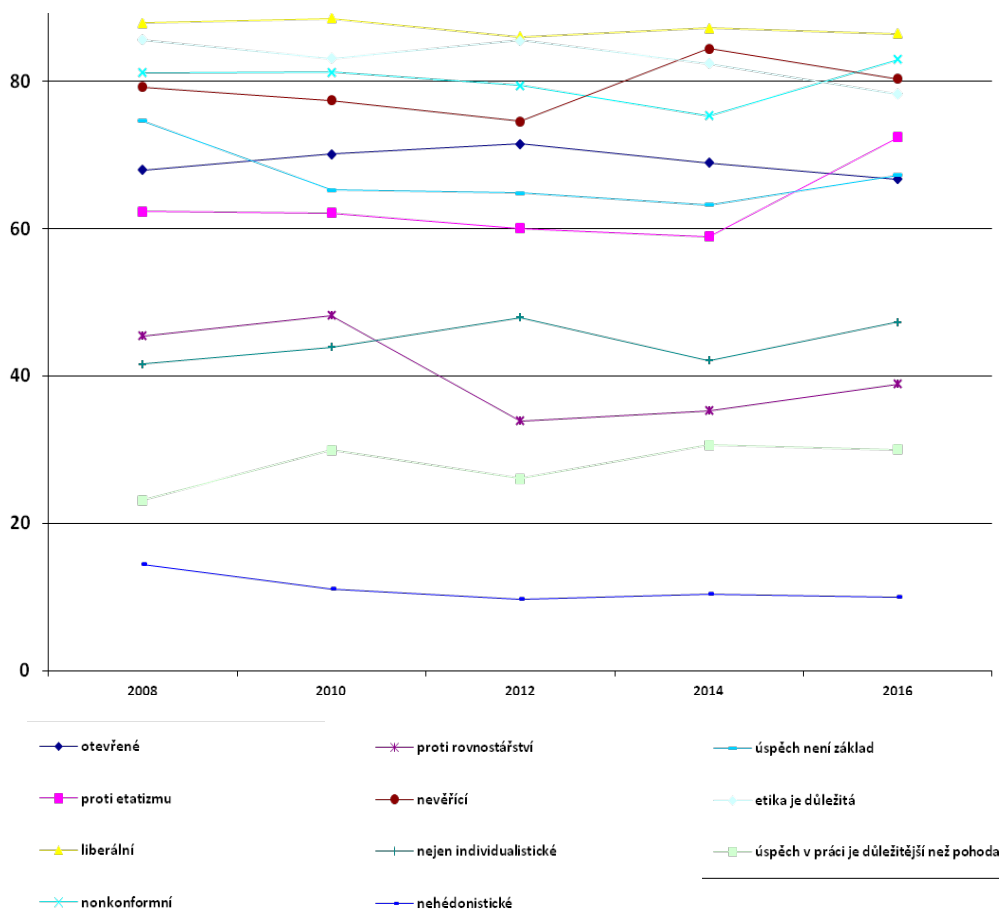
j) Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.	3,33	10.	85,6	3,24	10.	83,1	3,28	11.	85,5	3,17	9.	82,4	3,17	8.	78,2
k) Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	1,98	2.	23,1	2,29	2.	29,9	2,12	2.	26,0	2,21	2.	30,6	2,17	2.	30,0

Vysvětlivky: % ne = procento nesouhlasu s výrokem.

V grafické podobě je vývoj jednotlivých hodnotových orientací mezi lety 2008–2016 výrazněji rozpoznatelný.

Graf č. 13: Vývoj podílu negativních odpovědí na výroky v otázce po hodnotových orientacích za léta 2008–2016 (v %)

51

Ani za léta 2008–2016 nezaznamenáváme bouřlivé změny v hodnotových orientacích studentů 1. ročníku FHS UK. Z jedenácti výroků rostou – ne příliš výrazně – váhy tří, a to proti etatismu, proti pohodě významnější než práce a proti vyhraněnému individualismu. Nepatrně narostly i hédonistické orientace. Naopak poklesly váhy hodnotových orientací diferenčních, proti úspěšnosti na prvním místě i proti bezuzdnému usilování o úspěch.

Podstatné je, že u sedmi z jedenácti výroků o hodnotových orientacích převážily nesouhlasy nad souhlasy. Nejvýraznější podporu má liberalismus (a to na počátku i na konci časové řady), za ním se pohybuje nonkonformita a sekularita, kde je souhlas s těmito orientacemi také kolem 80 %, pak následuje nesouhlas s hodnotovými orientacemi zaměřenými na úspěch bez ohledu na prostředky (v počátku období je nad 85 % celku respondentů, na konci je o 7 procentních bodů nižší – jde o nejvýraznější tempo poklesu), dále odmítnutí orientace na úspěch na prvním místě (sice také klesá, ale stále je mezi 75–63 %), mezi převahu odmítnutí patří i xenofobie (převaha otevřenosti se pohybuje kolem 67–72 % a je v podstatě stálá), poslední hodnotovou orientací s převahou odmítnutí nad přijetím je zaměření proti etatismu. Ta roste – z 62 % v roce 2008 o 10 bodů v roce 2016. Pozoruhodný je nárůst v posledním období sledování. Naopak souhlas vyjádřili respondenti s orientací na zmenšení příjmových diferencí ve společnosti, a to dokonce rostoucí po dobu sledování (z 55 % až na 61 % v roce 2016), tedy vlastně spíše proti diferenciaci, dále přece jen s podporou individualismu (i když s poklesem z 58 % v roce 2008 na 52 % v roce 2016), souhlas se zaměřením spíše na práci než na pohodu (klesající ze 77 % na 70 % na konci sledování) a především jde o přijetí jasných hédonistických hodnotových orientací, které dokonce za sledované období vzrostly: v roce 2008 je vyjádřilo 85 % respondentů, v roce 2016 už 90 % z nich.

I zde jde o bohatě strukturovaný obraz hodnotových orientací. Avšak i v období od roku 2008 do roku 2016 převažují hodnotové orientace, které míří ke svobodě, otevřenosti i k práci a k zaměření na úspěch neměřený jen právě orientací na úspěch a ještě méně na úspěch dosažený bez ohledu na prostředky a dopady.

Téma hédonismu je natolik závažné, že mu budeme věnovat v další analýze samostatnou pozornost.

Z přehledů o vývoji hodnotových orientací studentů 1. ročníku FHS UK zbývá ještě prezentace časové řady za všechna sledovaná léta (ve dvouletých intervalech) u těch hodnotových orientací, které takové srovnání za léta 2002–2016 umožňují. Jde celkem o pět výroků. Další dva je možné srovnávat od roku 2006 do roku 2016.

Při srovnání použijeme souhrn výroků o nesouhlasu s těmito výroky. (Jako dříve jde o součet validních odpovědí „spíše nesouhlasím“ a „rozhodně nesouhlasím“.)

Tabulka č. 31: Porovnání negativních odpovědí na výroky o hodnotových orientacích za celou dobu výzkumu (% odpovědí „spíše“ a „rozhodně nesouhlasím“ v %)

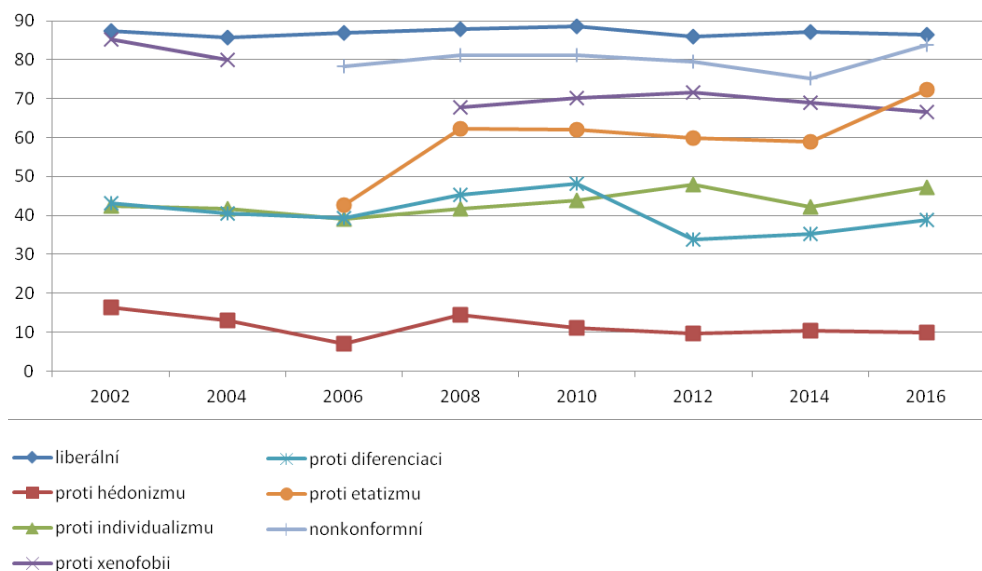
Výrok	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	87,5	85,7	87	87,9	88,5	86	87,2	86,4
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	16,3	12,9	7,1	14,4	11,1	9,7	10,4	10
Každý musí své problémy řešit sám.	42,5	41,6	39,1	41,6	43,9	47,9	42,1	47,3
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	85,2	80,1		67,9	70,1	71,5	68,9	66,7
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	43,2	40,6	39,2	45,4	48,2	33,9	35,3	38,9
Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.			42,7	62,3	62,1	60	58,9	72,4
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.			78,2	81,1	81,2	79,4	75,3	83,9

53

Jak je z tabulky č. 31 patrné, po celou dobu výzkumu převažovaly jasně liberální hodnotové orientace, jasně také hédonistické orientace, po většinu času jasně non-konformistické hodnotové orientace, většinou i orientace neetatistické, orientace individualistické se týkaly mírně nadpoloviční většiny dotazovaných, podobně je to s orientacemi k diferenciaci (mírně převažují tendence k rovnostářství), rovněž jasně převažují hodnotové orientace proti xenofobii, i když ty jediné zaznamenávají během zkoumání jasný pokles.

Grafické znázornění ukáže na vývoj srovnatelných hodnotových orientací přehledněji. A to, i když za rok 2006 nebyla k dispozici srovnatelná data a za rok 2006 chybí údaje o míře xenofobních/otevřených hodnotových orientací.

Graf č. 14: Porovnání negativních odpovědí na výroky o hodnotových orientacích za celou dobu výzkumu (% odpovědí „spíše“ a „rozhodně nesouhlasím“ v %)

54

Ani přehled dostupných dat za celé období neukazuje na zásadní změny v hodnotových orientacích. Změna je patrná hlavně v hodnotové orientaci proti etatismu (tedy nesouhlas s výrokiem „problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané“), výraznější změny jsou také v „průběhu“ hodnotových orientací spjatých s diferenciací (nesouhlas s výrokiem „rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“). Tento výrok má v sobě ale výrazně víc konotací než tu hlavní, tedy diferenciaci. Pozoruhodný je pokles hodnotových orientací proti xenofobii. Není výrazný, ale jde vlastně ve směru nárůstu obdobných orientací ve společnosti ČR. Stále je stěžejní orientace na liberální hodnotové orientace, na hédonismus a také orientace proti konformitě.

3.3 Přehled výsledků faktorové analýzy hodnotových orientací

Faktorová analýza umožňuje hlouběji nahlédnout do skladby voleb respondentů. Jde vlastně o bližší pohled na to, do jaké míry jsou výběry jednotlivých indikací navzájem blízké. To samozřejmě přináší specifikaci struktury sledovaných indikací. A ta zase snad přibližuje porozumění výsledným datům.

Jako u ostatních částí analýzy se soustředíme pouze na vybrané faktorové analýzy, konkrétně z let 2002, 2006, 2010, 2014, 2016. Pro zpřesnění doplňujeme i výsledky

faktorové analýzy hodnotových orientací za rok 2008. Důvod je prostý – od roku 2008 se změnila struktura sledovaných výroků o hodnotových orientacích. Na druhé straně platí, že kompatibilita poznatků vycházejících z faktorových analýz hodnotových orientací v letech 2002 a 2006 vůči výsledkům týchž analýz za léta 2008, 2010, 2014 a 2016 je malá. Naopak za období 2008–2016 naprostá.

Úplná shoda není ani mezi lety 2002 a 2006. Nicméně jde o difference, které zachovávají počet zkoumaných indikací a mění jejich obsahy jen ve třech z nich. Skupiny indikací zůstávají téměř zachovány.

V tabulkách č. 32 a č. 33 jsou prezentovány výsledky faktorové analýzy hodnotových orientací za léta 2002 a 2006.

Diference mezi výsledky faktorových analýz v těchto letech jsou především v pořadí váhy faktor. V roce 2002 byl na prvním místě faktor, který sdružoval indikace spjaté s náboženskými aspekty hodnotových orientací. (V logice v pozitivním spojení výroků týkajících se hodnotových orientací na náboženskou víru a existenci posmrtného života, proti výroku, že „smrtí všechno končí“.) Tento faktor je v roce 2006 na druhém místě, v negativním smyslu se do něj ještě včlenily odpovědi na indikaci ohledně toho, že dotazovaní „nevědí, proč člověk žije“. I to je logická lokalizace. Podstatné rozdíly jsou ve skupině indikací, která se sdružila kolem hédonistických hodnotových orientací – v roce 2002 byla na druhém místě, v roce 2006 až na šestém místě. Navíc v roce 2006 v mírně odlišné podobě – v roce 2002 do ní vstoupil i indikátor „smysl života je pokusit se získat to nejlepší (v logice výkladu faktoru), avšak v roce 2006 se tento indikátor ve faktoru „hédonistických“ orientací neobjevil. V obou letech ale v něm figurovala orientace na to, že „každý musí své problémy řešit sám“. Pozoruhodné spojení hédonismu a individualistické orientace.

Stejně krajní je rozdíl v lokalizaci faktoru z prvního místa v roce 2006 proti roku 2002.

Tabulka č. 32: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2002

Výroky	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor	5. faktor	6. faktor	7. faktor	8. faktor
Smrtí vše končí.	-,779							
Doufám, že po smrti existuje další život.	,772							,225
Lidé vstanou tělem i duší z mrtvých.	,763	,257						
Život má smysl, protože existuje Bůh.	,604							
Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.		,824			,225			
Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.		,744						,200
Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.		,642		,243				
Každý musí své problémy řešit sám.	,232	,482	-,211	-,378				
To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je poslušnost.			,823					
Mluvit do něčeho a spolurozhodovat má člověk, až když tvrdou prací dosáhne určité pozice.			,634		,358			
Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.			,623	-,302		,239	,250	
Kde je přísná autorita, tam je taky spravedlnost.			,603	,418				,280
Cizinci by si svého životního partnera měli vybírat mezi lidmi ze své země.				,659				
Není dobré mít tak velkou svobodu, jakou dnes mladí lidé mají.				,609				
Smysl života je v tom, aby člověk získal vážené pozice.		,251		,480	,467			
Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem.		,244			,754			
Nevím, proč člověk žije.					,663		-,293	-,214
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.				,430	,456			,322
Těm, kteří mají víc, by se mělo smět něco vzít a dát to těm, kteří to potřebují.						,808	,206	,215
Kdybychom se všichni něčeho zřekli, nebyla by brzy žádná chudoba.						,672		

Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.						,608		
Bez rodiny se nedá naučit, jak se mají konflikty řešit.							,812	-,216
Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.							,732	
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.								,715
Cizinci by měli svůj životní styl trochu lépe přizpůsobit stylu příslušné země, kde nyní žijí.								,623

Jako nejsilnější faktor v roce 2006 vystoupil ten, který sdružuje orientace na snížení chudoby, na solidaritu s chudými a na rovnostářství. Podobný faktor v roce 2002 byl až na šestém místě. Vyjadřuje to zřejmě nárůst váhy orientací na solidaritu a rovnostářství v roce 2006 proti roku 2002.

Pozoruhodný je také posun v lokalizaci i váze liberální hodnotové orientace: v roce 2006 se spojila se stejným směrem výběru výroku „není dobré mít tak velkou svobodu, jako dnes mladí lidé mají“, zatímco v roce 2002 se spojila s orientací na povolání jako zdroj pravidelného příjmu a s volbou výroku „nevím, proč člověk žije“. Pozoruhodné jsou také lokalizace voleb výroků vztahujících se k cizincům – v roce 2002 se lokalizovaly na konci řady faktorů, kromě výroku, který se vztahoval k výběru životního partnera. Ten se objevil společně se zaměřením na získání vážených pozic, jako smysl života a také na omezení svobody pro mladé lidi. Z části je to podobné sdružení jako v roce 2006, avšak ani pro jedno nemáme vysvětlení.

Zdá se, že v roce 2002 bylo častější spojování hodnotových orientací, kterému neumíme porozumět. Jako by skupiny hodnotových orientací u respondentů v počátku výzkumu byly více inkonzistentní než později.

Tabulka č. 33: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2006

Výroky	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor	5. faktor	6. faktor	7. faktor	8. faktor
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	,774							
Těm, kteří mají víc, by se mělo smět něco vzít a dát to těm, kteří to potřebují.	,728							,307
Kdybychom se všichni něčeho zřekli, nebyla by brzy žádná chudoba.	,703							
Smrtí vše končí.		-,812						
Doufám, že po smrti existuje další život.		,735						
Život má smysl, protože existuje Bůh.		,713	-,235					
Nevím, proč člověk žije.		-,467						
Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.			,715					
Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem.			,668	-,250			,200	
Smysl života je v tom, aby člověk získal vážené pozice.	-,277		,572					
Cizinci by měli svůj životní styl trochu lépe přizpůsobit stylu příslušné země, kde nyní žijí.			,410	,370	,351			
Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.				,739				
Bez rodiny se nedá naučit, jak se mají konflikty řešit.				,722				
Problémy občanů by měl řešit stát, ne občané.				,379	,210		,246	
Není dobré mít tak velkou svobodu, jakou dnes mladí lidé mají.			-,238		,800			
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.					,719			
Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.						,805		
Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.		-,214	,248			,684		
Každý musí své problémy řešit sám.					-,306	,538		,452
Kde je přísná autorita, tam je taky spravedlnost.							,807	

To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je poslušnost.			,286		,216		,703	-,207
Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.	,361		-,238	,335			,373	
Cizinci by si svého životního partnera měli vybírat mezi lidmi ze své země.								,625
Nejlepší je žít v klidu, nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	,253				,401			,485
Mluvit do něčeho a spolurozhodovat má člověk, až když tvrdou prací dosáhne určité pozice.	-,269			,377		-,215	,213	,406

Tabulka č. 34: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2008 (51,5 %)

	1.faktor	2.faktor	3.faktor	4.faktor
Usilovat o úspěch je to hlavní.	,712	,207		
Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší	,704			,261
Každý musí své problémy řešit sám	,617	-,330	,205	
Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané		,823		
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost	,192	,514		
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	-,431		,636	
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde			,625	
Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha.			-,613	,218
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů				,704
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit	-,187		-,208	,624
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda		,387		,466

Tabulka č. 35: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2010 (52,5 %)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.	,803			
Usilovat o úspěch je to hlavní.	,623		,211	
Každý musí řešit své problémy sám.	,460	-,444	,283	-,201
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	,403		-,273	
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.		,672		-,349
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.		,642	,225	
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	,386	,595		
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	,199		,674	
Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha.			-,668	
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.				,843
Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.	,442	,229		-,458

60

Tabulka č. 36: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2012 (55,2 %)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	,766			
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	,724			
Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.	,532		-,414	
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.		,789		
Usilovat o úspěch je to hlavní.	,380	-,575	,394	,194
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	,242	,538		

Každý musí řešit své problémy sám.			,749	
Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.	,410		,602	-,208
Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha.				-,698
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.		-,276		,619
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.		,428	,320	,576

Tabulka č. 37: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2014 (53,9 %)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Usilovat o úspěch je to hlavní.	,797			
Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.	,706			
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	,523	,362	-,396	
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	,211	,666		
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.		,578		
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	-,418	,547		,294
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.		,388	,633	-,203
Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha.			-,600	
Každý musí řešit své problémy sám.		-,198	,558	
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.		,260		,769
Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.		,464		-,591

Tabulka č. 38: Faktorová analýza hodnotových orientací za rok 2016 (44,7 %)

	1. faktor	2. faktor	3. faktor
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	,745		-,208
Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	,640		
Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.	,588		
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	,436	-,368	-,256
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	,414		,356
Usilovat o úspěch je to hlavní.		,749	
Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.		,720	
Každý musí řešit své problémy sám.		,375	,366
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.			,705
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.		-,458	,685
Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha.			-,487

62 První difference mezi faktorovými analýzami hodnotových orientací v letech 2008–2016 je v počtu faktorů: v roce 2016 se výroky sdružily do tří, v předchozích letech to bylo ve čtyřech faktorech. Příznačné je, že v roce 2016 se ve faktorech objevilo jen necelých 45 % výběrů, v předchozích letech to bylo od 51 do 55 %. Znamená to na jedné straně určité zjednodušení, ale zároveň nárůst diferencí ve výběrech v roce 2016 proti předchozím letům.

Rozdíly ve složení faktorů jsou výrazné, avšak některé výroky se sdružily podobně ve většině faktorů.

Především je to spojení hédonistické orientace („život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde“) a odmítnutí výroku „bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha“. Tento protiklad se ukázal ve všech sledovaných letech.

Orientace na úspěch se spolu s orientací na úspěch dosažitelný bez skrupulí objevily celkem čtyřikrát, čtyřikrát se k nim rovněž připojila orientace individualistická. Tady jde opět o logické provázání. I když shoda v prvních dvou hodnotových orientacích se nemusí týkat jasně téže části respondentů. Nebo – spíše – jde o tu část respondentů, která úspěch řadí na první místo, bez ohledu na nástroje jeho dosažení. Ta část, která spojovala dosažení úspěchu s nenarušením etických zásad, se např. pojila s hodnotovými orientacemi neetatistickými anebo s nesouhlasem s výrokem „pohoda je důležitější než úspěch v práci“.

Ostatní výroky už nevystoupily v tak jednoznačných vztazích.

Třikrát se spolu ukázaly orientace na konformitu a na liberalismus – protismyslné výběry, nicméně ve třech letech byly v jednom faktoru.

Pohoda proti úspěchu v práci se objevila dvakrát ve vztahu k etatismu, ale nejde o vztah prvořadý.

Do složitých vztahů mezi hodnotovými orientacemi možná vnesl jasnější světlo výzkum z roku 2016. První faktor v něm zahrnul konformitu, ne/liberalismus, etatismus a také rovnostářství. Druhý faktor je naprosto zřetelný – zahrnuje úspěch a bezskrupulózní dosahování úspěchu a také vazbu na individualismus. Ve třetím faktoru se pak spojily volby hédonismu, pohody proti úspěchu v práci a sekulárního přístupu k životu. Zatímco druhý a třetí faktor jsou zřetelné a pochopitelné, první se blíží spíše odmítání otevřenosti, rovnostářství, etatismu a konformitě.

Ale předchozí léta neukázala na jednoznačnější a zřetelnější podoby hodnotových orientací studentů prvních ročníků FHS UK.

Tendence zde jsou patrné jen u některých orientací, ne u celku.

Jde v podstatě často i o spojení protichůdných hodnotových orientací, podobně jako v letech 2002 a 2006. I když je v letech 2008–2016 možné přece jen některé trendy nalézt markantněji.

3.4 Hodnotové orientace podle genderových diferencí

63

Diference podle pohlaví se ukázaly při analýze párových vztahů s hodnotovými preferencemi jako nejsilnější. Z mnoha a mnoha možností párových srovnávání vybíráme proto pro tuto prezentaci právě vztahy mezi pohlavím a hodnotovými orientacemi.

Uvedeme jen vztahy, které byly zaznamenány od roku 2008. Předchozí období mělo odlišnou a podstatně rozsáhlejší skladbu indikací hodnotových orientací. Pracujeme – jako obvykle při párových srovnáních – s úrovní statistické významnosti na základě Spearmanova korelačního koeficientu. Není to sice zcela přesné – genderové rozdíly nemají podoby škály –, ale výstižnější, jak pokud jde o váhu vztahu, tak jedná-li se o jeho směr. Tam, kde se objevily statisticky významné vztahy, uvádíme rovnou, o jakou převahu v daném páru šlo. Zvláště významné vztahy (pod statistickou významnost menší než 0,01) označujeme jako „výrazně víc“.

Tabulka č. 39: Porovnání statisticky významných vztahů genderových diferencí a diferencí ve volbě hodnotových orientací mezi lety 2008–2016

	2008	2010	2012	2014	2016
1. xenofobie					
2. etatismus				víc ženy	
3. jistoty					víc ženy
4. konformismus	víc muži				
5. rovnostářství	víc ženy				

6. víra			víc ženy	výrazně víc ženy	
7. individualismus					víc muži
8. hédonismus			víc ženy		víc ženy
9. na úspěch					
10. bezohlednost	výrazně víc muži	výrazně víc muži		víc muži	
11. pohoda					

Diference podle pohlaví jsou sice patrné, ale ne zásadní. Lze říci, že zjištěné podoby hodnotových orientací se převážně týkají většiny souborů dotazovaných v jednotlivých letech. I v celkových trendech.

Vlastně překvapivě jsou častější difference u žen než u mužů. (I proto, že po celé období je příznačné, že v něm převažují ženy.) Celkem se z možných 55 vztahů ukázaly statisticky významné vztahy ke genderovým diferencím ve dvanácti z nich, z toho výrazněji pro ženy sedmkrát, pro muže pětkrát. Zřetelně převažují muži mezi těmi, kteří vybrali hodnotovou orientaci „bezohlednost“, čili „dosáhnout cíle“ je rozhodující, „jak“ je jedno. Naopak pro ženy je příznačný častější výběr nábožensky zaměřených hodnotových orientací, ale – překvapivě – také hédonistických hodnotových orientací.

3.5 Blíže o hédonismu – o nejvýraznější hodnotové orientaci studentů 1. ročníku FHS UK

Hédonismus se po celou dobu sledování ukázal jako nejsilnější a nejčastěji vybíraná hodnotová orientace. Pokusíme se proto uvést některé další souvislosti, které souvisí jednak se vztahy hédonismu k vybraným dalším indikacím a také s vyjádřením k problematizaci hédonismu u studentů FHS UK, jak vystoupily z kvalitativního sondy.

Tato prezentace by mohla přispět k pojetí a struktuře vlivů na hédonistické hodnotové orientace a také poukázat na možnosti a omezení srovnání výsledků kvantitativního a kvalitativního empirického sociologického výzkumu.

Souhlas s hédonistickou hodnotovou orientací vyjádřily následující podíly dotazovaných:

V roce 2002 to bylo 73,7 %; v roce 2004 pak 87,1 %, v roce 2006 celkem 92,9 % dotazovaných, v roce 2008 pak 85,6 %. V roce 2010 celkem 88,9 %, v roce 2012 to bylo 92,3 %, v roce 2014 o něco méně, ale stále výrazně (89,6 %) a v roce 2016 se přesně 90 % dotazovaných přihlásilo k hédonistické orientaci.

Jde o vývoj, který nemá jasný trend, má však převahu nad ostatními hodnotovými orientacemi, a to během celého sledování.

Z faktorových analýz se ukázalo, že tento druh hodnotových orientací je spjat s převahou pohody nad úspěchem v zaměstnání, také s individualistickými orientacemi (ve čtyřech ze sedmi sledovaných let) a v posledním roce výzkumu se ukázalo spojení s xenofobními orientacemi.

Naopak téměř ve všech letech výzkumu se proti hédonistickým orientacím stavěli dotazovaní, kteří dávali přednost orientaci na náboženské hodnoty. V roce 2014 se hédonistické orientace „rozešly“ také s liberální hodnotovou orientací.

Tyto lokalizace nejsou překvapivé až na souvislosti v roce 2016: spojení xenofobních hodnotových orientací s hédonistickými ukazuje na zvláštní druh provázanosti hédonismu na narůstající obavy ve společnosti. Hédonismus se zde ukazuje jako hodnotová orientace blízka strachu. Přesněji: jako provázaná s tím, co se považuje za oprávněný zdroj obav. Jde o skutečnost, která „pronikla“ i do přístupů studentů přicházejících ke studiu na FHS UK.

Detailnější pohled na párové vztahy těchto orientací ukazují, že v určení souvislosti je možných vlivů více než jen genderové difference.

Vzali jsme v úvahu 10 možných vlivů. Z nich se jen jeden ukázal jako statisticky zcela nevýznamný ve vztahu k hédonismu. Konkrétně šlo o indikátor, který se ptal, zda se studenti mohou svěřit svým rodičům i s osobními starostmi a problémy beze strachu a mohou očekávat porozumění. Jde o indikaci naznačující kvalitu vztahů v jejich rodinách. Difference jsou nulové možná i proto, že pro jasně převažující podíly studentů platí – a to po celou dobu výzkumu –, že jejich rodinné zázemí je z jasně převažujícího podílu vysoce kvalitní, čili, že zásadní většina z dotazovaných se může i v současnosti obrátit na rodiče i se svými osobními problémy.

Tabulka č. 40: Statisticky významné vztahy vůči hédonismu v jednotlivých letech výzkumu (vyjádřené vždy verbálně tam, kde se ukázal statisticky významný vztah, a to většinou ve směru podpory hédonismu)

Rok	Pohlaví	vzdělání otce	vzdělání matky	velikost bydlíště	absolvo- vaná střední škola	chtěl/a jít na FHS	ucelená rodina	proč jsou lidé v nouzi	zdroje klidu
2002	spíš ženy						čím víc ucelená rodina, tím víc		s přáteli, při zábavě, proti věřící
2004	spíše ženy	čím niž- ší, tím víc	čím nižší, tím víc						
2006	víc ženy					tím víc, čím víc jsem ne- chtěl/a		smůla, lenost, změny	na dovole- né, věřící méně
2008	víc ženy				čím níž od gym- názia, tím víc			smůla	

2010					čím níž od gym- názia, tím víc				při zábavě, doma pro, věřící proti
2012	ženy víc		čím nižší, tím víc					pro le- nost a změny	doma, víc s přáteli, při zábavě; vě- řící proti
2014			čím nižší, tím víc	čím menší, tím vět- ší	čím níž od gym- názia, tím víc				pomáhající jsou proti
2016	spíše ženy			spíše z men- ších měst					

Poznámka: Konkrétní znění otázek, jimiž jsme testovali vztahy k hédonismu, najde čtenář v příloze, kde jsou uvedeny obě základní verze dotazníku.

66

Platí, že ani tady nejsou difference příliš výrazné. Zase vyšly nejvýrazněji rozdíly podle genderu. A to vždy ve směru posilování tendencí k hédonismu u žen. Možná, že to souvisí s výroky o pojetí hédonismu, jak vzešly z kvalitativní sondy. Nebo jde prostě o projev rostoucího zaměření žen mezi studentkami přicházejícími do 1. ročníku studia na FHS UK na „užití si života“. Že by to byl jeden z projevů trendů k vyrovnávání diferencí mezi gendery?

Zároveň vystoupily vztahy mezi rostoucí vahou hédonismu a poklesem některých indikací. Týká se to vzdělání rodičů, ale také absolvované střední školy (kde je špičkou škály osmileté gymnázium a jejím koncem integrovaná střední škola a s maturitou), také velikosti obcí trvalého bydliště (čím menší, tím větší zaměření na hédonismus). Dotazovaní s výraznějším zaměřením na hédonismus nacházejí zdroje klidu spíše při zábavě, na dovolené, s přáteli. Naopak ti, kteří nacházejí zdroje klidu v náboženské víře, jsou zřetelně výrazně méně zaměřeni na hédonismus.

Indikátor zaměřený na důvody toho, v čem jsou příčiny skutečnosti, že jsou u nás lidé žijící v chudobě, obvykle výrazně diferencuje soubory dotazovných. Z možných variant preferovali dotazovaní v tomto výzkumu, že „mají smůlu“ nebo že jde o „nutný následek modernizačních změn“, ale také jako důsledky jejich lenosti. Tento indikátor patří k nejvíce diferencujícím mezi všemi v těchto výzkumech a spojuje se často s odlišnými orientacemi – ti, co volí „smůlu“ či „následek modernizačních změn“, jsou spíše zaměřeni na humanistické orientace, ti, co spíše preferují „lenost jako důvod chudoby“, naopak na zaměření současného neoliberálního a individualistického vidění světa.

Problematika hédonismu byla jednou i předmětem kvalitativního výzkumu. Prezentujeme průnik z dvanácti rozhovorů se studenty FHS UK.

Ukázalo se, že pojetí hédonismu je velmi různorodé. Výběr výroků to dobře ukazuje:

Základní položená otázka: Co rozumíte pod „hédonismem“?

„Je to pozitivní, veselý přístup k životu.“

„Zpříjemnit si život, ale v rámci zákona.“

„Naplnující život je důležitější než příjemný, vztah k víře je tady hlavní.“

„Slovo ‚příjemný‘ je trochu vedle: ve smyslu lehčí, jednodušší, pohodlný. Ale tomu jde rozumět i jinak.“

„Orientace spíš na druhé, to příjemné plyne z dobrých vztahů.“

„I nepříjemné věci v životě mají svůj význam.“

„Život je o něčem víc než „být příjemný“, závisí i na individuální volbě.“

„Nesmí to jít na úkor něčeho.“

„Hlavní jsou dlouhodobější zájmy a dobré vzájemné soužití s lidmi.“

„Ale zas bych řekl, že by to nemělo být na úkor ostatních.“

„Příjemný život vyžaduje i úsilí, jde spíš o naplněný život.“

„V momentě, když mi bude příjemné střílet kolem sebe, tak to už není možné v rámci společnosti.“

67 Z dalších rozhovorů vyplynuly i další specifikace obsahu tohoto pojmu. Takže jde také o nové zážitky a pohledy, poznávat nové lidi a kraje. Jde i o to, udělat svět příjemným, abychom se my i ostatní cítili lépe. Příjemné je i odvést dobrou práci, někomu pomoci, když mě někdo má rád, vzájemný respekt a pomoc. Takový život znamená „nehádat se“, nemít stresy, mít pokoj a dobré vztahy, věnovat se svým koníčkům, vidět ve všem něco pozitivního, brát věci s humorem; také je třeba si stanovit reálné cíle. Důležitým faktorem je „spokojenost“. Z negativního hlediska je to „cesta menšího odporu a menších překážek“. V životě bychom neměli „jen ležet a nic nedělat“ – je zde tedy souvislost s aktivností.

Centrální teze: příjemný život je *naplněn*. Na „plnost“ života kladlo důraz více studentů.

Ukázka pokoušející se o shrnutí kvalitativní sondy upozorňuje na několik souvislostí:

Především je zřejmé, že zobsažnění výroků použitých v kvantitativním empirickém sociologickém výzkumu je mnohohrstevné. Koncentruje se tu problém možnosti provázanosti kvantitativních a kvalitativních sociologických empirických výzkumů. A ovšem i využitelnosti jejich výsledků. Zkušenost z práce se studenty na tvorbě bakalářských a magisterských prací, kde se podařilo provázat kvantitativní a kvalitativní výzkum, ukázala, že využití výsledků kvantitativního empirického sociologického výzkumu je třeba brát jako východisko, avšak na jedné straně jako nejužší východisko (tedy s maximálním zpracováním jednoho tématu v souvislostech, které daný kvantitativní empirický výzkum umožňuje) a zároveň nahlížené v co nejširších souvislostech s ostatními indikacemi blízkými vybranému tématu analýzy. Pak by mohl kvalitativní výzkum nabídnout dotazovaným jednak souhrnné vyjádření tématu a jakousi „mapu“, která vznikla z kvantitativního výzkumu jako základ pro orientaci a pro volbu a výběry variant a ovšem jako zdroj pro zpřesnění např. pomocí polostandardizovaného rozhovoru.

VÝVOJ HODNOTOVÝCH RÁMCŮ U STUDENTŮ 1. ROČNÍKU FHS UK

4.1 Pojetí hodnotových rámců a základní výsledky

68

Hodnotové rámce jsou další součástí tohoto konceptu výzkumu hodnot. Jde o širší souvislosti hodnot – ohraničení jejich obsahů i směrů, ozřejmění smyslu, který nabývají. Do jaké míry jsou pro podobu hodnotové struktury významné otázky víry, smyslu, dosahu a možností ovlivňování, důvěry, míry optimistického vidění světa či dalších rámců, které v sobě kombinují socializační vývoj (interiorizovanou zkušenost) spolu s temperamentními a dalšími osobnostními dispozicemi? Mohou tak existovat různé druhy rámců, které dodávají hodnotovým preferencím i orientacím další podstatnou obsahovou dimenzi.

Především ale mají význam jako specifikace bariér, v nichž dochází k tvorbě a rozvoji hodnotových preferencí a orientací (u dospělé populace), či které naopak výrazně spoluvytvářejí zázemí pro preference a hodnotové orientace v procesech utváření osobnosti či utváření „stabilizované“ podoby jiných sociálních subjektů. Může jít o rámec spjatý s náboženskými přístupy, ale také přístupy nihilistickými, traktujícími nulová omezení, tedy blízká anarchistickým přístupům, nebo také preferující vždy odevzdanost vůči požadavkům okolí, nemožnost zasahování do osudu či společenských a politických souvislostí života, o rámce aktivní či fatalistické apod. Zde lze hledat rozdíly v záramování života spíš zaměřením na výkon nebo spíše na pohodu, na důvěru či ostražitost, na optimistické či pesimistické vidění světa atp.

Pro poznávání hodnotových rámců u studentů nastupujících do 1. ročníku studia na FHS UK byly použity dvě podoby otázky, která shrnovala podobu hodnotových rámců v jediné indikaci. (Pro hlubší poznání by bylo zřejmě vysoce užitečné, aby byly analyzovány i další dimenze hodnotových rámců – tedy obecná důvěra, specifikace náboženských hodnot, zejména pak historicky zakotvené hodnotové rámce ve vztahu k výzvám a možnostem hodnotových nabídek v daném čase. To ale v této základní informaci nepřichází v úvahu.)

Vždy bylo znění otázky totéž, avšak nabídnuté varianty odpovědí se lišily. Mezi lety 2002–2006 šlo o následující podobu:

Lidé uvažují o světě rozdílně. Uveďte, prosíme, ke každé z následujících výpovědí, zda s ní...: 1. naprosto souhlasíte; 2. spíše souhlasíte; 3. částečně nesouhlasíte, částečně souhlasíte; 4. spíše nesouhlasíte; 5. naprosto nesouhlasíte; 9. nevím.

- a. Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.
- b. Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.
- c. V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.
- d. Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.
- e. Určujeme si sami náš vlastní osud.

V analýzách se ukázalo, že distance mezi variantami odpovědí ad d. a ad e. byly nepatrné, výpovědi mohly být zastupitelné. Na druhé straně se ale ukázalo – pomocí kvalitativních sond –, že mezi variantami nabízenými k odpovědi chybí dimenze, která by se pokoušela o vyjádření dalších rozměrů hodnotových rámců, a to původně zamýšlené jako dichotomie mezi racionálním a citovým zarámováním hodnot. Hledali jsme pro tyto rámce adekvátní vyjádření. Po několika pokusech jsme užili nakonec ty, které jsou uvedeny v podobě otázky použité pro hodnotové rámce od roku 2008 do roku 2016.

Tabulka č. 41: Znění otázky vztahující se k hodnotovým rámcům pro léta 2002 až 2006

Lidé uvažují o světě rozdílně. Uveďte, prosíme, ke každé z následujících výpovědí, zda s ní...: 1. naprosto souhlasíte; 2. spíše souhlasíte; 3. částečně nesouhlasíte, částečně souhlasíte; 4. spíše nesouhlasíte; 5. naprosto nesouhlasíte; 9. nevím

		1	2	3	4	5	9
1	Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.						
2	Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.						
3	V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.						
4	Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.						
5	Rozum dává životu smysl.						
6	Bez lásky nemá život smysl.						

Pro základní a zjednodušující charakteristiku jednotlivých hodnotových rámců jsme použili následující jednoslovné vyjádření:

Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života: fatalisté.

Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh: náboženští.

V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu: nihilisté.

Život má jen ten smysl, který mu sami dáme: aktivní.

Rozum dává životu smysl: racionalisté.

Bez lásky nemá život smysl: citoví.

Základní výsledky za celou dobu sledování ve dvouletých intervalech prezentuje tabulka č. 42 (pomocí součtu odpovědí za kategorie „velmi významné“ a „významné“ v %)

Tabulka č. 42: Základní podoby hodnotových rámců studentů FHS UK za roky 2002–2016

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života (%).	2,2	3,9	7,1	4,4	3,5	4,9	7,2	6,0
<i>průměr</i>	4,30	4,38	4,54	4,36	4,39	4,17	4,23	4,28
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh (%).	13,0	11,5	8,7	9,3	6,9	12,0	6,3	7,3
<i>průměr</i>	4,16	4,21	4,40	4,50	4,35	4,20	4,62	4,60
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu (%).	9,7	12,2	12,3	14,3	15,0	12,2	17,1	14,6
<i>průměr</i>	4,12	4,03	4,05	4,19	4,00	3,96	3,99	4,09
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme (%).	76,4	76,7	79,0	72,6	80,5	81,6	83,8	79,3
<i>průměr</i>	1,96	1,91	1,85	2,13	1,82	1,77	1,80	1,91
Rozum dává životu smysl (%).				47,4	54,2	60,0	34,4	40,4
<i>průměr</i>				2,78	2,74	2,37	3,11	2,90
Bez lásky nemá život smysl (%).				75,8	77,3	80,0	70,7	74,0
<i>průměr</i>				1,95	1,96	1,84	2,22	1,93

70

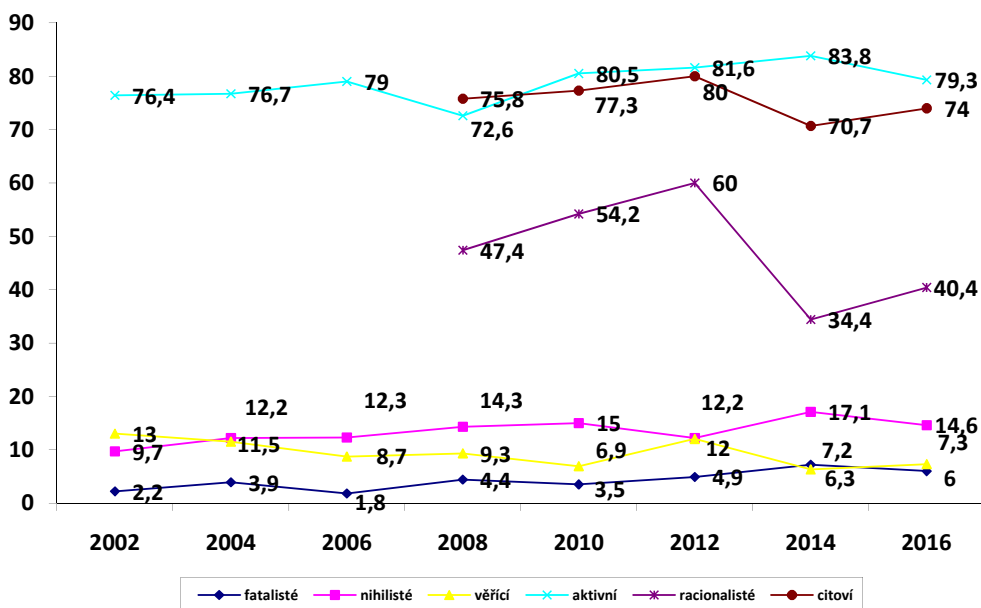
Jasně po celou dobu výzkumu převažují aktivní hodnotové rámce: smysl života je v tom, co mu sami dáme. Vývoj tohoto hodnotového rámce je sice mírně proměnlivý – s poklesem v roce 2008 a za ním naopak s výraznějším nárůstem než před tím –, ale trvale preferovaný. Na dalších místech jsou hodnotové rámce citové a po nich racionalistické. (S převahou citového vidění.) Tyto dva výroky vztahující se k hodnotovému rámci byly doplněny do nabídky s cílem, aby byly zachyceny na jedné straně tendence k převažující a hypertrofované racionalizaci působící v této společnosti a jejich vztah k hodnotovému rámci opřeném o citový přístup k životu. Představy, že jde o dichotomie, se ukázaly přehnané. Nicméně další analýza ukáže, že jde o hodnotové rámce, které mají tendenci stát z části proti sobě a z části jsou komplementární.

Avšak proti uvedeným třem hodnotovým rámcům jsou ty zbývající podstatně méně významné. Mají však v sobě určité trendy. Mezi dotazovanými rostou sice nevelké, ale s časem se zvýrazňující, hodnotové rámce vyjadřující nihilistické hodnoty. Fatalistické hodnotové rámce jsou po dobu výzkumu podobné, avšak bez výrazného trendu. A ze všech nabídek také nejméně vybírané.

Náboženské hodnotové rámce jsou také nevelké a mají spíše klesající trend.

Následující graf uvádí srovnání vývoje hodnotových rámců za celé období. A to bez „zdvojeného“ indikátoru v letech 2002–2006 a s novými indikacemi po roce 2008.

Graf č. 15: Vývoj srovnatelných hodnotových rámců za celé období výzkumu (v % pozitivních výběrů)

71

Z grafu č. 15 je patrný výrazně proměnlivý racionalistický hodnotový rámec. I když jde vždy o třetí nejsilnější ze srovnávaných, distance mezi lety 2012 a 2014 jsou podstatné.

Aby byly údaje přesnější, uvádíme strukturu odpovědí na dotazy po váze hodnotových rámců v detailu za všechna sledovaná léta.

Tabulka č. 43: Člověk může sotva co změnit na průběhu vlastního života (fatalisté), průměry a rozložení odpovědí (v %)

Rok	průměr	1	2	3	4	5	9
2002	4,30	0,7	1,4	10,4	41,0	45,3	1,1
2004	4,38	1,8	2,1	6,2	36,1	53,0	0,6
2006	4,50	-	1,8	5,2	29,2	62,8	1,0
2008	4,36	1,0	3,3	11,0	27,2	56,7	0,8
2010	4,39	1,1	2,3	8	32,2	54,4	1,1
2012	4,17	2,5	2,5	16	33,7	45,4	0,6
2014	4,23	2,7	4,5	13,5	27,5	51,4	0,5
2016	4,28	3,3	2,7	12	29,3	52	0,7

Detailní pohled ukazuje na mírně rostoucí zastoupení nejvíce souhlasné volby tohoto hodnotového rámce ve zkoumaných letech. Výskyt nejvíce odmítajícího hodnocení nemá zřetelný trend. Výjimku tvoří snad rok 2006 – není tu jediný silný souhlas a je zde nejvyšší naprostý nesouhlas a také nejvyšší průměr za celou škálu.

Tabulka č. 44: Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh (náboženští), průměry a rozložení odpovědí (v %)

Rok	průměr	1	2	3	4	5	9
2002	4,16	5,0	7,2	10,1	17,6	54,3	5,4
2004	4,21	5,9	4,7	10,4	13,9	57,4	7,1
2006	4,40	3,9	4,2	8,3	10,9	65,1	7,5
2008	4,5	5,1	4,1	9,5	9,7	67,7	3,9
2010	4,36	4,6	1,9	11,9	13,8	62,6	5
2012	4,2	5,5	6,1	10,3	16,4	57,6	4,2
2014	4,62	3,2	3,2	9	10,4	71	3,2
2016	4,6	2,0	5,3	8,6	19,9	58,9	5,3

Jako i z dalších analýz náboženskosti dotazovaných studentů je i vyjádření smyslu života skrze boží existenci potvrzením malého podílu studentů, kteří prezentují náboženské orientace. Tentokrát se ale nesetkáváme s tím, že by kategorie těch, kteří považují boží existenci za jasný zdroj svého smyslu (tedy první a nejsilnější kategorie škály), byla obsazena markantně výrazněji než kategorie následující. Neplatí to v letech 2004, 2008, 2014 a 2016. Avšak difference nejsou podstatné.

Tabulka č. 45: V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu (nihilisté), průměry a rozložení odpovědí (v %)

Rok	průměr	1	2	3	4	5	9
2002	4,12	3,2	5,8	11,5	28,8	43,9	6,8
2004	4,03	3,6	7,7	14,5	23,4	42,9	7,7
2006	4,05	4,7	7	9,9	29,9	43,2	5,2
2008	4,19	3,3	10,8	13,6	20	48,2	4,1
2010	4,0	3,8	10,3	1,5	25,3	43,3	5
2012	3,96	4,8	6,7	18,2	23	41,8	4,2
2014	3,99	4,1	13,1	15,8	21,6	43,7	1,8
2016	4,09	9,3	5,3	13,2	24,5	44,4	3,2

Podíly nihilistů mezi dotazovanými jsou výraznější než podíly fatalistů. Podíly nihilistů navíc mají tendenci ve sledovaných letech růst. Nejde o růst nijak strmý, ale přece jen zaznamatelný. I v roce 2016 je sice průměr vyšší než v předchozích letech, nicméně obsazení v první (nejsilnější) kategorii škály je nejvyšší vůbec.

Tabulka č. 46: Život má jen ten smysl, který mu sami dáme (aktivní), průměry a rozložení odpovědí (v %)

Rok	průměr	1	2	3	4	5	9
2002	1,96	35,6	37,8	14,7	6,5	1,4	3,6
2004	1,91	39,6	35,5	16,6	4,4	1,8	1,8
2006	1,85	45,3	32,0	12,5	5,7	2,3	2,1
2008	2,14	36,4	35,4	15,9	6,9	2,6	2,8

2010	1,82	45,6	33,7	12,6	3,8	2,7	1,5
2012	1,77	49,7	30,9	11,5	4,2	2,4	1,2
2014	1,8	46,8	36,9	11,3	3,2	0,9	0,9
2016	1,91	42,7	36,7	14,7	4,7	0	1,3

Podíly studentů, kteří chápou rámec svého hodnotového zaměření určeného vlastními aktivitami, je zřetelně nejvýraznější. A až na rok 2008 také v podstatě shodný za všechna léta výzkumu. Na odlišnosti roku 2008 se nejvíc podílejí dotazovaní, kteří volili středový stupeň škály (ani souhlas, ani nesouhlas), a také ti, kteří zvolili variantu „spíše nesouhlasím“.

Tabulka č. 47 Rozum dává životu smysl (racionalisté), průměry a rozložení odpovědí (v %)

Rok	průměr	1	2	3	4	5	9
2008	2,78	12,3	34,6	34,6	9,5	4,9	4,1
2010	2,74	13	41	26,8	10	5,4	3,8
2012	2,37	20,6	39,4	29,1	9,1	0,6	1,2
2014	3,11	8,6	25,8	40,3	16,3	4,1	5
2016	2,9	7,3	33,1	42,4	7,3	7,3	2,6

73 Preference rozumu jako zdroje smyslu života je výrazná. Obvykle se pohybuje kolem třetího místa ve váze mezi sledovanými podobami hodnotových rámců. Snad lze sledovat v posledních dvou letech pokles váhy tohoto hodnotového rámce.

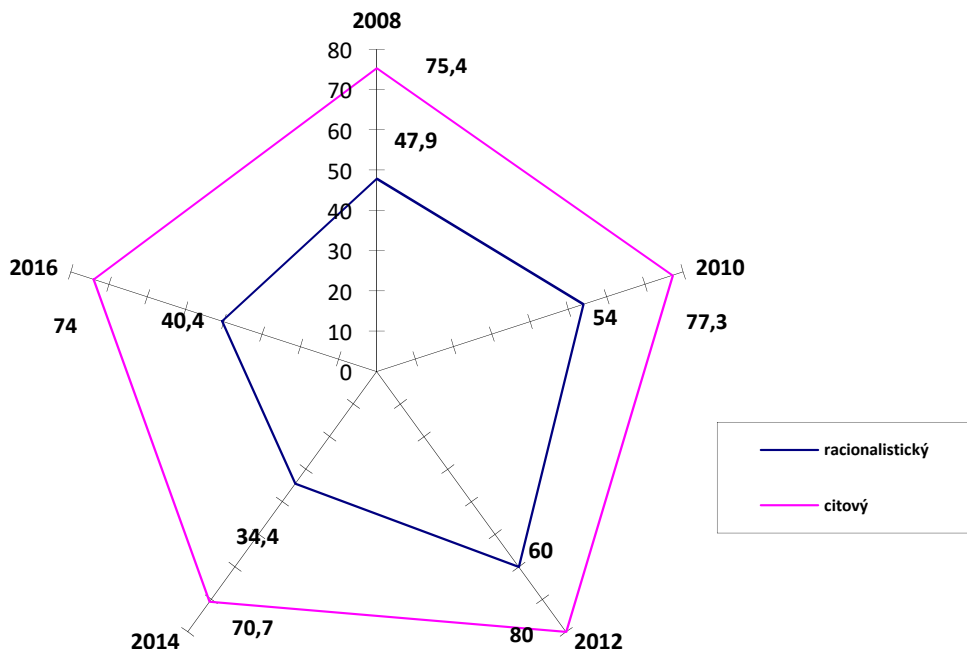
Tabulka č. 48: Bez lásky nemá život smysl (citoví), průměry a rozložení odpovědí (v %)

Rok	průměr	1	2	3	4	5	9
2008	1,95	45,1	30,3	15,4	5,6	2,1	1,6
2010	1,96	45,4	31,9	14,2	3,8	3,1	1,6
2012	1,84	45,4	34,5	15,2	3	1,2	0,6
2014	2,22	39,2	31,5	18,9	3,6	3,2	3,6
2016	1,90	43,3	30,7	10	4,7	0,7	0,7

Vyjádření váhy lásky jako rozhodujícího vlivu na smysl existence zaujímá po celou dobu sledování jasné druhé nejvýznamnější postavení mezi nabídnutými variantami odpovědí. Mírný pokles váhy tohoto zdroje smyslu v roce 2014 není výrazný a je způsoben oslabením výběrů příkládajícím tomuto hodnotovému rámci nejvyšší váhu a mírným posílením středové kategorie škály.

Problém doplnění nabídky hodnotových rámců o „racionalistický“ a „zaměřený citově“ – kde jsme původně předpokládali, že by mohlo jít o volby protichůdné – ze srovnání v jednotlivých letech ukazuje, že jsou mezi volbami těchto hodnotových rámců výrazné rozdíly. Je to patrné z grafického srovnání pozitivních výběrů těchto dvou variant hodnotových rámců.

Graf č. 16: Srovnání pozitivních odpovědí na racionalistické a citové hodnotové rámce

74

4.2 Výsledky faktorových analýz hodnotových rámců

Stejně jako v předchozích analýzách uvedeme i u baterie výroků vztahujících se k hodnotovým rámcům výsledky faktorových analýz, tedy analýz nabízejících podobu vztahů mezi zkoumanými rozměry hodnotových rámců. Uvedeme je pouze od roku 2008. I proto, že faktorová analýza z předchozích let ukazuje téměř na zastupitelnost dvou z pěti indikací.

Tabulka č. 49: Faktorová analýza indikací hodnotových rámců za rok 2008 (zahrnuje 58,9 % výběrů)

Indikátor	1. faktor	2. faktor	3. faktor
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.	-,722	-,236	
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.	,690	,383	
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.	,597	-,467	
Rozum dává životu smysl.		,607	,534
Bez lásky nemá život smysl.	-,478	,528	,322
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.		-,535	,759

Tabulka č. 50: Faktorová analýza indikací hodnotových rámců za rok 2010 (zahrnuje 66,3 % výběrů)

<i>Indikátor</i>	<i>1. faktor</i>	<i>2. faktor</i>	<i>3. faktor</i>
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.	,774		
Rozum dává životu smysl.	,678		
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.	,317	,723	
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.	-,303	,594	,269
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.			,862
Bez lásky nemá život smysl.	,257	-,492	,545

Tabulka č. 51: Faktorová analýza indikací hodnotových rámců za rok 2012 (zahrnuje 68,4 % výběrů)

<i>Indikátor</i>	<i>1. faktor</i>	<i>2. faktor</i>	<i>3. faktor</i>
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.	,753		,368
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.	-,728		,304
Rozum dává životu smysl.	,626		
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.	-,217	,829	
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.	,351	,720	-,215
Bez lásky nemá život smysl.			,928

75

Tabulka č. 52: Faktorová analýza indikací hodnotových rámců za rok 2014 (zahrnuje 62,9 % výběrů)

<i>Indikátor</i>	<i>1. faktor</i>	<i>2. faktor</i>	<i>3. faktor</i>
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.	,718		
Bez lásky nemá život smysl.	-,663		
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.	-,544	-,330	,503
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.		,812	
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.	,342	-,683	
Rozum dává životu smysl.			,898

Tabulka č. 53: Faktorová analýza indikací hodnotových rámců za rok 2016 (zahrnuje 66 % výběrů)

<i>Indikátor</i>	<i>1. faktor</i>	<i>2. faktor</i>	<i>3. faktor</i>
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.	,809		
Rozum dává životu smysl.	,722		
Bez lásky nemá život smysl.	,236	,770	
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.	,352	-,693	,209
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.		-,274	,786
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.		,367	,704

Ve všech zkoumaných letech se ukázal nejzřetelněji vztah mezi výroky „bez lásky nemá život smysl“ a v negativní podobě „v mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu smyslu“. V roce 2014 to bylo dokonce součástí nejsilnějšího faktoru. Když

použijeme označení hodnotových rámců ve zkrácené podobě, pak se zdá, že nejsilnějším zdrojem odmítnutí nihilismu je orientace na lásku jako na zdroj smyslu života.

Předpoklad, že pojetí lásky jako zdroje smyslu by mohlo být v úzkém vztahu k Bohu jako zdroji smyslu, se potvrdil jen slabě. Propojení těchto dvou výroků se ukázalo v roce 2014, také v letech 2008, z části i v roce 2010 i roku 2012 a také v roce 2016. Ale nejde o zcela jasný a silný vztah.

Spíše se objevil vztah mezi aktivním přístupem k životu („život má jen smysl, který mu sami dáme“) a nepřijetím náboženského osmyslnění života. To se vlastně projevilo v každém roce. Ne však nijak silně.

Naproti tomu se vztahy mezi „racionalitou“ a „citovostí“ ukázaly spíše jako protichůdné. Až na rok 2010 a mírně na léta 2008 a 2016 se tyto dva výroky neocitly ve společném faktoru. Zdá se, že sice nejde jasně o dichotomii, ale ani o komplementaritu. Neplatí, že dotazovaní, kteří volili lásku jako zdroj smyslu existence, zároveň dodávali, že jde také o rozum, který dává životu smysl. Spíše lze říci, že tyto dva hodnotové rámce jdou proti sobě.

Racionalistický hodnotový rámec vyšel až na jeden rok ve vztahu k výroku „život má jen ten smysl, který mu sami dáme“. Toto provázání bylo očekávatelné. Spíše překvapuje, že nedošlo k provázání těchto druhů hodnotových rámců ve všech sledovaných letech.

To, že docházelo k provázání „fatalismu“ a „nihilismu“, není příliš překvapivé. Tento vztah se projevil ve všech sledovaných letech.

Konečně poslední indikaci, kterou budeme prezentovat v textu věnovanému hodnotovým rámcům, bude vztah tohoto tématu k diferencím podle pohlaví. Vybíráme párové vztahy ke genderovým diferencím, protože se v předchozí analýze ukázalo, že právě genderové difference byly nejvýraznější. A tudíž ze zkoumaných indikací demografické a statusové struktury také nejvýraznější.

Tabulka č. 54: Výsledky párových analýz podle pohlaví k indikacím hodnotových rámců

Indikátor	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.			více ženy					
Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.	více muži		více ženy					
V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.	více muži		více muži	více muži	více muži	více muži		více muži
Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.	více ženy	více ženy	více ženy					
Určujeme si sami náš vlastní osud.	více muži		více muži	–	–	–	–	–
Rozum dává životu smysl.	–	–	–				více muži	
Bez lásky nemá život smysl.	–	–	–	více ženy		více ženy	více ženy	

Poznámka: Když je v políčku uvedena pomlčka (–), v daném roce byl daný indikátor součástí výzkumu. Pokud jsou políčka prázdná, neukázal se statisticky významný vztah. Statisticky významné vztahy jsou uvedeny slovně prostřednictvím vyjádření toho, pro koho je vztah platný víc. Nejsilnější jsou pak zdůrazněny **tučně**.

Pozoruhodné je, že nejvíce jako statisticky významný vztah vystoupily výrazně vyšší podíly mužů nad ženami, které preferovaly nihilistický přístup k životu. Jde do jisté míry o překvapení, zvláště když bychom chápali souhlas s daným výrokem skutečně výhradně jako projev nihilismu. Vzhledem k tomu, že nejsme schopni od důvodů k výběru oddělit nihilismus a časový nezáměr o danou problematiku (i když: připomeňme, že jde o devatenácti - či dvacetileté osoby, pro něž jsou úvahy a hledání spjaté se smyslem existence příznačné), není možné jednoznačně říci, že by pro dotazované muže byl sklon k nihilismu podstatně výraznější než u dotazovaných žen. Nicméně jsme tento vztah zaznamenali, a to téměř po celé období výzkumu.

Vztah k hodnotovému rámci určenému boží existencí je slabý a proměnlivý. Ještě slabší jsou difference podle genderu ve vztahu k racionalitě.

Podobně výrazný – ale tentokrát snad jednoznačněji interpretovatelný – je silný vztah mezi citovým základem smyslu existence a tím, že jej výrazněji víc volily dotazované ženy než muži. Větší váha lásky jako poskytovatele smyslu života (a stěžejního hodnotového rámce) je stále pro ženy zřejmě výraznější než pro muže.

Z ostatních indikací hodnotových rámců nevyšel ve vztahu k pohlaví respondentů žádný tak jednoznačně jako už uvedené dva.

Vysoká váha aktivit v naplňování smyslu existence je patrná v počátcích sledování spíše pro ženy než pro muže. Nicméně od roku 2008 se už vztah k diferencím podle genderu u tohoto hodnotového rámce neprojevuje. I tak je ale vlastně spíše podoba statisticky významného vztahu aktivity a genderu ve prospěch žen překvapivá. Spíše bychom mohli očekávat vztah opačný.

Vztah k hodnotovému rámci určeném boží existencí je slabý a proměnlivý. Ještě slabší jsou difference podle genderu ve vztahu k racionalitě jako zdroji smyslu. Z tohoto hlediska se neprojevily racionalita a citovost jako protichůdné, nicméně odlišnost tu je i podle genderu – jak už bylo řečeno, racionalitu volí v podstatě jako zdroj smyslu shodně muži i ženy, citový základ smyslu je naopak výrazně silnější u žen než u mužů.

Fatalistické hodnotové rámce volili od roku 2008 shodně – a slabě – muži i ženy. Vliv genderových rozdílů zde nezaznamenáváme – výraznější volby žen v roce 2006 o žádném silnějším vztahu mezi těmito indikacemi nevypovídají.

VÝVOJ NOREM CHOVÁNÍ STUDENTŮ 1. ROČNÍKU FHS UK

5.1 Pojetí zkoumání norem chování studentů prvních ročníků FHS UK a základní výsledky

78 V užitém konceptu empirického výzkumu hodnotových struktur jsou normy chování pojaty jako „derivát“ hodnotových struktur. Přijatá struktura hodnot slouží jako jeden z nejpodstatnějších zdrojů utváření a přijímání norem chování. Samotné normy chování jsou pak takové vzorce, které jsou dotazovanými považovány za správné, za přijatelné, za vhodné pro ocenění skupinou, kterou respondenti chápou jako referenční.

Výzkum norem chování v kvantitativních empirických sociologických výzkumech se obvykle opírá o posuzování váhy nepřijatelnosti nejrůznějších přestupků. V empirických výzkumech realizovaných v České republice (i v jiných zemích, protože jde většinou o výzkumy zahrnující řadu zemí např. EVS, ESS) se v posledních přibližně 25 letech ustálilo empirické šetření norem na základě často srovnatelné baterie výroků, avšak skoro vždy zahrnující desetistupňovou škálu. V ní je souhlas se stupněm jedna vyjádřením naprostého nesouhlasu s platností předkládaného výroku o přestupku, naopak výběr stupně deset vyjadřuje, že respondent nevidí žádné důvody pro to, že by daný výrok byl nepřijatelný. Lze říci, že polovina stupnice tvoří přechod od pojetí předložených indikací jako přestupků spíše pro jejich chápání jako přijatelných, platných, jako norem. Porovnání průměrů z desetistupňové škály představuje základní zdroj pro srovnání a interpretaci, kromě toho budeme ještě prezentovat krajní nesouhlasné odpovědi.

Podoba zkoumaných norem byla předložena v letech 2002–2004 v rozsahu 21 výroků, po roce 2006 pak v podobě 15 výroků. (Šlo o výsledky testování a míry zastupitelnosti jednotlivých výroků.) Po celou dobu bylo 13 výroků plně kompatibilních. Postup kladení otázky a postupů výběru odpovědí byl vždy shodný: vždy byla použita desetistupňová škála, kde 1 = naprosto nepřijatelné (zakázané chování), zatímco 10 = přijatelné bez omezení (čili naprosto povolené). Čím nižší průměr, tím se dané

chování blížilo chování nepovolenému. To platí nejen (a především) při převaze odpovědí zvláště na prvních třech stupních škály, ale také opačně – čili: pokud byla výpověď dotazovaných nad průměrem 5, převažovalo vyjádření, že jde o chování obvyklé, povolené, v normě. Pokud tomu tak nebylo, chápeme takové vyjádření jako projev skutečnosti, že norma vyjadřuje opak posuzovaného výroku.

V přehledu uvedeme srovnatelné normy za celé období, plus dvě další, které jsou srovnatelné v letech 2002–2016. A to v pořadí podle průměrů a také v přehledu dosažených součtů odpovědí za první tři kategorie, tedy vyjadřující zřetelně nesouhlas s přijatelností daného chování. (Tudíž platnost opačného výroku jako obvyklého, normálního, jako normy chování.) Proto to, abychom mohli porovnat všechna sledovaná léta, uvádíme v tabulkách a v grafech zjednodušené vyjádření zkoumaných druhů chování. Na prezentaci znění otázky, která byla v posledních 10 letech používána při zkoumání norem chování studentů přijatých do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK v Praze, uvedeme rovněž zkratky, které budeme dále v tabulkách a grafech používat. Zkratky jsou za výrokem v závorce **tučně**.

Tabulka č. 55: Znění otázky pro výzkum norem chování od roku 2008:

„Uvedte, prosíme, u každého z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, anebo něco mezi tím.“

(Platí, že 1 = takové chování není přijatelné nikdy; a naopak 10 = takové chování je přijatelné vždycky. Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

79

a) Šidit na daních, když je příležitost (šidit).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
b) Denně užívat alkohol (pít).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
c) Užívat lehké drogy, např. marihuanu (drogy).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
d) Lhát ve vlastním zájmu (lhát).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
e) Jako ženatý/vdaná (či jako nesezdání partneři) mít „vedlejší“ milostný poměr (nevěra).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
f) Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností (úplatky).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
g) Domácí násilí (násilí).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
h) Potrat (potrat).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
i) Ukončit život nevléčitelně nemocného (eutanazie).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
j) Používat nelegální software (SW).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
k) Národnostní či etnická nesnášenlivost (etnicita).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
l) Řídit auto pod vlivem alkoholu (vliv).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
m) Netřídit domovní odpad (netřídit).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
n) Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění (podpora).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
o) Vítězit nad jinými lidmi za každou cenu (vítězit).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Za všechna léta byly odpovědi téměř za celé soubory dotazovaných – nejvíce chybějících odpovědí byly tři, obvyklé bylo, že maximálně chyběla jedna odpověď. Jde tudíž o údaje reprezentativní za všechny studenty přijaté do denního bakalářského studia na FHS UK za léta 2002–2016.

Nejprve budeme prezentovat přehled odpovědí na otázku po ospravedlnitelnosti daného chování za celé období s cílem hledat případné trendy ve vývoji jednotlivých přestupků, či naopak norem chování.

Druhým krokem bude analýza vztahů mezi jednotlivými přestupky či normami chování na základě vícerozměrné (faktorové) analýzy.

V závěru pak poukážeme na difference ve volbě přijatelnosti přestupků podle indikace, která vzešla jako nejzřetelnější z demografických a statusových vlivů, tedy podle pohlaví.

Tabulka č. 56: Vývoj srovnatelných přestupků/norem chování za léta 2002–2016

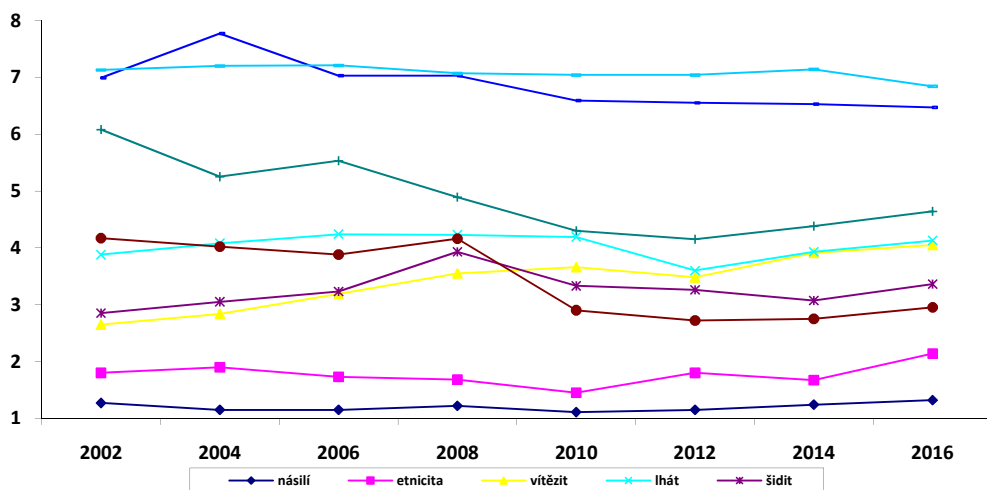
2002			2004			2006			2008			2010			2012			2014			2016		
násilí	1,27	98,2	násilí	1,15	99,7	násilí	1,15	98,7	násilí	1,22	98,2	násilí	1,11	99,2	násilí	1,15	98,8	násilí	1,24	96,8	násilí	1,32	96,7
etnicita	1,80	92,8	vliv	1,90	88,2	vliv	1,73	92,7	vliv	1,68	93	vliv	1,45	95,7	vliv	1,80	92,7	vliv	1,67	92,8	vliv	2,14	86,7
vliv	2,22	83,6	etnicita	1,90	91,4	etnicita	2,03	88,5	etnicita	2,48	80,2	etnicita	2,50	79,3	etnicita	2,51	77,2	úplatky	2,46	74,7	etnicita	2,73	72,7
úplatky	2,57	77,7	úplatky	2,56	77,3	úplatky	2,42	78,2	úplatky	2,97	69,5	podpo- ra	2,66	75,1	úplatky	2,53	77,6	etnicita	2,75	71,5	podpo- ra	2,94	70,5
vítězit	2,65	76,1	vítězit	2,84	72,3	podpora	2,98	70,2	podpora	3,07	66	úplatky	2,67	74,4	podpo- ra	2,71	74,8	nevěra	2,75	74,3	nevěra	2,95	73,3
šidit	2,85	73,6	podpo- ra	3,04	68,8	vítězit	3,19	63,6	vítězit	3,55	54,2	nevěra	2,9	74,3	nevěra	2,72	75,8	podpo- ra	2,99	62,7	úplatky	3,03	65,8
podpora	2,85	72,6	šidit	3,05	68,9	šidit	3,23	64,4	šidit	3,93	48,3	šidit	3,33	64	šidit	3,26	63	šidit	3,07	67,1	šidit	3,36	58,4
lhát	3,88	50,7	nevěra	4,02	46,7	nevěra	3,88	50,9	nevěra	4,16	50,8	pití	3,61	57,1	vítězit	3,48	59,1	piti	3,71	54,1	piti	3,96	51,7
nevěra	4,17	49,6	pití	4,03	51,0	pití	4,08	51,1	pití	4,16	46,9	vítězit	3,66	52,7	lhát	3,60	54,3	vítězit	3,91	48,4	vítězit	4,05	47,3
pití	4,26	50,2	lhát	4,08	46,3	lhát	4,24	44,5	lhát	4,23	41,6	lhát	4,19	42,4	piti	3,84	49,7	lhát	3,93	51,8	lhát	4,13	42,6
drogy	6,08	23,9	drogy	5,25	32,5	drogy	5,53	30,6	drogy	4,89	37	drogy	4,30	47,1	drogy	4,15	47,9	drogy	4,38	44,6	drogy	4,64	35,1
potrat	6,99	14,9	eutana- zie	7,20	9,3	eutanazie	7,35	7,6	netřídít	5,04	27,5	netřídít	5,17	23,6	netřídít	5,09	29,6	netřídít	5,37	21,7	netřídít	5,07	25,5
eutanazie	7,13	11,3	potrat	7,57	10,7	potrat	7,77	6,0	potrat	7,03	11,5	potrat	6,59	14,1	potrat	6,55	14,1	potrat	6,57	14,7	potrat	6,47	14
									SW	7,16	9,1	SW	6,72	15,8	SW	6,72	15,8	SW	6,79	10,9	SW	6,71	10
									eutana- zie	7,21	9,7	eutana- zie	7,04	12,2	eutana- zie	7,04	12,2	eutana- zie	7,14	10,5	eutana- zie	6,84	13,4

Poznámka: Jednotlivé přestupky jsou uvedeny jednoslovně – viz znění otázky. V prvním sloupci je průměr za desetistupňovou škálu, ve druhém sloupci za pojmenováním přestupku pak % dotazovaných, kteří uvedli, že jde o přestupek nepřijatelný, a to na prvních třech stupních škály. (Opakujeme, že desetistupňová škála je řazena od 1 = naprosto nepřijatelné chování, až po 10 = zcela přijatelné chování.)

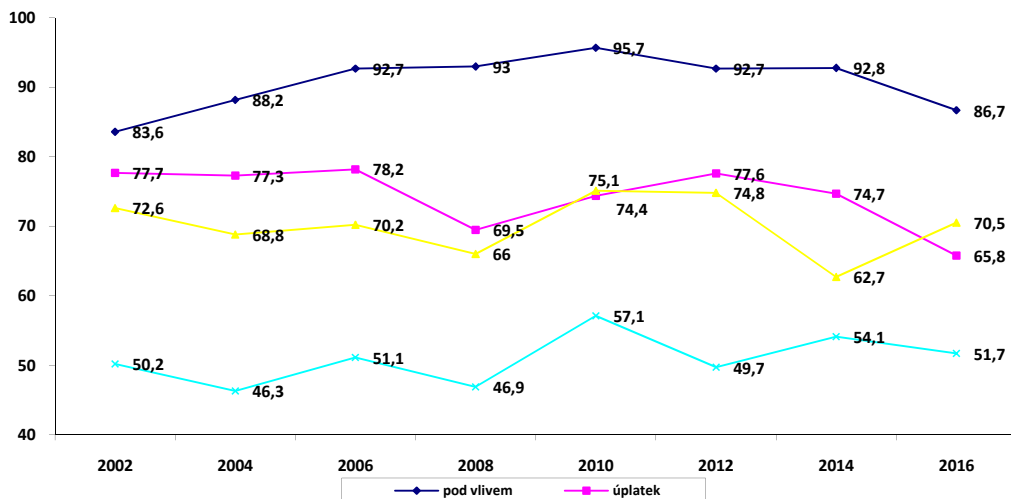
Prázdná políčka vyjadřují, že v daných letech nebyly některé skutečnosti předmětem výzkumu.

Předkládáme vývoj sledovaných přestupků ve dvou grafech. V jednom grafu by byla obtížná orientace, plus každý graf pracuje s odlišnými hledisky. První s průměry, druhý se sumou odmítnutí daného chování. Jde tudíž zároveň o odlišný metodický pohled na zkoumanou problematiku.

Graf č. 17: Vývoj průměrů z desetistupňové škály u devíti vybraných výroků vyjadřujících míru přijatelnosti vybraných sledovaných podob chování za studenty přijaté do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK v letech 2002–2014 (1 = naprosto vyloučené; 10 = naprosto přijatelné chování)

Graf č. 18: Vývoj souhlasných výroků vyjadřujících míru přijatelnosti sledovaných podob chování za studenty přijaté do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK v letech 2002–2014 za zbývajících šest přestupků (součet odpovědí na první tři stupně škály = suma odmítnutí těchto chování)

Ze srovnání obou grafů vyplývá, že procentní vyjádření nepříjatelnosti daného chování ukazuje výraznější posuny. Je však obtížnější z něj usuzovat na vývojové trendy, poněvadž důležitá část vyjádření dotazovaných se v nich neukazuje.

Nicméně z obou grafů lze vyvodit některé poznatky.

Graf č. 17 (s průměry) doplněný o údaje z tabulky č. 56 dokládá několik pozoruhodných trendů. Především se ukazuje, že některé přestupky vlastně po většinu doby výzkumu překročily polovinu škály, a tedy se z předpokládaných nepřijatelných aktivit „posunuly“ do aktivit spíše přijatelných. Tedy z přestupků jsou, podle vyjádření dotazovaných studentů FHS UK, obvyklé a přijatelné aktivity. Vlastně platné normy chování.

Mezi těmi, které byly po celou dobu srovnatelné a byly nad průměrem 5, se objevily vždy eutanazie a potrat. V prvních třech zkoumaných letech (2002, 2004, 2006) se mezi ně zařadilo i užívání lehkých drog. Od roku 2008 bylo v nabídce přestupků uvedeno také nelegální užívání softwaru. A to se po zbývajícím zkoumaném období začlenilo rovněž mezi „normy“. V posledním období se do této skupiny sice těsně, ale začlenil, i přestupek „netřídění domovního odpadu“. Tento přestupek měl původně zastupovat ekologické vidění dotazovaných. Ale zřejmě tomu tak není. Nebo – pokud lze tento přestupek takto brát – to svědčí o malé váze ekologického přístupu k životu. (Přesněji: malé váze hodnotových orientací studentů spjatých s ekologickým přístupem k existenci.)

82

Blízko k průměru škály se po celou dobu výzkumu ukazovala „nepříjatelnost častého pití alkoholických nápojů“. Vesměs šlo o průměry nad 4. stupeň škály.

Naopak jsou stále nejvíce nepřijatelnými přestupky „domácí násilí“ (stále šlo o nejsilněji odmítaný přestupek po celou dobu zkoumání). Průměry pod 2. stupeň škály (tedy: zcela nepřijatelné) či těsně nad touto hranicí vykazovala i etnická nesnášenlivost. Její přijatelnost ale po celou dobu výzkumu mírně rostla, takže od roku 2006 překročil průměr za tento přestupek 2. stupeň škály a v roce 2016 se dostal už na průměr 2,7. Přestupek „řízení automobilu pod vlivem alkoholu“ se také téměř po celou dobu pohyboval – měřeno průměrem – pod 2. stupněm nepřijatelnosti. Z dalších se blížilo naprostému odmítnutí „přijetí úplatku za vykonávanou práci“.

Z ostatních přestupků jsou zaznamenatelné zejména následující změny:

- Nárůst přijatelnosti výroku „vítězit nad jinými lidmi za každou cenu“. Od roku 2002, kdy byl tento výrok nepřijatelný pro víc než 75 % dotazovaných, v roce 2016 jen pro něco nad 47 % dotazovaných. Jde o výrok, který v sobě nese přijatelnost bezohledného a třeba i neetického chování v soupeření s jinými lidmi, nebo také prosazení sebe sama bez ohledu na podmínky, ostatní souvislosti a účastníky tohoto usilování.
- Rovněž malý je nárůst v přijatelnosti „lži ve vlastní prospěch“. Tady je změna mezi 50,7 % těch, pro které je toto chování nepřijatelné, v roce 2002 až na 42,6 % roku 2016. I to snad ukazuje na růst přijatelnosti individualistického, sebeprosazujícího a vlastně bezskrupulózního vidění světa.
- Potvrzuje to i mírný nárůst „šizení na daních, pokud je to možné“.

- Naproti tomu prohloubení nepřijatelnosti jsou viditelná u „nevěry“ – v roce 2002 to bylo zcela nepřijatelné pro necelých 50 % dotazovaných, v roce 2016 už pro více než 73 % respondentů.
- Podobně je tomu u „užívání lehkých drog“: nepřijatelné bylo pro necelých 24 % dotazovaných v roce 2002, v koncovém roce výzkumu to bylo už pro víc než 35 %. Jde vlastně spíše o překvapivý vývoj.
- Mírný pokles zaznamenáváme jen u „přijetí úplatku za výkon svých povinností“ (úplatek). To signalizuje větší toleranci vůči tomuto přestupku.
- Jak nesouhlas s denní konzumací alkoholu (denní pití), tak s přijetím státní podpory, i když na ni není nárok (podpora), a koneckonců i „řízení automobilu pod vlivem alkoholu“ (vliv) jsou po celé období vlastně podobné. Jejich váha se výrazněji měnila v jednotlivých letech, ale celkový podíl nepřijatelnosti zůstal v zásadě na konci časové řady stejný, jako na jejím začátku.

Zásadní poznatky vyplývající ze srovnání výpovědí o míře přijatelnosti prezentovaných přestupků (vzorů chování) ukazuje, že podstatné rozměry zůstaly většinou zachovány. Kromě již řečeného, jde především o fakt, že:

- Mezi normy dotazovaných studentů přijatých do 1. ročníku denního bakalářského studia na FHS UK patří zároveň nepřijatelnost domácího násilí, nepřijatelnost řízení automobilu pro vlivem alkoholu a také nepřijatelnost etnické a národnostní nesnášenlivosti, ale zrovna tak i přijatelnost používání nelegálního softwaru, potrat a přijatelnost eutanazie.
- Normálnímu chování se také blíží užívání lehkých drog, netřídění domovního odpadu a zároveň i nepřijatelnost přijetí úplatku za výkon svých povinností a odmítnutí požadování státní podpory, když k ní není oprávnění. Mezi chování blízká se normě se posunula i manželská/partnerská věrnost.
- Je možné také sledovat mírný, avšak soustavný nárůst přijatelnosti některých přestupků, které lze spojovat s nárůstem individualismu, soustředění se na sebe a poklesem zábran.

Jde o projevy stahování se k posuzování spíše svých osobních témat než témat „vnějšího“ světa? Zkusme na tuto otázku nezapomenout při dalších zpřesňujících interpretacích.

5.2 Faktorová analýza odpovědí na přijatelnost chování a normy chování

Faktorová analýza ukáže na blízkost výběrů jednotlivých přestupků čili ucelenější strukturu norem dotazovaných. Uvádíme ji za celou dobu, a to s využitím indikací, které jsou zkoumány i v různých podobách nabídky respondentům. Od roku 2008 pak v podobě, která byla od tohoto roku respondentům nabídnuta.

Tabulka č. 57: Faktorová analýza norem za rok 2002 (výběr srovnatelných výroků)

	1	2	3	4
podpora	,708			
úplatky	,685	,313		
šidit	,621			
lhát	,557	,328	387	
etnicita		,822		
násilí		,691		
vítězit	,245	,638		
potrat			,861	
eutanazie			,787	
denní pití				,764
drogy			,223	,725
nevěra	,337		,420	,459
vliv	,331	,297		,430

Rozložení do čtyř faktorů norem chování v roce 2002 bylo poměrně srozumitelné. První a nejsilnější faktor soustředil indikátory vztahující se k podvádění a lžím (respektive k nesouhlasu s nimi). Jako nejsilnější indikátor této skupiny přestupků vystoupil „požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění“. Téměř stejnou sílu a těsnost k tomuto indikátoru ukázaly přestupky „přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností“ a „šidit na daních, když je příležitost“. Zřetelně k nim patří i „lhaní ve svůj prospěch“. Zdaleka ne tak výrazné, ale přesto patrné, je tu i působení nesouhlasu s nevěrou a řízením automobilu pod vlivem alkoholu.

Rovněž druhý faktor je zřetelný. Zahrnuje spojitost mezi etnickou nesnášenlivostí, domácím násilím a vítězením nad druhými bez ohledu na následky. Jde o jasnou preferenci odmítnutí přestupků, které jsou spjaty s morálně nepřekročitelnými indikátory. Blíží se k nim také lhaní ve vlastní prospěch a přijetí úplatků.

Třetí faktor spojuje dva indikátory, pro které je příznačný vysoký souhlas – indikátory, které naznačují, že jsou považovány dotazovanými za přijatelné, za normální. Jsou to potrat a eutanazie. Velmi těsně s nimi souvisí souhlas s nevěrou a lhaním ve vlastní prospěch.

Poslední faktor soustředí přestupky, s nimiž se souhlas či nesouhlas různí, ale jde – u těch hlavních – spíše o přijatelné aktivity. Denní pití alkoholu a konzumace měkkých

drog jdou ruku v ruce. S nimi je nejpevněji svázána nevěra a také řízení automobilu pod vlivem alkoholu.

Tabulka č. 58: Faktorová analýza norem 2004 (výběr srovnatelných výroků)

	1	2	3	4	5
šidit	,781				
podpora	,752				
úplatky	,544	,441			-,317
vliv	,418	,318	,212		
lhát	,238	,721			,285
nevěra		,716			
etnicita			,809		
násilí			,692		
vítězit		,485	,546		
eutanazie				,869	
potrat		,228		,831	
pití			,245		,761
drogy		,220	-,209		,677

První a nejsilnější je faktor, který je v zásadě obdobný zjištěním z roku 2002. Spojuje odmítání šizení, vybírání podpory, na kterou není nárok, s úplatky a s řízením auta pod vlivem alkoholu. Také sem „zabíhá“ lhaní.

Druhý nejsilnější faktor akcentuje především nepřijatelnost lhaní ve svůj prospěch, spjatého s nevěrou a také s úplatky a řízením auta pod vlivem alkoholu. Zasahuje sem i nesouhlas s „vítězit nad druhými, jedno jak“. Tady, zdá se, se soustředí přestupky, které jsou spjaty přímo s etickými zábranami.

Třetí faktor zahrnuje nesouhlas s etnickou a rasovou nesnášenlivostí a s domácím násilím (tedy skoro nejsilnější nesouhlasy s nabídkou přestupků vůbec). Jde rovněž o etické zásady i proto, že se do tohoto faktoru výrazně zapojil i nesouhlas s „vítězit nad druhými, jedno jak“. Zajímavé je, že se do tohoto faktoru slabě, ale přece jen začlenila přijatelnost lehkých drog.

Další faktor zahrnuje rovněž výrazně přijatelné přestupky eutanazii a potrat. Konečně poslední faktor spojil přijatelnost užívání lehkých drog a denní pití alkoholu. Toto spojení je časté a logické.

Tabulka č. 59: Faktorová analýza norem 2006 (výběr srovnatelných výroků)

	1	2	3	4
šidit	,763			
úplatek	,682		,326	
podpora	,548			,432
lhát	,519	,505	,289	
potrat		,821		

eutanazie		,670		,363
nevěra	,292	,437		
etnicita			,816	
vítězit		,288	,670	
násilí	,413	-,391	,467	,283
pítí	-,209		,280	,738
drogy	,201	,285	-,338	,625
vliv	,398		,286	,554

Základní složení faktorů je v roce 2006 blízké předchozím letům. Ne tak pořadí.

Zase je nejsilnější spojení nepříjatelnosti šizení na daních, úplatků, lhaní ve vlastních prospěch, přijímání podpory bez nároku na ni a také z části domácího násilí a řízení aut pod vlivem.

Druhý nejsilnější faktor zahrnul potrat, eutanazii a nevěru a také lhaní ve svých prospěch. Ale také nesouhlas s domácím násilím. Vlastně ty přestupky, které patří k nejvíce přijatelným spolu s opačným viděním nejvýrazněji nepřijatelného chování.

Třetí faktor naopak má na prvních místech přestupky, které byly chápány jako nejvíce nepřijatelné: etnická či národnostní nesnášenlivost, vítězství nad druhými bez ohledu na to – jak, domácí násilí, úplatky, a naopak přijatelnost lehkých drog.

Konečně ve čtvrtém faktoru se soustředily přestupky, které balancují na hranici přijatelnosti a nepřijatelnosti: denní pití alkoholu, lehké drogy a také řízení automobilu pod vlivem a přijetí podpory bez nároku na ni.

Tabulka č. 60: Faktorová analýza „norem“ za rok 2008

	1	2	3	4	5
úplatky	,706				
netřídit	,638				
lhát	,565	,420			
vítězit	,461				
denní pití		,753			
drogy		,704	,361		
nevěra	,292	,593		,212	
šidit			,745		
SW			,711		
podpora	,261		,560		
násilí				,801	
pod vlivem		,219		,764	
etnicita	,486			,501	
potrat					,862
eutanazie					,839

Od roku 2008 se nabídka přestupků rozšířila, a tudíž se to promítlo i do složení faktorů. Jde o rozšíření počtu faktorů, jejichž počet i složení se zachovaly až do roku 2016.

Do prvního, nejsilnějšího faktoru kromě přestupků z předchozích let přistoupilo „netřídění odpadků“. Na druhém místě se lokalizovaly přestupky, které v roce 2006 byly v posledním faktoru: denní alkohol, lehké drogy a nevěra. Zasahuje sem i „lhaní ve svůj prospěch“. Třetí faktor zahrnuje indikace, které se v předchozích letech objevovaly v prvním faktoru – „šizení na daních“, „přijímání podpory, bez nároku“, spolu s „nelegálním užíváním softwaru“. Čtvrtý faktor zahrnul nejvíce nepřijatelné přestupky – domácí násilí, etnickou nesnášenlivost, a také „řízení auta pod vlivem“. Poslední faktor zahrnul dva nejvíce přijatelné přestupky.

Tabulka č. 61: Faktorová analýza „norem“ za rok 2012

	1	2	3	4	5
drogy	,738	,218			
pítí	,721		,212		
nevěra	,554		,234		
SW	,459	,455		,415	
potrat	,210	,796			
eutanazie		,736			
vítězit			,757		
netřídít			,679		
lhát	,213		,472	,241	
podpora				,790	
šidit		,235		,661	
úplatek			,417	,578	,215
násilí					,819
vliv	,353				,727
etnicita	-,209	,471	,392		,513

87

Opět se výroky soustředily do pěti faktorů. V prvním se tentokrát koncentrovaly užívání lehkých drog, denní pití alkoholu, nevěra, nelegální užívání SW a také řízení auta pod vlivem alkoholu.

Nejsilněji vystoupilo spojení drog, nevěra a užívání nelegálního SW. Zasahuje sem i denní pití alkoholu.

Přijatelnost nelegálního užívání SW se spojila v druhém faktoru také s nejvíce přijatelnými přestupky, tedy s eutanazií a potraty. Nově jsou s nimi spjaty i etnická a národnostní nesnášenlivost. Očekávali bychom, že půjde o negativní vyjádření přijatelnosti tohoto indikátoru. Faktorová analýza to nepotvrzuje.

Třetí faktor zahrnuje přestupky, které se v předchozích letech vyskytovaly v nejsilnějším faktoru: netřídění odpadků, vítězství nad jinými za každou cenu a lhaní, také přijetí úplatku, etnická a národnostní nesnášenlivost.

Ve čtvrtém faktoru pak ty, které zbývají z nejsilnějšího faktoru v předchozích letech – šizení na daních, brání podpory bez nároku na ni, brání úplatku a rovněž nelegální užívání SW.

V posledním faktoru se soustředily nejvíce odmítané přestupky – etnicita, domácí násilí a řízení auta pod vlivem alkoholu.

Tabulka č. 62: Faktorová analýza „norem“ za rok 2014

	1	2	3	4	5
násilí	,833	,234	-,223		
pod vlivem	,805				
etnicita	,691			,229	
šidit		,716			
úplatky	,250	,695			
lhát		,661	,234		,265
nevěra	,249	,475		,248	
potrat			,885		
eutanazie			,850		
denní pití	,201			,791	
drogy		,222		,755	
SW	-,407	,209	,226	,488	
netřídit					,869
vítězit	,333	,227			,550
podpora		,465	-,247		,509

88

V roce 2014 zase došlo ke změnám ve váze (a tudíž pořadí) faktorů.

Na prvním místě se spojily nejsilněji odmítané přestupky: domácí násilí, etnická nesnášenlivost a řízení auta pod vlivem alkoholu. V záporné podobě se tu objevilo nelegální užívání SW – jde o vyjádření vysoké míry přijatelnosti tohoto přestupku. Také sem vstupuje odmítnutí vítězství nad lidmi, bez ohledu na způsob. Druhý faktor zahrnuje přestupky, které jsou zřejmě morálně odsuzovány: šizení, úplatky, lhaní, nevěra a přijetí podpory bez nároku na ni. Třetí faktor uvádí hlavně nejvíce přijatelné přestupky, tedy eutanazii a potraty. Ve čtvrtém faktoru jsou soustředěny přestupky, vůči nimž jsou dotazovaní výrazně tolerantní – přestupky na hranici normálnosti: denní pití, drogy, nelegální užívání SW. V posledním faktoru se soustředily přestupky, které jsou vlastně protichůdné: netřídění odpadků je v zásadě přijatelné, avšak vítězství nad druhými bez ohledu jak a přijetí podpory bez nároku na ni jsou přijímány mnohem řidčeji. Jde zřejmě o projevy posunu v přijatelnosti těchto přestupků.

Tabulka č. 63: Faktorová analýza „norem“ za rok 2016

	1	2	3	4	5
násilí	,831	,219			
vliv	,799				
nevěra	,713		,239	,247	-,294
podpora	,445	,411	,233		,245
úplatky		,768			
šidit		,685	,388		

vítězit	,218	,651	-,250		
lhát		,475		,452	
drogy	,229		,797		
SW	-,238		,640		,200
pítí	,372		,629		
eutanazie				,822	
potrat				,799	
netřídít					,802
etnicita	,410		-,265		,624

V posledním roce výzkumu se indikace norem chování shromáždily rovněž do pěti faktorů.

První shrnul přestupky, které patří těm nejvíce nepřijatelným: domácí násilí, řízení pod vlivem alkoholu, také nevěra, přijetí podpory bez nároku na ni a také etnická a národnostní nesnášenlivost. Vstupuje sem i denní pití alkoholu.

Druhý faktor zahrnuje přestupky, které jsou výrazně vázány na etická kritéria: úplatky, šizení na daních, vítězství nad druhými bez ohledu jak, lhaní a také přijetí podpory bez nároku na ni.

Jádro třetího faktoru tvořily indikátory, které se blíží „normám“: drogy, nelegální užívání SW a denní pití. Také sem (výjimečně) vstupuje šizení na daních, důležité je, že záporně „vítězství nad jinými, jedno jak“ a etnická nesnášenlivost.

89 Čtvrtý faktor obsahuje především nejvíce přijatelné přestupky – eutanazie, potraty, ale také lhaní ve svůj prospěch.

Konečně poslední faktor shrnuje hlavně dva přestupky, které jsou hodnoceny vlastně protichůdně. Etnická nesnášenlivost je odmítána (i když v posledním roce výzkumu už ne tak silně jako dříve), netřídění odpadů je naopak v podstatě přijatelné. Jde zřejmě o výraz posunu v hodnocení těchto přestupků v tomto roce.

Posuny ve složení faktorů sice jsou, avšak je možné rozpoznat seskupení přestupků, která přetrvávají po celou dobu výzkumu. Jde o výrazné potvrzení svázanosti posuzování přestupků dotazovanými. Zároveň lze z posunů ve složení faktorů usuzovat na vývoj dynamiky pojetí norem chování studenty prvních ročníků FHS UK.

Do jedné skupiny se ve většině zkoumaných let soustředily přestupky, které jsou nejvíce přijatelné: eutanazie a potrat. Jak už bylo řečeno, jde vlastně o indikátory, které jsou vlastně po celou dobu výzkumu chápány jako přijatelné – z přestupků se vlastně posunuly do obvyklého chování, tedy norem chování.

Druhou skupinu tvoří přestupky, které jsou chápány naopak jako nejvíce nepřijatelné: etnická či národnostní nesnášenlivost, domácí násilí, vítězství nad jinými za každou cenu, také – ne tak zřetelně – řízení automobilu pod vlivem alkoholu.

Další skupinu tvoří přestupky, které se pohybují na hraně mezi přijatelností a nepřijatelností. Konkrétně se to týká užívání lehkých drog, denního užívání alkoholu a částečně se tu objevuje jako nevěra.

Konečně poslední zřetelnou skupinou jsou přestupky, které jsou vázány k překračování etických norem: lhaní, přijímání úplatků, šizení na daních, pro část dotazovaných sem povětšinu trvání výzkumů také patří nevěra a i řízení aut pod vlivem alkoholu.

Pak je několik přestupků, které se neusadily jasněji v žádné z těchto skupin. Patří k nim netřídění odpadků (většinou přijímané), nelegální užívání SW (rovněž častěji přijímané než odmítané) a také nevěra.

Ukazuje se, že normy chování studentů prvních ročníků jsou poměrně jasné strukturované a do značné míry trvalé. Pozoruhodné spojování přestupků ukazuje na několik hlavních skupin norem, které studenti uznávají. Domácí násilí, také postupy proti etnickým diferencím a z větší části i vítězství nad druhými bez ohledu na způsob, jsou pro většinu studentů trvale nepřijatelné. (I když poslední z uvedených na škále odmítání klesá.) Naopak eutanazie a interrupce jsou pro ně většinou přijatelné. Nejde pro ně o přestupky, ale o obvyklé chování, vlastně o chování blízké normám. Balancování mezi přijatelností a nepřijatelností je typické pro užívání lehkých drog a denní užívání alkoholu. Spíše odmítané (avšak s narůstající tolerancí) jsou přestupky, které jsou vlastně postihované zákonem: přijímání úplatků, šizení na daních. Spojuje se s nimi často lhaní ve svůj prospěch a také nevěra.

5.3 Diference norem chování podle pohlaví

Genderové difference, jak jsme viděli, jsou uvnitř souborů dotazovaných nejmarkantnější z demografických i statusových indikací. Proto jsme se na ně ptali i při analýze norem chování studentů FHS UK. I tady uvedeme srovnání až od roku 2008.

Tabulka č. 64: Statisticky významné vztahy mezi sledovanými přestupky a diferencemi podle pohlaví. (Vyjádření znamená, že jde o výraznější odmítání přijatelnosti přestupků.)

	2008	2010	2012	2014	2016
Šidit na daních, když je příležitost (šidit).	více ženy	více ženy		více ženy	
Denně užívat alkohol (pít).	více ženy	více ženy			více ženy
Užívat lehké drogy, např. marihuanu (drogy).	více ženy		více ženy	více ženy	více ženy
Lhát ve vlastním zájmu (lhát).		více ženy			
Jako ženatý/vdaná (či jako nesezdání partneři) mít „vedlejší“ milostný poměr (nevěra).					
Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností (úplatky).	více ženy	více ženy			
Domácí násilí (násilí).	více ženy	více ženy		více ženy	
Potrat (potrat).			více ženy	více ženy	
Ukončit život nevléčitelně nemocného (eutanazie).				více ženy	

Používat nelegální software (SW).	více ženy	více ženy	více ženy	více ženy	více ženy
Národnostní či etnická nesnášenlivost (etnicita).		více ženy	více ženy	více ženy	
Řídit auto pod vlivem alkoholu (vliv).	více ženy	více ženy		více ženy	
Netřídit domovní odpad (netřídit).					
Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění (podpora).				více muži	
Vítězit nad jinými lidmi za každou cenu (vítězit).	více ženy				více muži

Ze sedmdesáti pěti možností se ukázala genderová diference třicetsedmkrát. Z toho dokonce 21 vztahů bylo výrazně statisticky významných. To je samo o sobě jedna z nehlubších a nejvýraznějších diferenciací ve všech porovnávaných současech výzkumů.

Zároveň je tu celkem 35 statisticky významných vztahů, v nichž ženy vystupují jako výraznější odpůrci přestupků – čili jako výraznější příznivci norem.

Ve všech sledovaných letech je odmítání přestupků ženami proti mužům nejvýraznější a trvalé vůči nelegálnímu užívání SW. Téměř stejně silné a trvalé je odmítání lehkých drog a denního pití alkoholu ženami, jejich nesouhlas s domácím násilím a (jen o málo slabší) odmítání šizení na daních, etnické nesnášenlivosti řízení aut pod vlivem alkoholu ženami proti mužům. Platí to také u vztahu k potratům a k braní úplatků. Muži výrazněji než ženy – ale jen vždy v jednom roce – odmítají pobírání podpory bez nároku na ni a také vítězství nad jinými bez ohledu jak.

Z tohoto srovnání vychází jako další pozoruhodnost, že některé přestupky nejsou podle pohlaví diferencované. Týká se to „netřídění domovního odpadu“ – což je přestupek, který je vlastně mimo větší zájem dotazovaných – a překvapivě i nevěry: míra přijatelnosti je tu shodná u žen i mužů.

Pokud jde o srovnání jednotlivých let, jsou nejčastější statisticky významné diference v letech 2008 a 2014 – celkem devětkrát z 15 možností. Naproti tomu v roce 2012 byly statisticky významné diference podle pohlaví jen čtyřikrát (u SW, etnické nesnášenlivosti, lehkých drog a potratů), avšak v podstatě potvrzující dlouhodobější trendy.

Celkově „přísnější“ vystoupení žen vůči přestupkům je natolik časté a silné, že jde zřejmě o obecnější tendenci menší tolerance žen vůči překračování norem chování. Platí to především u těch norem, které se obecně v této populaci považují spíše za přijatelné (nelegální užívání SW, lehkých drog, alkoholu, ale také potratu), a na druhé straně zase u těch, které patří mezi nejvíce nepřijatelné (domácího násilí, etnické a rasové nesnášenlivosti).

V každém případě jsou nabídnuté normy chování ze všech součástí výzkumu nejvíce diferencované podle genderových kritérií.

6. kapitola

VÝVOJ VZTAHŮ MEZI SOUČÁSTMI HODNOTOVÉ STRUKTURY STUDENTŮ FHS UK

92 Výzkum hodnotových struktur vychází z konceptu pojetí základních součástí v této struktuře a ze vztahů mezi nimi. Dlouhodobý výzkum hodnotových struktur začínajících studentů FHS UK byl zároveň testováním tohoto konceptu. Do jaké míry jsou jednotlivé součásti zkoumaných hodnotových struktur vzájemně navazující, doplňující, nebo naopak protichůdné, či se dokonce vylučují? Do jaké míry navzájem odpovídají na otázky, které jsou „uloženy“ v jejich pojetí použitém ve výzkumu? Do jaké míry tyto odpovědi míří k ucelenému, nebo naopak roztržitému poznávání hodnotových struktur? A to vše jen a jen skrze výsledky kvantitativního empirického sociologického výzkumu. (Využití kvalitativního výzkumu, jak jsme naznačili, vede k jiným druhům poznávání hodnotových struktur – nejde v něm o tendence v obsahu a vztazích mezi součástmi zkoumaných hodnotových struktur, ale o jejich obsahovou specifikaci ve vztahu spíše ke konkrétním osobním a skupinovým vyjadřováním přijatých či žádoucích hodnot.)

Tato kapitola se pokouší ukázat na dva výsledky tohoto „testování“. První shrne výsledky párových vztahů mezi jednotlivými součástmi hodnotové struktury – tedy mezi hodnotovými preferencemi, hodnotovými orientacemi a hodnotovými rámci. Otázky v tomto shrnutí jsou zřejmé: Do jaké míry specifikují vzájemné párové vztahy pojetí jednotlivých součástí zkoumaných hodnotových struktur? Do jaké míry si „navzájem odpovídají“, navzájem se podporují, či vylučují?

Druhá část prezentuje základní poznatky z předchozích analýz jednotlivých součástí hodnotové struktury a položí je do vzájemných souvislostí. S otevíráním otázek pro další zkoumání či vývoj samotného konceptu výzkumu hodnotových struktur studentů a nejen jich. A také s pokusy o shrnutí podoby hodnotových struktur specifikujících či odlišujících právě studenty přicházející studovat FHS UK.

6.1 Párové vztahy mezi jednotlivými součástmi hodnotové struktury u studentů FHS UK

Při testování párových vztahů jsme pracovali, jako v předchozích případech, především s propočty korelačních vztahů pomocí Spearmanova koeficientu pořadové korelace. Tentokrát to bylo bez metodických problémů, protože všechny srovnávané znaky byly pořadové.

Budeme prezentovat výsledky párových korelačních analýzy v pořadí:

- Vztahy k hodnotovým preferencím – konkrétně hodnotových orientací, hodnotových rámců a norem chování.
- Vztahy k hodnotovým orientacím – konkrétně vůči hodnotovým rámcům.

Pro srovnání vybíráme vztahy od roku 2008, kdy byla konstrukce dotazníku k těmto součástem hodnotových struktur kompatibilní. Jak už bylo řečeno, v letech 2008–2016 byly sběry dat realizovány ve dvouletých intervalech. Uvádíme vždy jen ty vztahy, které se ukázaly statisticky významné. Nejsilnější pak tučně. A to obdobně jako v předchozích kapitolách, tedy rovnou se slovním vyjádřením „směru“ statisticky významného vztahu.

Vztahy hodnotových preferencí k hodnotovým orientacím a hodnotovým rámcům byly následující...

93

Tabulka č. 65: Statisticky významné vztahy hodnotových orientací a hodnotových rámců k hodnotové preferenci práce

Indikátor	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní					
etatistické		rostou s vahou práce		rostou s vahou práce	
proti liberalismu	rostou s vahou práce			rostou s vahou práce	
konformita					
rovnostářství					
náboženská					
individualismus					roste s vahou práce
hédonismus				roste s vahou práce	
na úspěch	roste s vahou práce	roste s vahou práce	roste s vahou práce	roste s vahou práce	roste s vahou práce
bezskrupulózní		roste s vahou práce			
pohoda před úspěchem	klesá s vahou práce	klesá s vahou práce	klesá s vahou práce	klesá s vahou práce	klesá s vahou práce
fatalisté				klesají s vahou práce	

náboženští		klesá s vahou práce			
nihilisté	klesá s vahou práce			klesá s vahou práce	klesá s vahou práce
aktivní		roste s vahou práce			
racionalisté	roste s vahou práce	roste s vahou práce			
citoví					

Z 85 možných vztahů jich bylo 25 statisticky významných, z toho 13 bylo jasné ve vztahu k práci. Výjimečně silný je vztah dvou hodnotových orientací k preferenci práce: ve vzájemně se podporujícím vztahu k preferenci práce ve všech sledovaných letech je vazba na „usilovat o úspěch je to hlavní“. Jde o naprosto zřetelné spojení práce a usilování o úspěch. To potvrzuje i opačný vztah, který vystoupil znovu ve všech sledovaných letech mezi preferencí práce a hodnotovou orientací vyjádřenou ve výroku „pohoda je důležitější než úspěch v práci“: s růstem preferencí práce klesá váha této hodnotové orientace a poklesem této hodnotové orientace naopak preference práce roste.

94

Z hodnotových rámců je patrný vzájemně se nepodporující vztah mezi preferencí práce a tendence k nihilismu. Nejde sice o vztah ve všech prezentovaných letech, ve třech z nich však ano, a ve dvou dokonce o vztahy silné. (Podobný vztah se objevil i mezi preferencí práce a fatalistickým hodnotovým rámcem.) Naproti tomu se dvakrát objevil příznivý vztah mezi racionalistickým hodnotovým rámcem a prací: s růstem racionalistických hodnotových rámců rostou i preference práce. Překvapivé je, že vzájemně se podporující vztah mezi aktivním přístupem k životu a preferencí práce se objevil jen jednou. Jde vlastně o specifikaci jasného vztahu mezi usilováním o úspěch a preferencí práce: jedná se spíše o účelový vztah než o vztah založený na samotné aktivitě v životě.

Tabulka č. 66: Statisticky významné vztahy hodnotových orientací a hodnotových rámců k hodnotové preferenci rodiny

Indikátor	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní					roste s vahou rodiny
etatistické	roste s vahou rodiny		roste s vahou rodiny		
proti liberalismu					
konformita					
rovnostářství	roste s vahou rodiny	roste s vahou rodiny			roste s vahou rodiny
náboženskost				roste s vahou rodiny	
individualismus		klesá s vahou rodiny			

hédonismus					
na úspěch		klesá s vahou rodiny			
bezskrupulózní	klesá s vahou rodiny	klesá s vahou rodiny			klesá s vahou rodiny
pohoda před úspěchem					
fatalisté					
náboženští					
nihilisté	klesá s vahou rodiny	klesá s vahou rodiny		klesá s vahou rodiny	klesá s vahou rodiny
aktivní					
racionalisté					
citoví	roste s vahou rodiny			roste s vahou rodiny	

Tentokrát bylo statisticky významných vztahů nejméně. Je to zřejmě tím, že preference rodiny byla nejčastější a zahrнула téměř všechny dotazované. To ale také znamená, že zjištěné vztahy mají velkou váhu.

I v tomto provázání lze nalézt jasné vztahy. Zcela proti preferenci rodiny vystupují z hodnotových orientací zvláště „rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší“. Nejde sice o vztah projevující se ve všech letech, ale za to vždy o vztah silný. Z hodnotových orientací se jedná o vztah nejsilnější a nejzřetelnější – vzájemně se tyto dva indikátory nepodporují. Nebo také: zacílení bez skrupulí se neslučuje s preferencí rodiny. Mohlo by jít o vyjádření souhlasu s tím, že rodina je zdrojem spíše odmítání neetického chování. Podobně je patrný vztah nihilistického hodnotového rámce a preference rodiny. I tady jde zřetelně o protichůdné vztahy, navzájem si odporují. Na druhé straně je sice ne příliš častý, ani ne příliš silný, vzájemně se podporující vztah mezi hodnotovou orientací vyjadřující potřebu snížení rozdílů v příjmech a preferencích rodiny. Může jít o náznak chápání situace v rodinách, ale také vskutku o projev rovnostářství. Zvláště, když se objevil sice ještě méně častý a silný, avšak přece jen vzájemně se podporující vztah mezi posilováním váhy a povinností státu a preferencí rodiny. O odlišné než rovnostářské či závislostní váze preference rodiny vypovídá její podpora citovým viděním smyslu existence. Ostatní vztahy nevykazovaly srozumitelnější a jednoznačnější vztahy k preferenci rodiny.

Tabulka č. 67: Statisticky významné vztahy hodnotových orientací a hodnotových rámců k hodnotové preferenci přátel a známých

Indikátor	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní	roste s vahou přátel	klesá s vahou přátel			
etatistické		klesá s vahou přátel	roste s vahou přátel		
proti liberalismu					

konformita					
rovnostářství					
náboženská		klesá s vahou přátel		klesá s vahou přátel	
individualismus					
hédonismus	roste s vahou přátel				roste s vahou přátel
na úspěch		klesá s vahou přátel	klesá s vahou přátel		
bezskrupulózní		klesá s vahou přátel			klesá s vahou přátel
pohoda před úspěchem	roste s vahou přátel		roste s vahou přátel		roste s vahou přátel
fatalisté		klesá s vahou přátel			klesá s vahou přátel
náboženští				klesá s vahou přátel	
nihilisté					klesá s vahou přátel
aktivní			roste s vahou přátel		
racionalisté		roste s vahou přátel			
citoví	roste s vahou přátel	roste s vahou přátel			

Z možných vztahů jich tentokrát bylo statisticky významných celkem dvacet jedna, jedenáct silných.

Vztahy k volbě hodnotové preference „přátelé a známí“ nemají tak zřetelnou podobu jako tomu bylo vůči dvěma předchozím preferencím. Nelze tu nalézt jednoznačnější vztahy. Snad jen protichůdné vztahy k na úspěch zaměřeným a pragmatickým hodnotovým orientacím. Vždy se tu objevily dva druhy vztahů, vesměs protichůdných. Pozoruhodné je i dvojnásobné protichůdné provázání s náboženskými hodnotovými orientacemi. Stejně často a ve stejném směru se objevily i vztahy k fatalistickému hodnotovému rámci. Naopak příznivé vztahy – vztahy vzájemné podpory – se ukázaly vůči pohodovým hodnotovým orientacím (ty dokonce ve třech letech) a také vůči citově chápanému hodnotovému rámci. Zdá se, že jediná srozumitelná tendence je tu příznivý vztah volby preference přátelství a orientace na „pohodu před výkonem“ a také s hodnotovým rámcem opřeným o lásku. K tomu se vlastně přiklání i výskyt příznivých vztahů hédonismu a preference přátel a známých.

Tabulka č. 68: Statisticky významné vztahy hodnotových orientací a hodnotových rámců k hodnotové preferenci volného času

Indikátor	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní	roste s vahou VČ			roste s vahou VČ	
etatistické				roste s vahou VČ	
proti liberalismu					klesá s vahou VČ
konformita					klesá s vahou VČ
rovnostářství					
náboženská	klesá s vahou VČ			klesá s vahou VČ	klesá s vahou VČ
individualismus					
hédonismus	roste s vahou VČ			roste s vahou VČ	
na úspěch		klesá s vahou VČ	klesá s vahou VČ	roste s vahou VČ	
bezskrupulózní	roste s vahou VČ			roste s vahou VČ	
pohoda před úspěchem	roste s vahou VČ		roste s vahou VČ		roste s vahou VČ
fatalisté					klesá s vahou VČ
náboženští	klesá s vahou VČ				klesá s vahou VČ
nihilisté	roste s vahou VČ				
aktivní	roste s vahou VČ				
racionalisté					klesá s vahou VČ
citoví	klesá s vahou VČ				

Diference vztahů k preferenci volného času byly nejčastější: celkem se objevilo 27 statisticky významných vztahů. Málo ale bylo jednoznačných. Dva vztahy tu vystupují o něco výrazněji než jiné. Konkrétně vzájemná podpora preference volného času a hodnotové orientace na pohodu raději než na úspěch v práci, a naopak protisměrné vztahy mezi náboženskou hodnotovou orientací a preferencí přátel a známých. (Dvakrát také ve vztahu k hodnotovému rámci zaměřenému na náboženskou víru.) Podobně se ukazuje i vztah usilování o úspěch a odmítání preference volného času. Dvakrát se vyskytuje příznivý vztah mezi odmítáním cizinců a preferencí volného času. Jde snad o souvislost volného času jako atributu pocitu falešné svobody a xenofobie? Rozporná je souvislost mezi hodnotovou orientací na růst významu

a funkcí státu a odmítáním preference volného času – třikrát se objevuje právě v této podobě, avšak jednou (a silně!) ve vztahu vzájemné podpory.

Ostatní vztahy jsou nejednoznačné a řídké. Spíše vyvolávají dojem nahodilosti, a ne posílení či vyvrácení určitých vztahů.

Tabulka č. 69: Statisticky významné vztahy hodnotových orientací a hodnotových rámců k hodnotové preferenci politiky

Indikátor	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní					
etatistické			klesá s vahou politiky	klesá s vahou politiky	
proti liberalismu		klesá s vahou politiky		klesá s vahou politiky	
konformita	klesá s vahou politiky	klesá s vahou politiky		klesá s vahou politiky	
rovnostářství		klesá s vahou politiky		klesá s vahou politiky	
náboženskost					
individualismus					
hédonismus	klesá s vahou politiky				
na úspěch	roste s vahou politiky				
bezskrupulózní					klesá s vahou politiky
pohoda před úspěchem	klesá s vahou politiky				
fatalisté					
náboženští					klesá s vahou politiky
nihilisté			roste s vahou politiky		
aktivní					
racionalisté		roste s vahou politiky			roste s vahou politiky
citoví					

Celkem zde bylo jen sedmnáct statisticky významných vztahů. Jestliže u vztahů k preferenci rodiny bylo stejně tak málo statisticky významných vztahů proto, že šlo o jednoznačně přijímanou hodnotovou preferenci, u „politiky“ je tomu spíše proto, že ji vybrala jen malá část respondentů. Pozoruhodné je, že až na tři šlo o vztahy vzájemného odmítání. Nejvýraznější je to u hodnotové orientace na konformitu: stojí

proti preferenci politiky, a naopak. Podobně je na tom s odmítáním liberalismu, s orientací na rovnostářství a etatismus a také na pohodu proti úspěchu v práci. Dvakrát se vyskytuje podpora preference politiky u hodnotového rámce racionalistického.

Možná, že ve výskytu odmítání politiky se projevuje nesouhlas s některými politickými tendencemi – tedy s odmítáním liberalismu, s orientací na etatismus, konformitu a rovnostářství. Proti tomu ale vystupuje spojení zaměření na politiku s racionalitou jako základem hodnotového rámce. Je to další téma, které by vyžadovalo obsažnější výzkum a analýzy.

Tabulka č. 70: Statisticky významné vztahy hodnotových orientací a hodnotových rámců k hodnotové preferenci náboženství

<i>Indikátor</i>	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní	klesá s vahou náboženství				
etatistické					
proti liberalismu	klesá s vahou náboženství				
konformita					
rovnostářství	roste s vahou náboženství				
náboženskost	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství
individualismus	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství			
hédonismus	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	
na úspěch	klesá s vahou náboženství				
bezskrupulózní	klesá s vahou náboženství				
pohoda před úspěchem					
fatalisté				roste s vahou náboženství	
náboženští	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství	roste s vahou náboženství
nihilisté	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství		klesá s vahou náboženství
aktivní	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství	
racionalisté		klesá s vahou náboženství	klesá s vahou náboženství		
citoví	roste s vahou náboženství		roste s vahou náboženství		roste s vahou náboženství

Poslední párová srovnávání hodnotových preferencí se týkala vztahů k preferenci náboženství.

I když náboženství preferoval malý počet respondentů, jde o největší počet statisticky významných vztahů k této preferenci mezi všemi: celkem se statisticky významné vztahy objevily šestatřicetkrát. Důvod je obvyklý: náboženská víra není sice častá, ale představuje jeden z nejvíce diferencujících indikátorů v české společnosti. Týká se to i studentů FHS UK.

Nejsilnější a vzájemně se podporující se ukázaly vztahy hodnotových preferencí náboženství k hodnotovým orientacím a rámcům, které se vztahují k náboženské víře. Vesměs šlo o vztahy vzájemné podpory a platné ve všech sledovaných letech. Náboženské hodnotové orientace jsou sice nevelké, ale zcela konzistentní. Z ostatních indikací se ukázal v příznivém vztahu vůči preferenci náboženství jen hodnotový rámec zaměřený na lásku.

Všechny ostatní statisticky významné vztahy vůči preferenci náboženství vystoupily jako protichůdné, odmítavé. Týká se to hodnotových orientací např. hédonismu, individualismu, úsilí o úspěch. Totéž platí i pro hodnotové rámce – silné vůči této preferenci, ale protichůdné. Především se to týká nihilismu, racionality a také aktivity. Tyto hodnotové rámce nejsou spjaty s preferencí náboženství.

Ještě srovnáme vztahy mezi hodnotovými orientacemi a hodnotovými rámci.

Vztahy mezi hodnotovými rámci a hodnotovými orientacemi prezentujeme v tabulkách, kde jsou sloupce spjaty s lety a jednotlivé tabulky pak vyjadřují vztahy hodnotových orientací k jednotlivým hodnotovým rámcům. Nejde samozřejmě o vztahy jednosměrné, ale vzájemné. Nicméně v tabulkách uvádíme statisticky významné vztahy opět za pomoci verbálního vyjádření, které ale neznamená, že jde o vztah jednosměrný. Zase platí, že nejsilnější vztahy jsou tučně, zatímco prázdná políčka v tabulkách vypovídají o tom, že v této dvojici nebyl nalezen statisticky významný vztah.

Tabulka č. 71: Statisticky významné vztahy mezi hodnotovým rámcem „fatalisté“ a hodnotovými orientacemi

	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní	víc fatalisté				
etatistické				víc fatalisté	víc fatalisté
proti liberalismu	víc fatalisté	víc fatalisté		víc fatalisté	
konformita	víc fatalisté	víc fatalisté	víc fatalisté	víc fatalisté	víc fatalisté
rovnostářství		víc fatalisté			
náboženská				víc fatalisté	
individualismus					
hédonismus					méně fatalisté
na úspěch					
bezskrupulózní	víc fatalisté	víc fatalisté		víc fatalisté	
pohoda před úspěchem			víc fatalisté		

Vztahy mezi hodnotovými orientacemi a hodnotovým rámcem, který chápeme jako projev fatalismu, se jako statisticky významné ukázalo z 55 možností sedmáct vztahů. Silné vztahy jsme zaznamenali jen u tří párů.

Jasně vystupuje příznivý vztah fatalistů ke konformitě. Ukázal se ve všech sledovaných letech. Fatalisté spoléhají na konformní chování a zaměření a konformně zaměření studenti jsou významně více fatalisty než jinak hodnotově zaměření dotazovaní. Je příznačné, že fatalisté převažují mezi těmi, kteří dávají přednost jistotě před svobodou. A také to, že se fatalisté výrazně víc podílejí na těch dotazovaných, kteří preferují úspěch bez ohledu na to, jak ho bylo dosaženo – čili bez skrupulí, bez přímého usilování. Je příznačné, že promítnutí fatalistického hodnotového rámce se vůbec nepromítlo do zaměření na úspěch či na individualistické úsilí.

Tabulka č. 72: Statisticky významné vztahy mezi hodnotovým rámcem „náboženství“ a hodnotovými orientacemi

	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní				proti náboženskosti	
etatistické					
proti liberalismu	proti náboženskosti				
konformita					
rovnostářství					
náboženská	pro náboženskost	pro náboženskost	pro náboženskost	pro náboženskost	pro náboženskost
individualismus		proti náboženskosti		proti náboženskosti	
hédonismus	proti náboženskosti		proti náboženskosti	proti náboženskosti	proti náboženskosti
na úspěch				proti náboženskosti	
bezskrupulózní	proti náboženskosti			proti náboženskosti	
pohoda před úspěchem	proti náboženskosti				

Tentokrát se náboženský hodnotový rámec nestal nejvíce diferencující ze srovnávaných indikací. Sedmáctkrát se ukázaly statisticky významné vztahy, z toho ve všech pěti sledovaných letech vzájemně se podporující vztah vůči náboženské hodnotové orientaci, a naopak čtyřikrát v navzájem protichůdném vztahu vůči hédonismu. A všech těchto osm vztahů je ve velmi silných vztazích. Z ostatních je dvakrát protichůdný vztah mezi náboženským hodnotovým rámcem a hodnotovou orientací preferující bezohledné dosažení cíle. Náboženský hodnotový rámec se objevuje i proti xenofobní, proti orientaci protiliberální, na úspěch a na pohodu. To odpovídá očekávání.

Tabulka č. 73: Statisticky významné vztahy mezi hodnotovým rámcem „nihilisté“ a hodnotovými orientacemi

	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní				proti nábo- ženskosti	
etatistické					
proti liberalismu	proti nábo- ženskosti				
konformita					
rovnostářství					
náboženská	pro nábo- ženskost	pro nábo- ženskost	pro nábo- ženskost	pro nábo- ženskost	pro nábo- ženskost
individualismus		proti nábo- ženskosti		proti nábo- ženskosti	
hédonismus	proti nábo- ženskosti		proti nábo- ženskosti	proti nábo- ženskosti	proti nábo- ženskosti
na úspěch				proti nábo- ženskosti	
bezskrupulózní	proti nábo- ženskosti			proti nábo- ženskosti	
pohoda před úspěchem	proti nábo- ženskosti				

I tady se počet statisticky významných vztahů zastavil na čísle 17. Nihilistický hodnotový rámec se nesešel především s náboženskými. To odpovídá předpokladům. Naopak hodnotová orientace ke konformitě se třikrát ukázala jako podporující nihilismus, či naopak podporovaná nihilistickým hodnotovým rámcem. Stejně frekventovaný je podobný vztah mezi nihilismem a získáním cíle bez ohledu na nástroje: nihilisté podporují bezskrupulóznost a dotazování s orientací na bezskrupulózní dosahování cílů se vážou na nihilistický hodnotový rámec. Spíše rozporně je to u dotazovaných, kteří se hlásili k etatismu. Dvakrát jde o „stejnoseměrný“ vztah, jednou protichůdný. To druhé by se zdálo jako lépe vystihující nihilistický hodnotový rámec, pokud nechápeme nihilisticky orientované dotazované jako ty, kteří chtějí, aby za ně bylo řešeno a rozhodováno. Dva vzájemně se podporující vztahy mezi individualismem a nihilismem poukazují na pojetí nihilismu jako individualistického hodnotového rámce. Možná, že tato skutečnost sama přispívá k volbě nihilistického hodnotového rámce.

Tabulka č. 74: Statisticky významné vztahy mezi hodnotovým rámcem „aktivní“ a hodnotovými orientacemi

	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní				proti aktivním	
etatistické				proti aktivním	
proti liberalismu			proti aktivním		
konformita				proti aktivním	
rovnostářství					
náboženská	proti aktivním	proti aktivním	proti aktivním	proti aktivním	proti aktivním
individualismus	pro aktivní	pro aktivní			pro aktivní
hédonismus	pro aktivní				
na úspěch	pro aktivní	pro aktivní			
bezskrupulózní	pro aktivní	pro aktivní	pro aktivní		
pohoda před úspěchem				proti aktivním	

103 Nejčastější výskyt statisticky významných vztahů jsme zaznamenali vůči aktivnímu hodnotovému rámci. Celkem se tu statisticky významné vztahy ukázaly devatenáctkrát. I tentokrát je nejčastější vztah k náboženským hodnotovým orientacím: ve všech sledovaných letech a vždy protichůdný. To je vztah předpokládaný. Druhou nejfrekvencovanější hodnotovou orientací je ve vztahu k aktivnímu smyslu existence vztah k zacílení, bez ohledu na použité prostředky. Tedy k bezskrupulózní, možná etické principy nerespektující hodnotové orientaci. To nedává nejlepší vysvědčení respondentům, kteří se hlásí k aktivnímu hodnotovému rámci. Na druhé straně k orientaci na úspěch se – proto očekávání – hlásili dotazovaní preferující aktivní hodnotový rámec jen dvakrát. Když se pokusíme tyto dvě skutečnosti vzít v úvahu ve vzájemném vztahu, ukazuje se, že aktivní hodnotový rámec s sebou nenese automaticky zaměření na úspěch. Na druhé straně ale možná výrazněji zaměření na úspěch, bez ohledu na to, jakými prostředky je dosahován. Zaměření na individualismus je u nositelů aktivního hodnotového rámce také vlastně podporující zaměření na úspěch, přesněji na úspěch bez ohledu na způsoby jeho dosažení. Nebo také toto zjištění podporuje porozumění individualistickým hodnotovým orientacím. Zajímavé je, že nositelé aktivního hodnotového rámce podporují liberalistické orientace i orientace proti konformitě, proti etatismu i proti xenofobii. To, že je aktivita proti orientaci na pohodu proti úspěchu, dokresluje předchozí poznatky.

Tabulka č. 75: Statisticky významné vztahy mezi hodnotovým rámcem „racionalisté“ a hodnotovými orientacemi

	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní					
etatistické	pro racionalisté				
proti liberalismu	pro racionalisté	pro racionalisté			
konformita				proti racionalisté	pro racionalisté
rovnostářství					
náboženská				pro racionalisté	
individualismus				proti racionalisté	
hédonismus					
na úspěch	pro racionalisté	pro racionalisté	pro racionalisté	pro racionalisté	pro racionalisté
bezskrupulózní		pro racionalisté			
pohoda před úspěchem		proti racionalisté	proti racionalisté		

Racionalistický hodnotový rámec vystoupil jen patnáctkrát ve statisticky významných vztazích k hodnotovým orientacím. Zcela jasně se ukázal vzájemně se podporující vztah k hodnotové orientaci na úspěch. Tentokrát je ale vztah k bezskrupulóznímu dosahování úspěchu podstatně slabší než u aktivního hodnotového rámce. Naproti tomu je negativní vztah k hodnotové orientaci na pohodu před úspěchem logický. Stejně tak sice nevýrazný, ale přece jen se vyskytující vztah k individualistickým hodnotovým orientacím proti konformitě a také proti náboženskému. Méně zřetelné jsou vztahy, kdy racionalistický hodnotový rámec vystupuje pro liberalismus a při podpoře etatismu. Jde sice o málo časté vztahy, ale jejich výklad není jednoznačný. Možná, že jde o projev let, kdy se respondenti shodli. Nebo jde o pojetí racionality jako zaměření na bezpečí a jistoty proti svobodě a pro podporu státu proti občanskému rozhodování. Rozpornost tu potvrzuje i dvojaký vztah ke konformitě – tentokrát na opačném konci časové řady. Vyjádření „racionalistů“ podporující se s náboženskými hodnotovými orientacemi potvrzuje rozpornost tohoto hodnotového rámce. Na druhé straně to, že se tento hodnotový rámec vůbec neukázal ve statisticky významném vztahu vůči hédonismu, ukazuje na zase další diferencující dimenzi pojetí racionality dotazovanými studenty.

Tabulka č. 76: Statisticky významné vztahy mezi hodnotovým rámcem „citoví“ a hodnotovými orientacemi

	2008	2010	2012	2014	2016
xenofobní					
etatistické					
proti liberalismu	citoví proti				
konformita	citoví proti				
rovnostářství					
náboženská	citoví pro		citoví pro	citoví pro	citoví pro
individualismus	citoví proti				
hédonismus					citoví pro
na úspěch					
bezskrupulózní	citoví proti			citoví proti	
pohoda před úspěchem			citoví proti		

105 Diference založené na citově pojatých hodnotových rámcích se ukázaly jako nejméně diferencující vůči hodnotovým orientacím. Celkem se takový vztah objevil v jedenácti z 55 možných. A to ještě čtyři z nich – a silné – vystoupily ve vzájemné podpoře náboženských hodnotových orientací a citově zaměřených hodnotových rámců. To samo o sobě ukazuje na blízkost citových přístupů k životu a náboženských orientací. Příznivý vztah k citovému hodnotovému rámci se pak objevil už jen jednou, a to k hédonistické hodnotové orientaci. (Ta, jak víme, je ale proti náboženskosti: další potvrzení strukturovanosti a složitosti hodnotových rámců.) Sympatické je provázání citových hodnotových rámců s liberálními hodnotovými orientacemi i s orientacemi nonkonformními a především nesoulad s orientacemi na bezskrupulózní hodnotové orientace.

Předchozí analýzu jsme prezentovali z hlediska hodnotových rámců. Je ovšem možné se na ni podívat i z hlediska hodnotových orientací. Alespoň v celkovém pohledu uvedeme právě tento přístup.

Ukázalo se, že vůči hodnotovým orientacím vystoupily zdaleka nejčastěji hodnotové rámce náboženské. Šlo celkem o 21 statisticky významných vztahů, z nichž bylo jedenáct vzájemně se podporujících, deset naopak. Zase se ukazuje, že náboženská je nejvíce diferencujícím aktérem struktury hodnotových orientací a hodnotových rámců. A to, připomeňme, i při tom, že jde o nevelký podíl respondentů s touto orientací.

Na druhém místě co do frekvence vztahů k hodnotovým rámcům se objevila hodnotová orientace „cíl je rozhodující, jak ho dosáhnout je jedno“. Tedy orientace, kterou stručně nazýváme jako bezskrupulózní. Celkem se objevila čtrnáctkrát, z toho v deseti případech jako protichůdná vůči danému hodnotovému rámci.

Dvanáctkrát se ukázal statisticky významný vztah mezi hodnotovou orientací na konformitu a hodnotovými rámci. I tady jasně převážil protichůdný vztah – celkem

osmkrát. Ještě výraznější byl příznivý vztah k hédonismu – z devíti výskytů jich osm bylo ve shodném směru s hodnotovými rámci.

Celkem osmkrát se vyskytly statisticky významné vztahy k hodnotovým rámcům u hodnotových orientací individualistických a protiliberalistických. Individualistická hodnotová orientace se rozdělila na dvě poloviny – jedna byla v souznění s hodnotovými rámci, druhá naopak v protisměrném zaměření.

Situace u hodnotové orientace zaměřené proti liberalismu („jistota a blahobyť jsou důležitější než svoboda“) je podobná: pět vyjádření konvenovalo s tímto výrokem, tři dala přednost liberální hodnotové orientaci.

Jen sedm statisticky významných vztahů vystoupilo vůči hédonistické hodnotové orientaci. Dva byly ve vzájemném příznivém vztahu. Pětkrát se tato hodnotová orientace postavila proti hodnotovým rámcům.

Po šesti statisticky významných vztazích vůči hodnotovým rámcům vystoupila hodnotová orientace na pohodu (jednou pro, pětkrát se vzájemně nepodporujících), vůči etastické hodnotové orientaci byly tři podporující, tři naopak protisměrné.

Xenofobní a rovnostářské orientace byly ve vztahu k hodnotovým rámcům jako statisticky významné jen velmi zřídka. Bez zřejmějších vztahů.

6.2 Hlavní poznatky z předchozích analýz – shrnutí

Výzkum hodnotových struktur vychází z konceptu pojetí základních součástí v této struktuře a ze vztahů mezi nimi. Dlouhodobý výzkum hodnotových struktur začínajících studentů FHS UK byl zároveň testováním tohoto konceptu. Do jaké míry jsou jednotlivé součásti zkoumaných hodnotových struktur vzájemně navazující, doplňující, nebo naopak protichůdné, či se dokonce vylučují? Do jaké míry navzájem odpovídají na otázky, které jsou „uloženy“ v jejich pojetí použitém ve výzkumu? Do jaké míry tyto odpovědi míří k ucelenému, nebo naopak roztříštěnému poznávání hodnotových struktur? A to vše jen a jen skrze výsledky kvantitativního empirického sociologického výzkumu. (Využití kvalitativního výzkumu, jak jsme naznačili, vede k jiným druhům poznávání hodnotových struktur – nejde v něm o tendence v obsahu a vztazích mezi součástmi zkoumaných hodnotových struktur, ale o jejich obsahovou specifikaci ve vztahu spíše ke konkrétním osobním a skupinovým vyjadřováním přijatých či žádoucích hodnot.)

Tato kapitola se pokouší ukázat na dva výsledky tohoto „testování“. První shrne výsledky párových vztahů mezi jednotlivými součástmi hodnotové struktury – tedy mezi hodnotovými preferencemi, hodnotovými orientacemi a hodnotovými rámci. Otázky v tomto shrnutí jsou zřejmé: Do jaké míry specifikují vzájemné párové vztahy pojetí jednotlivých součástí zkoumaných hodnotových struktur? Do jaké míry si „navzájem odpovídají“, navzájem se podporují či vylučují?

Druhá část bude prezentovat základní poznatky z předchozích analýz jednotlivých součástí hodnotové struktury a položí je do vzájemných souvislostí. S otevíráním otázek pro další zkoumání či vývoj samotného konceptu výzkumu hodnotových struktur studentů a nejen jich. A také s pokusy o shrnutí podoby hodnotových struktur specifikujících či odlišujících právě studenty přicházející ke studiu na FHS UK.

Důraz na prezentaci výsledků patnáctiletého výzkumu v této publikaci je vlastně proti tomu, aby došlo k pokusům o zobecnění získaných poznatků. Jde spíše o jejich shrnutí a položení otázek pro další interpretaci. Nicméně jsme se přece jen u některých kapitol pokusili o určitá shrnutí či obecnější otázky. A na závěr se je pokusíme ve stručnosti shrnout.

První a pro výuku na FHS UK možná nejvýznamnější je zjištění o klesající váze příznivého kulturního kapitálu u přicházejících studentů. Vyplývá to jak z poklesu vzdělanostní úrovně rodičů (podíl vysokoškolsky vzdělaných rodičů se od roku 2002 snížil o polovinu), z poklesu absolventů gymnázií (zvláště osmiletých) mezi přicházejícími studenty, tak i z klesajícího zájmu o studium na FHS UK mezi těmi, kteří přicházejí studovat do 1. ročníku bakalářského studia na tuto fakultu. Lze z toho usuzovat na růst potřeby všeobecné průpravy studentů fakulty k tomu, aby byli schopni dostát zaměření liberálního studia humanistických oborů. Ty nelze naplnit bez širšího vzdělanostního a kulturního zázemí. A to mohou obecněji na fakultě zabezpečit především úvody do jednotlivých věd pěstovaných na FHS UK. Potřeba rozšíření vstupních úvodů vyplývá z tohoto zjištění naprosto zřetelně.

107

Důležité je, že podíl žen mezi studenty je v podstatě zachován po celou dobu výzkumu. Jak se ukázalo, jsou genderové difference nejvýznamnější ze sledovaných demografických a statusových indikací.

Mezi stálíce v hodnotové struktuře studentů přicházejících do 1. ročníku FHS UK patří preference rodiny. Dokonce její váha mírně narůstá. Podobně narůstá váha preference volného času jako podstatné životní hodnoty. Na druhé straně, i když mírně klesá váha hodnoty „přátel a známých“, je to dlouhodobě druhá nejvýraznější životní hodnota respondentů. Navíc se ukázal těsný vztah mezi rodinou a přáteli: potvrzuje to dlouhodobě nejsilnější vztah nejbližšího sociálního okolí na hodnotové preference studentů FHS UK. Příznačný je mírný pokles hodnoty práce a také náboženství. Politika jako životní preference je sice stálá, ale velmi slabá.

Vztahy hodnotových preferencí k demografickým a statusovým charakteristikám ukázaly na nejvýraznější diferencující vliv genderových rozdílů. Ženy jasně výrazněji než muži preferují rodinu, přátele a známé, ale také hodnotu práce, muži naopak volný čas a také (mírně) politiku. Z ostatních jde o podstatně řidší potvrzení vzájemných vztahů. Zajímavé je, že ti, kteří chtěli jít na FHS jako na svůj první výběr vysoké školy, jsou výrazněji víc zastoupeni mezi těmi, kdo preferují náboženství. Samo náboženské vyznání se samozřejmě vztahuje k preferenci náboženství jako hodnotě, ale také k práci. Gymnazisté výrazněji víc preferují hodnotu politiky. To je charakteristické – jde nejen o politiku, ale také o obecnější vyjádření pozitivního vztahu k širším než individuálním okolnostem života.

Výsledky výzkumu hodnotových orientací představují jedny z nejvýznamnějších poznatků z tohoto zkoumání vůbec.

Zejména jde o jejich váhu: stabilně se na prvních místech žebříčku hodnotových orientací objevuje „hédonismus“ a „liberální orientace“. Obě jsou charakteristické ve sledovaných letech často pro 90 i více procent dotazovaných. Třetí nejsilnější je nonkonformita, dále zaměření „spíše na pohodu v práci než na úspěch“, pak následují ateistické hodnotové orientace, po nich orientace proti xenofobii (tedy na otevřenost) a také na úspěch. Individualistické hodnotové orientace se týkají kolem 50 % dotazovaných, avšak rostou. Ještě mírně nad polovinu dotazovaných přiznává hodnotové orientace proti růstu působení státu, ty v posledních letech narůstají. Pod polovinu respondentů se hlásí k rovnostářství a k „dosažení cíle bez ohledu na to jak“ (tedy: bezskrupulózní či bezohledné hodnotové orientaci) jen zlomek z nich. Navíc váha této hodnotové orientace mezi dotazovanými v průběhu výzkumu klesá.

Faktorová analýza hodnotových orientací ukazuje, že s postupujícím časem rostou difference v odpovědích na výběry hodnotových orientací. Roste pestrost výběrů. Jsou však spojení stálá: především jde o protichůdný vztah mezi náboženskostí a hédonismem. (Hédonismus se často spojuje s preferencí pohody před úspěchem v práci.) Pozoruhodné je také zřetelné provázání orientace na úspěch s orientací na úspěch bez ohledu na to, jak je ho dosahováno, a s individualistickými hodnotovými orientacemi. A často se toto spojení v jednom faktoru umísťuje na významném místě v pořadí toho, do jaké míry zahrnuje faktorová analýza podíl souboru dotazovaných. Spojení liberalismu a konformity je rozporuplné, avšak objevuje se poměrně často. Znamená to, že jsou liberálně orientovaní studenti konformní? Nebo jde o „konformitu s neliberalismem“? Jako projev sebezařazení mezi liberální většinu? Z výsledků výzkumu se k odpovědi nedostáváme. Jde zase o otázky, na které by snad mohly odpovědět navazující výzkumy.

Diference hodnotových orientací podle genderu se ukázaly jako podstatné. Ženy výrazně víc preferují etatismus, jistoty, rovnostářství a náboženskost. Ale také hédonismus. Muži naopak bezohlednost při dosahování cílů. Hédonismus jsme se pokusili nahlédnout z více hledisek. Ukázalo se, že jej preferují především dotazovaní z menších obcí, z rodin s méně vzdělanými rodiči, dotazovaní, kteří nacházejí zdroje klidu v zábavě, na dovolené, ve volném času a také doma. Proti hédonismu jsou nábožensky orientovaní respondenti. Pozoruhodné je, že mezi zdroji klidu vážícími se k hédonismu se neobjevily partnerské vztahy.

U této části textu jsme také upozornili na výsledky kvalitativní sondy věnované hédonismu. Ukázala velikou pestrost pojetí této orientace a také na výrazné obtíže při možnostech provázání výsledků kvantitativních a kvalitativních výzkumů. I tady se zdá, že je užitečné vyjít při kvalitativním výzkumu z ověřených výsledků výzkumu kvantitativního pro formulaci témat, která prostřednictvím kvalitativního výzkumu mohou nabýt přesnější a obsažnější podoby.

Další součást hodnotové struktury v tomto pojetí výzkumu jsou hodnotové rámce. Tady jde o zkoumání toho, do jaké míry a v jaké podobě jsou hodnotové struktury

„vložený“ do relevance života. Problém hodnotových rámců bude v dalším výzkumu vyžadovat výraznější a strukturovanější pohled, než „jen“ prostřednictvím jedné otázky. Asi bude potřeba vytvořit umělý znak, který v sobě spojí jednak odpovědi na tuto otázku, dále na otázky týkající se důvěry a možnosti ovlivňovat svůj život. I proto je třeba brát výsledky v této části výzkumu hodnotových struktur jako orientační.

Po celou dobu výzkumu byly nejsilněji zastoupeny hodnotové rámce spjaté s aktivním přístupem k životu. Navíc mírně rostou. Týkají se kolem 80 % dotazovaných. Na druhém místě z hlediska váhy mezi respondenty jsou ti, kteří preferují lásku jako základ ozřejmění smyslu života. Racionalisté – chápající rámec pro své hodnoty ve váze rozumu – vykazují ve sledovaném období největší difference, největší skoky v rozsahu výběrů – mezi 47, k 60 a zpět ke 40 %. Tyto tři hodnotové rámce jsou jasně převažující. Nihilistů je málo, avšak jejich podíl narůstá. Naopak nízký podíl lidí, kteří spojují smysl své existence s Bohem, ještě ve sledovaném období klesá. Nejnižší, i když nepatrně rostoucí, je podíl fatalistů – těch, kteří jsou odevzdání osudu. Ale nejvíc jich bylo 6 % celku dotazovaných.

Vztah mezi racionalitou a citovostí se prostřednictvím sledovaných indikací neukázal jako dichotomie, ale ani jako kompletizace a vzájemné doplňování. Jde o dva svěbytné hodnotové rámce.

109 Faktorová analýza ukázala na jasnou protichůdnost citové a nihilistické orientace: nihilisté jsou proti lásce? Nebo je absence lásky jedním ze zdrojů nihilismu? Další otázky k budoucímu zkoumání. To, že jsou si blízcí nihilisté a fatalisté, nepřekvapuje. Pozoruhodné je spojení aktivních s ateisty.

Genderové difference byly i zde výrazné: Mezi nihilisty je víc mužů, naopak mezi těmi, kteří spoléhají na to, že smysl životu dáme sami, je více žen. Ženy se také mírně výrazněji podílejí na citových přístupech k životu, muži vystoupili jako statisticky významně podporující (a podporovaní) racionálním přístupem k životu jen v jediném roce výzkumu.

Normy chování jsou součástí výzkumu hodnotových struktur jako „deriváty hodnot“. Jsou tudíž ve vztahu k přijatým hodnotám, ale mají také výrazný podíl své tvorby z jiných oblastí. Budeme na ně ve shrnujícím pohledu nahlížet jako na svěbytnou součást indikací studentů vstupujících do 1. ročníku FHS UK.

Podstatné je především to, že se vlastně po celou dobu sledování ukázalo několik indikací přestupků jako více přijatelné než nepřijatelné. A také několik přestupků, které vystoupily jako trvale nepřijatelné.

Shrnujeme...

Mezi normy dotazovaných patří zároveň nepřijatelnost domácího násilí, nepřijatelnost řízení automobilu pro vlivem alkoholu a také nepřijatelnost etnické a národ-

nostní nesnášenlivosti, ale zrovna tak i přijatelnost používání nelegálního softwaru, potrat a přijatelnost eutanazie. Normálnímu chování se také blíží užívání lehkých drog, netřídění domovního odpadu a zároveň i nepřijatelnost přijetí úplatku za výkon svých povinností a odmítnutí požadování státní podpory, když k ní není oprávnění. Mezi chování blížící se normě se posunula i manželská/partnerská věrnost. Je možné rovněž sledovat mírný, avšak soustavný nárůst přijatelnosti některých přestupků, které lze spojovat s nárůstem individualismu, soustředění se na sebe a poklesem zábran.

Tato provázání podoby norem chování potvrzují i faktorové analýzy: seskupení nepřijatelných přestupků je téměř ve všech sledovaných letech: eutanazie, etnická nesnášenlivost, domácí násilí, vítězení nad jinými za každou cenu, vztahy k těmto přestupkům se navzájem podporují. Další skupinu tvoří indikace, které jsou zároveň nepřijatelné i přijatelné: užívání lehkých drog, denní konzumace alkoholu a nevěra. V jednom faktoru se často objevují i indikace, které je snad možné chápat jako spojované etickými principy: lhaní, přijímání úplatků, šizení, řízení pod vlivem alkoholu a někdy sem vstupuje i nevěra.

Jsou zde patrné výrazné difference podle genderu: ženy jsou jasně víc nesmlouvavé vůči přestupkům – týká se užívání nelegálního SW, pití, drog, domácího násilí, šizení, etnické nesnášenlivosti, řízení auta pod vlivem alkoholu, úplatků a také potratů (ale ne vždy a ne příliš silně). U mužů jde o výraznější projevy nesouhlasu s úplatky a přijímáním podpory bez nároku. Pozoruhodné je, že v nepřijatelnosti či přijatelnosti nevěry žádné genderové rozdíly nebyly zaznamenány.

110

Shrnutí za analýzu vztahů mezi jednotlivými částmi zkoumané hodnotové struktury neuvádíme – byla předmětem rozboru v předchozí části této kapitoly. Jen připomeneme, že se potvrdily výrazné vztahy mezi jednotlivými součástmi tohoto zkoumání hodnotových struktur studentů FHS UK – tedy mezi hodnotovými preferencemi, orientacemi a rámci. Vztahy předpokládané a někdy i nové. Nicméně vlastně stvrzující možnost využití tohoto postupu výzkumu hodnotových struktur pro hledání nosných tendencí ve skladbě a dynamice.

7. kapitola

RODINA, ŠKOLA, JINÍ A JÁ: ZA CO HLAVNĚ MOHOU?

111

Dlouholetý výzkum studentů vstupujících do denního bakalářského studia na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy⁶ je zaměřen zejména na jejich hodnotové struktury. Obsahuje však i důležité indikátory jejich dosavadního socializačního vývoje. Mezi ty méně často zkoumané, avšak současně významné, patří i otázka vztahující se k tomu, co respondenty naučila základní škola, rodiče, někdo jiný, či čemu se – podle nich – naučili především oni sami.

Dotazovaní jsou ve věku od 19 do 21 let, po absolutoriu různých středních škol (převažují gymnazisté, i když jejich podíl dlouhodobě klesá), z různých koutů republiky (s převahou Prahy, jejíž podíl rovněž klesá) a z různého sociálního prostředí. Stále převažují děti rodičů, kteří mají alespoň středoškolské vzdělání. I zde se potvrzuje velmi malá změna v reprodukci sociálního a kulturního kapitálu (viz Bourdieu a Passeron, 1977).

Samotná otázka vztahující se k vlivu socializačních mediátorů (především školy, rodiny, či sebe sama) na znalosti a osobnostní dispozice pro život respondentů, použita v tomto výzkumu v letech 2016, 2014 a z větší části v roce 2008, zní:

⁶ Výzkum hodnotových struktur studentů vstupujících do 1. ročníku bakalářského studia na FHS UK uskutečňuje autor tohoto textu od roku 2002 do současnosti. Jedná se o výzkum opakovaný ve dvouletých intervalech na reprezentativních vzorcích studentů z prvních ročníků denního bakalářského studia FHS UK. Dlouhodobý výzkum umožňuje formulovat poznatky, které lze považovat za ověřené a využitelné i obecněji.

Tabulka č. 77: Znění otázky na strukturu toho, jak se na dosavadním socializačním vývoji podíleli škola, rodiče či sám/sama respondent/ka

Myslíte si, že vás následující věci naučila spíše základní či střední škola nebo rodiče? Školou nemyslíme jenom učitele, ale celkové prostředí ve škole, kterou jste navštěvoval/a. (Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	<i>Dosud jsem se to nikde nenaučil/a</i>	<i>Spíše škola</i>	<i>Škola i rodiče stejně</i>	<i>Spíše rodiče</i>	<i>Ani škola, ani rodiče, naučil mne někdo jiný</i>	<i>Já sám/sama</i>
Snažit se prosadit.						
Samostatně myslet.						
Umět získat pro sebe výhody.						
Poslouchat autority.						
Vycházet s ostatními v kolektivu.						
Mít dobré způsoby chování.						
Užívat si života.						
Dotahovat věci do konce.						
Dodržovat dané slovo.						
Věřit v Boha.						
Pomáhat potřebným.						
Být snášenlivý a ohleduplný k jiným. lidem						
Být odpovědný za své skutky.						
Mít zájem o poznání, o vzdělání.						
Porozumět sám/sama sobě.						

112

Otázka vznikla po několikaletém ověřování s tím, že se pokouší charakterizovat nejvýznamnější skutečnosti, které spoluutvářejí osobnost mladého člověka během jeho výchovy. Jde o pokus stáhnout do jedné otázky nejdůležitější atributy jeho výchovy. Jako takové patří k nejvýznamnějším zdrojům utvářených hodnotových struktur dotazovaných. Opora utváření hodnot prostřednictvím socializace a základních socializačních mediátorů (mezi ně především patří rodina, vzdělávací zařízení, vrstevnická skupina a také sám osobnostní vývoj spjatý s tím, jaké hodnoty dosud v socializačním procesu dotazovaní získali) je v literatuře velmi častá a oprávněná.⁷

Uvedenou otázku jsme položili dotazovaným v letech 2014 a 2016. V roce 2008 byl dotaz podobný, avšak ne plně srovnatelný. Jednak bylo indikací méně a v hlavičce byly spjaté varianty „někdo jiný“ a „já sám/sama“ a navíc tu byla odpověď „neví“.

⁷ Za všechny jmenujme např. Eriksona (2002), Hofstedeho (2001), u nás např. Říčana (2004), Smékala (2002), Heluse (1973).

V roce 2008 byl dotazník vyplněn 390 studenty, roku 2014 celkem 222 respondentů a v roce 2016 pak 153 dotazovaných. (Pokles je vázán jak na samotný pokles počtu zapsaných studentů, tak na dobu sběru.)

V prvním srovnání poukážeme na difference mezi tím, co se podle vyjádření respondentů naučili jen prostřednictvím školy, nebo jen prostřednictvím rodičů, anebo jen – podle jejich vyjádření – se tomu naučili sami. Porovnání mezi lety 2008, 2014 a 2016 nabízí tabulka č. 78.

Tabulka č. 78: Struktura odpovědí na uvedenou otázku v letech 2008, 2014 a 2016 (% celku odpovědí)

<i>Indikátor</i>	<i>Kdo</i>	<i>2008</i>	<i>2014</i>	<i>2016</i>
Snažit se prosadit.	<i>já sám</i>	18,9	26,3	20,1
	<i>škola</i>	27,2	23	24,2
	<i>rodiče</i>	18,1	15,2	15,4
Samostatně myslet.	<i>já sám</i>	26	33,5	33,1
	<i>škola</i>	20,6	15,8	22,5
	<i>rodiče</i>	25,2	17,6	17,9
Umět získat pro sebe výhody.	<i>já sám</i>	23,6	25,6	27,6
	<i>škola</i>	19,2	18,7	18,4
	<i>rodiče</i>	22,3	21,9	17,8
Poslouchat autority.	<i>já sám</i>	6,7	6,8	8,1
	<i>škola</i>	22	18,7	20,3
	<i>rodiče</i>	23,8	25,5	28,4
Vycházet s ostatními v kolektivu.	<i>já sám</i>	20,7	18,2	20
	<i>škola</i>	50,1	49,1	48
	<i>rodiče</i>	5,7	5	6,7
Mít dobré způsoby chování.	<i>já sám</i>	4,4	7,2	5,3
	<i>škola</i>	3,1	1,8	0,7
	<i>rodiče</i>	75,6	74,3	72,4
Užívat si života.	<i>já sám</i>	57	45,4	46,4
	<i>škola</i>	9,8	6	4,6
	<i>rodiče</i>	15,3	18,5	19,9
Dotahovat věci do konce.	<i>já sám</i>	19,6	22,7	21,7
	<i>škola</i>	12,4	16,8	17,8
	<i>rodiče</i>	19,3	19,1	17,1
Dodržovat dané slovo.	<i>já sám</i>	28,8	29,5	28
	<i>škola</i>	3,3	3,2	6
	<i>rodiče</i>	50,9	45,9	46,7
Věřit v Boha.	<i>já sám</i>	20,1	9,5	11,9
	<i>škola</i>	1,3	1,4	0,7
	<i>rodiče</i>	9,3	13,1	12,6
Pomáhat potřebným.	<i>já sám</i>	25,6	24,9	27,2
	<i>škola</i>	6,7	4,1	7,3

	<i>rodiče</i>	34,7	37,1	37,7
Být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem.	<i>já sám</i>	25,5	26,7	32,5
	<i>škola</i>	4,4	5,4	4
	rodiče	42,5	38,5	34,4
Být odpovědný za své skutky.	<i>já sám</i>	–	20,9	19,3
	<i>škola</i>	–	10,5	6
	rodiče	–	39,1	46
Mít zájem o poznání, o vzdělání.	<i>já sám</i>	–	29,3	33,1
	<i>škola</i>	–	19,4	19,9
	<i>rodiče</i>	–	20,7	14,6
Porozumět sám/sama sobě.	já sám	–	57	59,2
	<i>škola</i>	–	2,3	2,6
	<i>rodiče</i>	–	7,7	7,2

Poznámka: Tam, kde je jasné určení, kdo měl největší vliv na danou skutečnost, jsou údaje uvedeny **tučně**, tam, kde je jistá převaha, ne však jednoznačná, jsou údaje uvedeny *kurzivou*.

Z patnácti srovnávaných skutečností je převaha jednoho z vlivů po celé sledované období u deseti z nich. Z toho u šesti jednoznačně.

Pozoruhodné je, že jen u jedné ze sledovaných skutečností je jasná převaha vlivu školy, a to u naučení se „vycházet s ostatními v kolektivu“. Naopak nejčastější je markantní vliv označený respondenty jako „já sám/sama“. Nejzřetelnější je u snahy „porozumět sám/sama sobě“, pak také u naučení se „užívat si života“, méně intenzivní, avšak stále markantní, je převaha vlivu sebe sama na „samostatné myšlení“, na „umět získat pro sebe výhody“ a (možná překvapivě) na naučení se „zájmu o poznání a vzdělání“.

Vliv rodičů je nejzřetelnější na naučení se „dobrým způsobům chování“, na naučení se „držet dané slovo“ a také „být snášenlivý a ohleduplný k jiným“. Od rodičů se také dotazovaní nejvíc naučili „pomáhat potřebným“ i „poslouchat autority“. Jednoznačný vliv rodiny je stejně častý, avšak výraznější než u působení respondentů na sebe sama. Především je patrný tam, kde se jedná o učení se solidaritě a respektu k ostatním lidem.

Škola jasně převažuje v učení se vycházet s ostatními v kolektivu, ale nemá převahu ani v naučení se zájmu o poznání, ani v naučení se „respektu k autoritám“, ani v „učení se samostatnému myšlení“ a už vůbec ne v učení se „porozumět sám/sama sobě“. Zanedbatelné je také působení školy v učení se „dobrým způsobům chování“, v „dodržování daného slova“, v učení se „pomáhat potřebným“ či v učení se „být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem“, ale ani v učení se „užívat si života“. Mizivý je rovněž vliv školy v učení se „odpovědnosti za své skutky“. Zřejmý je vliv školy snad u učení se „prosadit“, mírně i v učení se samostatnému myšlení, poslouchání autorit, v dotahování věcí do konce a snad i v „učení se zájmu o poznání a vzdělání“. I když ve všech těchto případech je škola za vlivy rodičů a často i samotných respondentů.

Pro doplnění obrázku vlivu školy a rodičů uvedeme i výsledky odpovědí na to, jak se na naučení se vybraným skutečností podílely společně škola a rodina. (V otázce byla formulace „škola i rodina stejně“.)

Tabulka č. 79: Podíly společného a stejného vlivu rodiny a školy na naučení se sledovaným skutečností (% celku odpovědí)

	2008	2014	2016
Snažit se prosadit.	20,2	10,6	12,8
Samostatně myslet.	26	25,8	20,5
Umět získat pro sebe výhody.	16,1	11,4	11,2
Poslouchat autority.	31,8	34,1	35,1
Vycházet s ostatními v kolektivu.	21,2	20,9	18
Mít dobré způsoby chování.	15,4	13,5	19,1
Užívat si života.	9,1	4,6	6
Dotahovat věci do konce.	16,8	18,6	18,4
Dodržovat dané slovo.	12,3	13,2	8
Věřit v Boha.	1	0	0
Pomáhat potřebným.	19,7	14,5	16,6
Být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem.	21,6	18,6	22,5
Být odpovědný za své skutky.	–	25,5	22
Mít zájem o poznání, o vzdělání.	–	24,8	23,8
Porozumět sám/sama sobě.	–	4,1	4,6

Poznámka: **Tučně** je uvedena skutečnost, kde společné působení školy a rodiny je nejsilnější ze všech sledovaných vlivů.

Nejmarkantnější je společný vliv rodiny a školy v učení se „poslouchat autority“. To samo o sobě není překvapivé. Důležité je, že jde o jedinou skutečnost, kde je společný vliv rodiny a školy nejsilnější ze všech sledovaných vlivů. Vlastně z toho vyplývá, že sice společné působení školy a rodiny je významné – především v učení se samostatnému myšlení, učení se zájmu o poznání a vzdělání, odpovědnosti za své skutky, v učení se ohleduplnosti a snášenlivosti, podobně i ve vycházení s ostatními v kolektivu i v některých dalších skutečnostech – avšak ne tak výrazné, jako je působení rodičů nebo vliv toho, co se dotazovaní naučili sami. I to vlastně svědčí o relativně nízkém vlivu školy, přesněji o převaze jiných vlivů, než je škola na výchovu studentů prvních ročníků FHS UK v letech 2008–2016. Zároveň ale uvedené údaje upozorňují na oprávněnost nezbytnosti spolupráce rodiny a školy ve výchovném působení. I když nejde zřejmě o tak výrazný vliv, jak bychom možná očekávali.

Když se pokusíme o souhrnný pohled na poznatky vyplývající z předchozích tabulek, pak lze říci, že:

- Ve sledovaném období se většina ze zkoumaných skutečností v hodnocení respondentů v jednotlivých letech příliš nemění. Základní proporce platí po většinu

sledovaného období. Žádný z indikátorů se v usazení uvnitř vlivů i mezi nimi zásadně neposunul.

- Indikátory v zásadě mapují většinu podstatných rozměrů výchovy. Alespoň takto vzešly z předchozího testování u populace studentů Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. I když jistě nejde o vyčerpávající sumu charakteristik výchovy a ani o úplný přehled možných vlivů, lze u této populace usuzovat, že vlivy školy jsou na výchovu podstatně slabší než vlivy rodičů i než vlivy samotných subjektů. Jsou skutečnosti, které jistě patří k důležitým atributům výchovy a škola v nich zřejmě (podle vyjádření respondentů) nehraje významnější roli. Ve výzkumu nebyly využity indikátory toho, do jaké míry respondenty škola vybavila poznatky a postupy poznávání. Nicméně v charakteristikách vlivů na výchovu škola v tomto šetření vystupuje jako podstatně méně významný činitel vlivu, než jsou rodiče a samotní mladí lidé. Ani spolupráce rodiny a školy není tak silným činitelem vlivu na výchovu dotazovaných, jako je sama rodina či samotní mladí lidé.
- Vlivy rodiny jsou významné především na ty součásti výchovy, které se týkají zasazení do společenských souvislostí a vztahů vůči okolí. V rodině se dotazovaní naučili zejména dobrým způsobům chování, také dodržování daného slova, snášenlivosti a ohleduplnosti vůči jiným lidem, odpovědnosti za své skutky a pomoci potřebným.
- Respondenti sami se – vše podle jejich vyjádření – naučili především „užívat si života“ a „porozumět sami sobě“. Ale také „umět získat pro sebe výhody“ a rovněž „zájmu o poznání a vzdělání“. Rozhodující vliv měli oni sami i na naučení se samostatnému myšlení. Ze sledovaných charakteristik výchovy, na níž by se svým podílem respondenti významněji neúčastnili, není však jediná. Nezbytnost podílení se na vlastní výchově samotnými „vychovávanými“ je zde jasně prokázána.
- Spolupráce rodiny a školy je nejvýznamnější jen u jediného vlivu, a to je učení se poslouchat autority. Toto propojení – jako jediné nejsilnější mezi všemi vlivy spjatého působení rodiny a školy – ukazuje na nejvýraznější podobu obsahu spolupráce rodiny a školy.

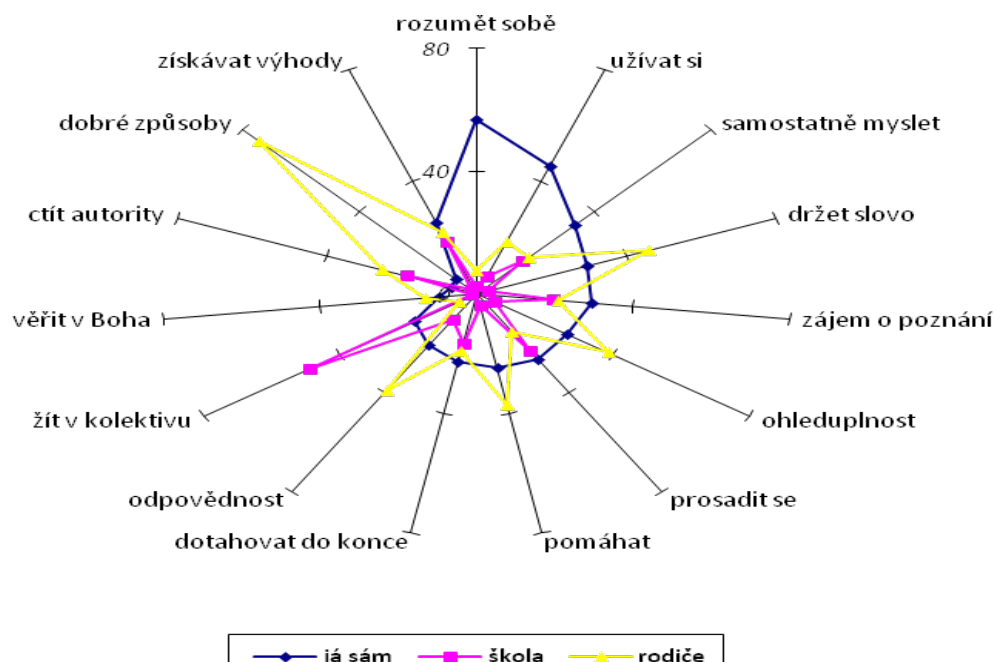
116

Další poznatky, které odpovědi na uvedenou otázku nabízejí, se týkají toho, co se dosud dotazovaní nenaučili. Ani škola, ani rodiče, ani škola ve spolupráci s rodiči, ani oni sami se v dosavadním vývoji nenaučili některé ze sledovaných skutečností.

Vybíráme osm indikací, které v tomto ohledu vystoupily jako výraznější (s podílem vyšším než 5 % celku dotazovaných).

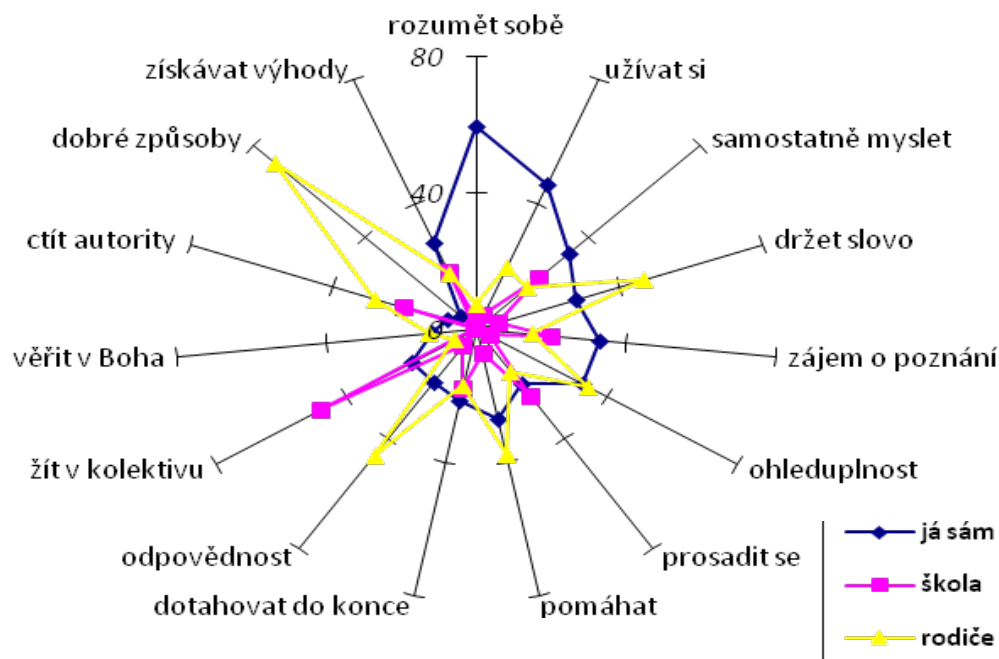
V prvním srovnání poukážeme na difference mezi tím, co se podle vyjádření respondentů naučili jen pomocí školy, nebo jen prostřednictvím rodičů, nebo jen – podle jejich vyjádření – se tomu naučili sami. Použijeme k tomu grafická srovnání.

Graf č. 19: Porovnání naučení se výhradně školou, nebo výhradně rodiči, či sami sebou v roce 2014

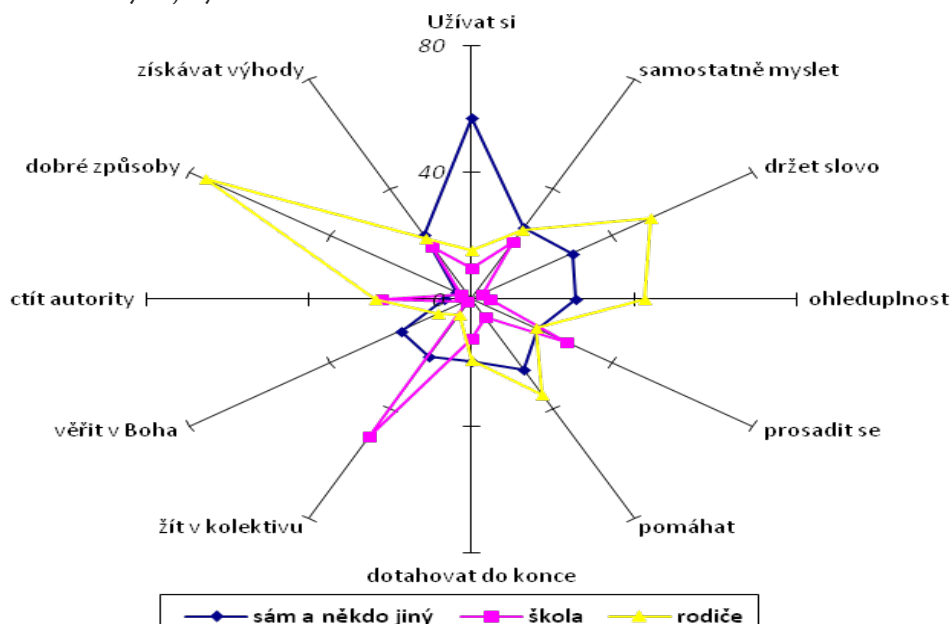
117

Graf č. 20: Porovnání naučení se výhradně školou, nebo výhradně rodiči, či sami sebou v roce 2016

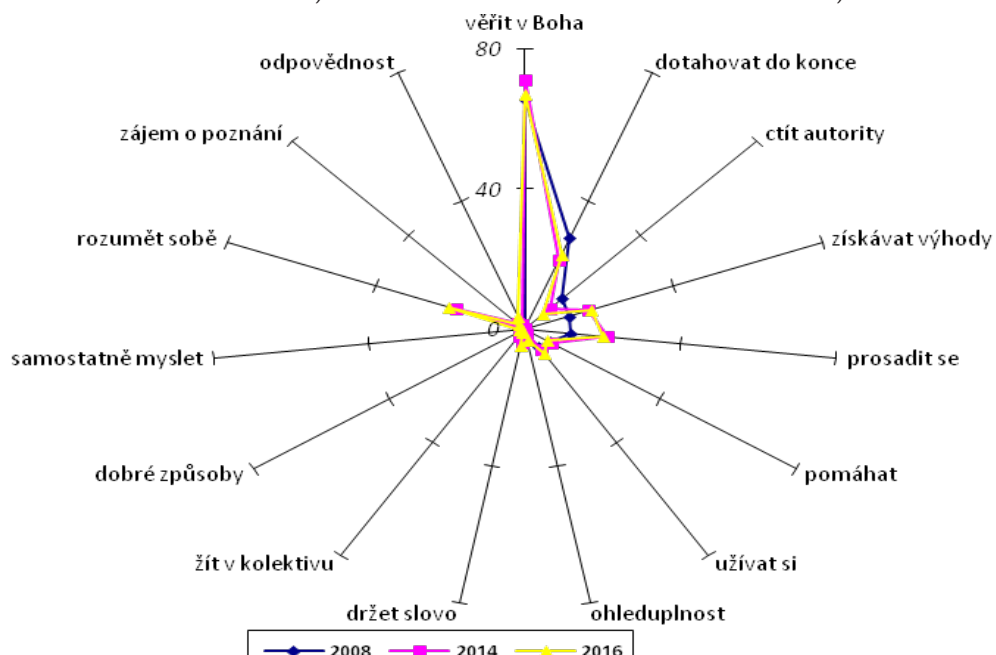
Srovnání s rokem 2008 je jen částečné.

Graf č. 21: Porovnání naučení se výhradně školou, nebo výhradně rodiči, či sami sebou a někým jiným v roce 2008

- 118 Konečně poslední grafické srovnání uvedeme u toho, co se respondenti – podle jejich vyjádření – dosud nenaučili.

Graf č. 22: Porovnání toho, co se dosud studenti nenaučili v letech 2008, 2014 a 2016

Poznatky z grafu č. 22 je možné nejsnáze interpretovat. Diference mezi lety nejsou výrazné, i když lze říci, že míra toho, co se dotazovaní dosud nenaučili, s lety mírně roste. Na druhé straně ze sledovaných skutečností je vlastně jen necelá polovina, o nichž se dotazovaní vyjádřili, že se je dosud nenaučili alespoň nad 5 %. Jasně nejvýraznější je „víra v Boha“, kterou se dosud dotazovaní během dosavadního života „nenaučili“ v rozsahu od 65 do 71 %. Tento podíl vlastně trojnásobně převyšuje „nenačení se“ druhé nejvýraznější charakteristiky, kterou je „dotahovat věci do konce“. Mezi lety sice tento podíl klesá (z 28 % v roce 2008 na 23 % v roce 2016), avšak pokles není výrazný. Třetí je „schopnost prosadit se“ (mezi lety 2008–2016 vzrostla váha této charakteristiky z necelých 12 % těch, kteří se jí dosud nenaučili, až na 20 % v roce 2016) a „schopnost porozumět sám/sama sobě“ (také něco přes 20 % v roce 2016). Pak jsou ještě patrné podíly těch, kteří se dosud nenaučili „získávat pro sebe výhody“ (vzrostl z necelých 12 % až na 18 % v roce 2016). Ostatní významnější charakteristiky, které se dosud respondenti nenaučili, jsou po sledované období v podstatě zachované – kolem 7 % se dosud nenaučilo „pomáhat potřebným“, až necelých 9 % se dosud (v roce 2016) nenaučilo „užívat si života“.

Tabulka č. 80: Podíly těch, kteří se některé charakteristiky výchovy dosud nenaučili – pokud to vyjádřilo alespoň 5 % dotazovaných

<i>Indikátor</i>	<i>2008</i>	<i>2014</i>	<i>2016</i>
Věřit v Boha.	65,5	71,3	66,9
Dotahovat věci do konce.	28,4	21,4	23
Porozumět sám/sama sobě.	–	18,6	20,4
Poslouchat autority.	12,9	8,6	6,1
Umět získat pro sebe výhody.	11,9	16,9	17,8
Snažit se prosadit.	11,7	21,2	20,1
Pomáhat potřebným.	7,3	7,7	6,6
Užívat si života.	6,2	7,4	8,6

„Naučit se“ víře v Boha občas respondenti komentovali, že si nedovedou představit, jak by se to měli naučit. Jsme si vědomi, že jde skutečně o problematické téma, avšak samu otázku po náboženské víře jsme považovali za nezbytné včlenit do sady indikací výchovy. A formulace otázky se nutně vztahovala k „naučení se“ – proto i u víry v Boha. Toto téma je zajímavé spíše, pokud jde o proporce vlivu v naučení se: škola je bezvýznamná, váha rodičů a „sebe sama“ je v podstatě shodná. A společně tvoří více než pětinu dotazovaných.

Podíl těch, kteří se dosud „nenaučili věřit v Boha“, vlastně trojnásobně převyšuje „nenačení se“ druhé nejvýraznější charakteristiky, kterou je „dotahovat věci do konce“. Mezi lety sice tento podíl klesá (z 28 % v roce 2008 na 23 % v roce 2016), avšak pokles není výrazný. Třetí je „schopnost prosadit se“ (mezi lety 2008–2016 vzrostla váha této charakteristiky z necelých 12 % těch, kteří se jí dosud nenaučili, až na 20 % v roce 2016) a pak „schopnost porozumět sám/sama sobě“ (také něco přes 20 %

v roce 2016). Pak jsou ještě výraznější podíly těch, kteří se dosud nenaučili „získávat pro sebe výhody“ (vzrostly z necelých 12 až na 18 % v roce 2016). Ostatní významnější charakteristiky, které se dosud respondenti nenaučili, jsou po sledované období v podstatě zachované – kolem 7 % se dosud nenaučilo „pomáhat potřebným“, až necelých 9 % se dosud (v roce 2016) nenaučilo „užívat si života“.

Pokud jde o celkové posouzení, pak lze říci, že difference mezi lety nejsou výrazné. I když snad míra toho, co se dotazovaní dosud nenaučili, s lety mírně roste. Na druhé straně je vlastně jen necelá polovina ze sledovaných skutečností, o nichž se dotazovaní vyjádřili, že se je dosud nenaučili alespoň nad 5 %. Zajímavé je prolnutí různých tendencí – na jedné straně je výrazný podíl těch, kteří se dosud nenaučili dotahovat věci do konce, ani „umět získat pro sebe výhody“ a „snažit se prosadit“, a dokonce ani „užívat si života“ – čili dispozice k sebeprosazení, hédonismu a preferenci výhod. Zároveň ale je patrný podíl těch, kteří se dosud nenaučili porozumět sami sobě ani pomáhat druhým. Čili tendencím směřujícím spíše k pochopení sebe sama a solidaritě.

Samozřejmě, že není možné z pohledu na „učení se“ jednotlivým atributům výchovy u studentů prvních ročníků denního bakalářského studia na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze usuzovat na obecnější vidění zkoumaného problému. I když jde o výsledky výzkumu za několik let. Smyslem tohoto textu je zejména poukázat na strukturu možných indikátorů výchovy, dále na jejich dynamiku, či naopak větší či menší neměnnost v čase a konečně na strukturu činitelů vlivů na jejich vštěpování do osobností dotazovaných studentů. Zároveň jde o další poukaz na diferenciaci působení různých vlivů na výchovu a nezbytnost respektu vůči této diferenciaci ve výchovných procesech samotných. I v přípravě na ně – od vzdělávání učitelů až po výchovu k rodičovství. A možná i o výzvu k dalšímu a rozsáhlejšímu zkoumání této problematiky ve společnosti České republiky. Zřejmě by mohlo jít o nepominutelný zdroj pro zkoumání kvality vzdělávání, ale především pro rozvoj samotného vzdělávání budoucích učitelů a rodičů. Představa, že výchova a vzdělávání stojí „samy o sobě“ a „vzdělávání má na starosti škola a výchovu rodina“, je naprosto falešná. Aktuálně by tyto poznatky mohly posloužit i pro náhled na tvorbu rodinné politiky.

* * *

Jak bylo řečeno v úvodu, jde o první, vstupní, „otvírací“ text věnovaný výsledkům empirického kvantitativního výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníků FHS UK za léta 2002 až 2016. Smyslem textu je nabídnout základní pohled na tyto výsledky. Lze je využít jednak ve výuce, jednak v dalších výzkumech, v otevírání témat pro další výzkumy a pod. Předpokládám, že v analýzách a prezentacích výsledků tohoto výzkumu budu dál pokračovat. Stejně jako ve výzkumu samotném. Spoluúčast studentů je vítaná.

POUŽITÁ LITERATURA

121

- Bourdieu, P. – Passeron, J.-C. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Čermáková, Z. 1983. *Hodnotové a socioprofesionální orientace vysokoškolských studentů*. Praha: Univerzita Karlova.
- Disman, M. 1993. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Eisenstadt, S. N. 1964. *From Generation to Generation (Age Groups and Social Structure)*. New York: Free Press.
- Erikson, E. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Frankl, V. E. 1994. *Člověk hledá smysl*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Helus, Z. 1973. *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha: SPN.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Hendl, J. 2015. *Přehled statistických metod*. Praha: Portál.
- Hofstede, G. 2001. *Cultures Consequences (Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations)*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton University Press.
- Maříková, H. – Petrusek, M. – Vodáková, A. – a kol. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Machonin, P. a kol. 2004. *Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu*. Svazek I, Svazek II. Praha: MPSV
- Musil, J. a kol. 2004. *Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii*. Studie CESES č. 9. Praha: CESES

- Parsons, T. – Shils, E. A. (eds.). 1951. *Toward a General Theory of Action*. New York: Harper and Row.
- Prudký, L. u. a. 2001. *Religion und Kirchen in Ost (mittel) Europa: Tschechien, Kroatien, Polen*. Ostfildern: Schwabenverlag AG.
- Prudký, L. a kol. 2005. Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníků Fakulty humanitních studií UK. *Lidé města* 2, č. 16, s. 143–202.
- Prudký, L. a kol. 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- Prudký, L. 2014. *Rozvoj osobnosti vysokoškoláků jako součást kvality výuky (Témata a otázky k pojetí vysokoškolského studia jako učení se svobodě)*. Brno: CDK.
- Prudký, L. 2015. *Aspirace a motivace k dalším aktivitám studentů vybraných středních škol v Ústeckém a Karlovarském kraji. (Základní informace o empirickém sociologickém výzkumu.)* Praha: Centrum pro studium vysokého školství.
- Rabušic, L. 2000. *České hodnoty 1991–1999*. Brno: Fakulta sociálních věd MU, Sociální studia č. 6.
- Rokeach, M. (ed.). 1979. *Understanding Human Values*. New York: Free Press.
- Říčan, P. 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál.
- Schwartz, S. H. 1992. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In: *Advances in Experimental Social Psychology* 25, s. 1–65.
- Smékal, V. 2002. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister & Principal.
- Strmiska, Z. 1996. Heslo „Hdnota“ a d. In: *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Šmídová, M., Vávra, M. (eds.). 2010. *Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky z výzkumu dvou generací*. Praha: Studie CESES.

PŘÍLOHA:

Dotazníky použité na začátku a na konci výzkumu hodnotových struktur studentů FHS UK

Dotazník z roku 2002

--	--	--

Vážená kolegyně, vážený kolego,

obracíme se na vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku. Tento dotazník pokládá závažné otázky týkající se hodnotových orientací vysokoškoláků. Je součástí výzkumu hodnotových orientací v naší společnosti.

V současnosti jsou takto dotazovány stovky studentů prvních ročníků z dvanácti fakult z České republiky. Jde o výzkum anonymní. Jenom pravdivé a vážně myšlené odpovědi mají smysl.

Přečteme si společně znění dotazníku, abychom všichni rozuměli položeným otázkám shodně. Kdybyste měl/a nějaké pochybnosti o tom, jak otázkám či způsobům odpovědi porozumět, zeptejte se toho, kdo vám dotazníky rozdál.

Věříme, že vás tento dotazník zaujme. Věříme, že se mu budete věnovat s vážností a budete odpovídat pravdivě a co nej přesněji. Bez vašich odpovědí není možné zkoumaný problém poznat.

Děkujeme za spolupráci!

Za řešitelský tým Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při Fakultě humanitních studií UK

Libor Prudký

1. Nejprve vám předložíme několik skutečností. Prosíme, posuďte každou z nich, jak je ve vašem životě důležitá?

(Zakroužkujte v každém řádku příslušné číslo podle míry důležitosti ve vašem životě. Platí, že 1 = velmi důležitá; 2 = dost důležitá; 3 = ne příliš důležitá; 4 = vůbec nedůležitá.)

1.A práce	1	2	3	4
1.B rodina	1	2	3	4
1.C přátelé a známí	1	2	3	4
1.D volný čas	1	2	3	4
1.E politika	1	2	3	4
1.F náboženství	1	2	3	4

2. Můžete říci, kde nacházíte zdroje vašeho vnitřního klidu, kde nacházíte pohodu, klid, jistotu?

(Zakroužkujte **jednu** z předepsaných možností odpovědí.)

- doma s rodinou
- při práci
- na dovolené, při sportování
- s přáteli
- v kostele
- při rozjímání o víře
- sám bez lidí
- při zábavě
- ve vztahu s partnerkou/partnerem
- při pomoci jiným, při práci pro veřejné účely
- při nakupování
- nemám žádný takový zdroj klidu
- jinde, jinak, jak:

3. Ve svém dětství jste musel/a...

(Vyberte **jednu** z možností.)

- stále pomáhat při práci v domácnosti či v hospodářství
- občas pomáhat při domácích pracích
- pomáhal/a jsem při domácích pracích, jen když se mi chtělo
- nepomáhal/a jsem při domácích pracích téměř vůbec

4. Pro tvorbu vašich názorů, postojů a hodnot měly ve vašem dosavadním životě nepochybně význam různé okolnosti. Mohl/a byste se pokusit zhodnotit jejich váhu?

(Vyberte odpověď v každém řádku. Platí, že: **1 = rozhodující význam; 2 = nepominutelný význam; 3 = malý význam.**)

		1	2	3
4.1	Moje rodina			
4.2	Mí spolužáci			
4.3	Mí učitelé			
4.4	Mí přátelé			
4.5	Četba, umění, kultura			
4.6	Televize, rozhlas			
4.7	Politické události			
4.8	Moje zájmová aktivita			
4.9	Mé lásky			
4.10	Já sám/sama			
4.11	Něco jiného, co:			

5. Existuje někdo, kdo pro vás představuje určitý vzor? Komu byste se chtěl/a podobat?

(Napište, prosíme, **zda ano, či ne, a pokud ano, jaké jsou charakteristiky této osobnosti. Případně i napište, kdo to je.**)

6. Na jaké střední škole jste maturoval/a? Na...

(Zaškrtněte **jednu** z předložených možností, tj. druh školy, na které jste maturoval/a.)

- a. osmiletém gymnáziu – denní studium
- b. jiném gymnáziu – denní studium
- c. střední odborné škole typu průmyslová škola – denní studium
- d. střední odborné škole typu neprůmyslová škola (např. ekonomická, sociálně-právní, zdravotní atp.) – denní studium
- e. integrované střední škole s maturitou – denní studium
- f. střední škole jsem studoval/a dálkově (večerně); šlo konkrétně o školu:
- g. jiné škole, a to:

7. Poprosíme vás o vyjádření, do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky.

(Vyberte **jednu odpověď** v každém řádku.)

č.	výrok	1. souhlasím	2. spíše souhlasím	3. spíše nesouhla- sím	4. nesouhla- sím	9. nevím/ nedokážu posoudit
1.	Nemohu toho příliš udělat pro řešení většiny našich současných problémů.					
2.	Často se cítím osamělý/á.					
3.	To, co dělám (moje práce) mě nebaví.					
4.	Život se stal tak komplikovaným, že jej téměř nezvládám.					
5.	Když přemýšlím o budoucnosti, jsem dosti optimistický.					

8. U následujících odpovědí uveďte, jak se na vás hodí.

(Vyberte **jednu odpověď v každém řádku**. Platí, že: **1 = zcela souhlasí**; **2 = spíše souhlasí**; **3 = spíše nesouhlasí**; **4 = zcela nesouhlasí**.)

		1	2	3	4
8.1	I při nečekaných větších problémech není pro mě těžké najít řešení.				
8.2	Myslím, že jsem docela v pořádku.				
8.3	Vlastně bych chtěl/a zůstat takový/á, jaký/á jsem.				
8.4	Myslím, že nejsem o nic horší než většina mých vrstevníků.				
8.5	Myslím, že mám jako člověk svou hodnotu.				
8.6	Připadám si, že jsem málo důležitý/á.				
8.7	Když se setkám s nějakým problémem, mám většinou víc nápadů, jak se s ním vyrovnat.				
8.8	Nemám o sobě dobré mínění.				
8.9	Je dost věcí, na které mohu být u sebe pyšný/á.				
8.10	Ať se stane cokoli, umím si poradit.				
8.11	Když se ocitnu v nějaké obtížné situaci, většinou mě napadne, co mám udělat.				
8.12	Často si připadám, že jsem zbytečný/á.				
8.13	Když mi někdo odporuje, většinou vím, jak se prosadit.				

126

9. Jaký je váš názor na následující výroky?

(Vyberte **jednu odpověď v každém řádku**. Máte k dispozici pět stupňů: **1 = s výrokem naprosto souhlasím**; **5 = s výrokem naprosto nesouhlasím**; **ostatní tři stupně leží mezitím**; **9 = nevím**.)

	1	2	3	4	5	9
a. Kde je přísná autorita, tam je taky spravedlnost.						
b. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je poslušnost.						
c. Mluvit do něčeho a spolurozhodovat má člověk, až když tvrdou prací dosáhne určité pozice.						
d. Není dobré mít tak velkou svobodu, jakou dnes mladí lidé mají.						
e. Smysl života je v tom, aby člověk získal vážené pozice.						
f. Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.						
g. Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem.						
h. Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.						
i. Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.						
j. Každý musí své problémy řešit sám.						
k. Cizinci by měli svůj životní styl trochu lépe přizpůsobit stylu příslušné země, kde nyní žijí.						
l. Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.						

m. Cizinci by si svého životního partnera měli vybírat mezi lidmi ze své země.						
n. Těm, kteří mají víc, by se mělo smět něco vzít a dát to těm, kteří to potřebují.						
o. Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.						
p. Kdybychom se všichni něčeho zřekli, nebyla by brzy žádná chudoba.						
q. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je umět se rozdělit.						
r. Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině.						
s. Bez rodiny se nedá naučit, jak se mají konflikty řešit.						
t. Smrtí vše končí.						
u. Doufám, že po smrti existuje další život.						
v. Lidé vstanou tělem i duší z mrtvých.						
w. Život má smysl, protože existuje Bůh.						
x. Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.						
y. Nevím, proč člověk žije.						

10. Proč jsou u nás lidé, kteří žijí v nouzi? Který z následujících důvodů takové situace považujete za nejdůležitější?

(Vyberte **jednu** z předepsaných odpovědí.)

1. protože mají smůlu
2. z lenosti a nedostatku pevné vůle
3. protože je v naší společnosti bezpráví
4. nevyhnutelně to patří k pokroku
5. žádný z těchto důvodů
6. nevím

11. Zde je seznam věcí, o nichž si někteří lidé myslí, že jsou nutné pro úspěšné manželství. Prosíme, uveďte pro každou z nich, zda ji považujete za velmi důležitou, spíše důležitou, nebo nepřiliš důležitou pro úspěšné manželství.

(Vyberte **jednu odpověď v každém řádku**. Platí, že **1 = velmi důležité**; **2 = spíše důležité**; **3 = nepřiliš důležité**; **9 = neví**.)

		1	2	3	9
a.	Věrnost				
b.	Přiměřený příjem				
c.	Stejný sociální původ				
d.	Vzájemná úcta a uznání				
e.	Společné náboženské přesvědčení				
f.	Dobré bydlení				
g.	Shoda názorů na politiku				
h.	Porozumění a snášenlivost				
i.	Oddělené bydlení od rodičů partnera				
j.	Dobré sexuální soužití				

k.	Dělba domácích prací				
l.	Děti				
m.	Ochota diskutovat o problémech, které mezi manžely vyvstávají				
n.	Společné záliby a zájmy				
o.	Stejný etnický (národnostní) původ				
p.	Něco jiného, co:				

12. Teď vám předkládáme dva výroky, které lidé někdy používají, když hovoří o dobru a zlu. Který z nich je bližší vašemu stanovisku?

A. Existují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a zlo. To platí vždy pro každého, bez ohledu na okolnosti.

B. Nikdy neexistují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a co zlo. To, co je dobro a co zlo, závisí pouze na okolnostech v danou chvíli.

(Vyberte jednu odpověď.)

1. souhlasím s výrokem A
2. souhlasím s výrokem B
3. nesouhlasím ani s jedním z nich

13. Dnes se dozvídáme mnoho o světě. Uvedeme několik názorů. U každého z nich vyberte, zda s ním...

1 = naprosto souhlasíte; 2 = spíše souhlasíte; 3 = částečně souhlasíte, částečně nesouhlasíte; 4 = spíše nesouhlasíte; 5 = naprosto nesouhlasíte; 9 = nevím.

		1	2	3	4	5	9
a.	Žijeme ve zkaženém světě.						
b.	Musíme se starat o své vlastní štěstí, a ne o svět.						
c.	Kdo chce svět zlepšit, musí ho nejdřív přijmout takový, jaký je.						
d.	V našem světě je stejně dobra i zla.						
e.	To nejlepší, co se dá udělat, je se světu přizpůsobit.						
f.	Svět byl vždy místem hříchu.						
g.	Znovu by měl být nastolen řád a pořádek z doby před rokem 1989.						
h.	Dříve, než se lidé začnou starat o svět, měli by zlepšit sami sebe.						
i.	Náš svět je plný úžasných nových možností.						
j.	Stát je povinen, aby v našem světě vytvářel řád.						
k.	Závisí na nás samých, jaký je svět, ve kterém žijeme.						
l.	Štěstí a spokojenost se nemají očekávat na tomto světě, nýbrž na onom.						

14. Lidé uvažují o životě rozdílně. Uved'te, prosíme, ke každé z následujících výpovědí, zda s ní...

1 = naprosto souhlasíte; 2 = spíše souhlasíte; 3 = částečně nesouhlasíte, částečně souhlasíte; 4 = spíše nesouhlasíte; 5 = naprosto nesouhlasíte; 9 = nevím.

		1	2	3	4	5	9
a.	Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.						
b.	Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.						
c.	V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.						
d.	Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.						
e.	Určujeme si sami náš vlastní osud.						

15. Někteří lidé mají pocit úplně svobodného rozhodování a kontroly nad svým životem a jiní mají pocit, že svůj život ovlivňovat nemohou, ať dělají, co dělají. Prosíme, vyjádřete se na následující škále, nakolik podle vás můžete ovlivňovat svůj život.

1 vůbec ne	2	3	4	5	6	7	8	9	10 plně
------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------

16. Jak jsou, podle vašeho názoru, v naší zemi uskutečňovány podmínky pro naplňování práv na svobodu, na sociální zabezpečení, životní příležitosti a spravedlnost?

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

č.	podmínky pro naplňování	uskutečněny		neuskutečněny		9. nevím/ nedokážu posoudit
		1. plně	2. spíše	3. spíše	4. vůbec	
1.	svobody náboženství					
2.	svobody projevu					
3.	svobody volby životního stylu					
4.	ochrany soukromého majetku					
5.	ochrany životního prostředí					
6.	ochrany před zločinem					
7.	sociálního zabezpečení					
8.	rovnosti mužů a žen					
9.	rovnosti životních šancí					
10.	rovnosti menšin a většiny					
11.	solidarity s chudými a potřebnými					
12.	spravedlivé distribuce majetku					
13.	oceňování podle výkonu					

Každý člověk přijímá odpovědnost za řadu záležitostí, které se ho nějak týkají a které nějak zasahují do jeho života. Nikdo ale nemůže být odpovědný úplně za všechno. Mohu např. přijmout odpovědnost za plnění svých povinností ve škole nebo odpovědnost za to, že budu dodržovat zdravou životosprávu, nebo odpovědnost za to, jak budu trávit volný čas. Nemohu být např. sám plně odpovědný za bezpečnost na ulici. Tuto odpovědnost mohu přenechat do značné míry např. státu a jeho institucím (kupř. policii). Přebíraná odpovědnost se během života mění. Děti v nejmladším věku mají odpovědnost omezenou jen na několik oblastí svého života. S postupujícím věkem odpovědnosti přibývá. To se určitě týká i vašeho života.

V následujících otázkách vás požádáme, abyste uvedl/a významné oblasti vašeho života, za něž přejímáte odpovědnost vy sám/sama, a za co z toho, co se vás týká, nesou, podle vás, odpovědnost rodiče a stát.

17.1 Uved'te tři oblasti svého života, za které jste odpovědný/odpovědná výhradně vy:

a.	
b.	
c.	

130

17.2 Uved'te tři oblasti svého života, za které jsou odpovědni vaši rodiče:

a.	
b.	
c.	

17.3 Uved'te tři oblasti svého života, za které je odpovědný stát:

a.	
b.	
c.	

17.4 Kdo z jiných lidí (kromě rodičů) je odpovědný za některou významnou oblast vašeho života (např. učitel):

--

17.5 O kterou oblast života jde?

--

17.6 Uved'te tři vlastnosti, které podle vás musí mít odpovědný člověk:

a.	
b.	
c.	

18. Jaký z následujících výroků popisuje nejlépe váš vlastní názor, mínění, smýšlení?

(Vyberte **jednu** z možných odpovědí.)

1. nevěřím v Boha
2. nevím, zda Bůh existuje a nevěřím, že o tom můžeme získat jistotu
3. nevěřím v zosobněného, ztělesněného Boha, ale věřím na vyšší moc
4. někdy věřím v Boha, někdy ne
5. věřím v Boha, přestože mám své pochybnosti
6. vím, že Bůh existuje, nemám o tom žádné pochybnosti

19. Během vašeho dětství a dospívání jste většinou bydlel/a...

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. v obci do 2 tisíc obyvatel
2. v obci mezi 2 až 5 tisíci obyvateli
3. v obci mezi 5 až 20 tisíci obyvateli
4. v obci mezi 20 až 50 tisíci obyvateli
5. v obci mezi 50 až 100 tisíci obyvateli
6. v obci nad 100 tisíc obyvatel
7. Praze
8. jiná situace, jaká:

131

20. Během svého dosavadního života jste pobýval/a v rodině, kterou tvořili...

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. po celou dobu oba vlastní rodiče
2. po většinu této doby oba vlastní rodiče
3. po většinu doby či stále oba rodiči, z nich byl ale jen jeden vlastní
4. převážně jen jeden z rodičů
5. převážně či po celou dobu bez rodičů
6. jiná situace, jaká:

21. Během vašeho dosavadního života jste většinou bydlel/a...

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. v činžovním domě na sídlišti
2. v činžovním domě mimo sídliště
3. v rodinném domku, vilce, vile
4. jinak, jak:

22. Hlásil/a jste se na tuto fakultu rozhodnut/a, že ji chcete studovat, nebo to bylo jinak?

(Vyberte **jednu** možnost.)

1. ano, chtěl/a jsem studovat právě na této fakultě
2. spíše ano, chtěl/a jsem studovat na fakultě tohoto zaměření

3. ani tak, ani tak: nebyl/a jsem si jist/a, na jaké fakultě chci studovat
4. spíše ne, chtěl/a jsem studovat na jiné fakultě, ale tam jsem se nedostal/a
5. rozhodně ne, chtěl/a jsem studovat něco zcela jiného, ale tam jsem se nedostal/a
6. jiná situace, jaká:

23. Prosíme, uveďte u každého z následujících výroků, zda dané jednání (skutečnost) je vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím.

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku. Použijte stupnici, kde 1 = nikdy není přijatelné; 10 = je přijatelné vždy.)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
a.	Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění										
b.	Šidit na daních, když je příležitost										
c.	Nasednout do auta, které patří někomu jinému, a z legrace s ním odjet										
d.	Užívat drogy, např. marihuanu nebo hašiš										
e.	Lhát ve vlastním zájmu										
f.	Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr										
g.	Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností										
h.	Homosexualita										
i.	Potrat										
j.	Rozvod										
k.	Eutanazie (ukončení života nevyléčitelně nemocného)										

- l. Sebevražda
- m. Vyhazování odpadků na veřejném místě
- n. Řízení auta pod vlivem alkoholu
- o. Politicky motivovaná vražda
- p. Prostituce
- q. Pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí
- r. Vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě

24. A podobně to uveďte u každého z následujících výroků. Tedy, zda je dané jednání (skutečnost) vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, anebo něco mezi tím.

(I zde vyberte jednu odpověď v každém řádku a použijte stupnici, kde 1 = nikdy není přijatelné; 10 = je přijatelné vždy.)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
s.	Každodenní užívání alkoholu										
t.	Domácí násilí										

u.	Znásilnění													
v.	Národnostní či etnická nesnášenlivost													
w.	Vítězit nad jinými lidmi za každou cenu													
x.	Vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů													

25. Který z těchto výroků je nejbližší vašemu přesvědčení?

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. existuje Bůh jako osoba
2. existuje cosi jako duch nebo životní síla
3. skutečně nevím, co si mám myslet
4. skutečně si nemyslím, že existuje nějaký druh duchovní, božské nebo životní síly

26. Můžete se obrátit na některého z rodičů (či oba) se svými osobními starostmi či intimními problémy a otázkami?

(Vyberte **jednu** možnost.)

1. ano a vím, že mě vyslechnou a poradí mi
2. ano, ale jejich rady musím „filtrovat“
3. jen výjimečně a otázky nemohu formulovat přímo
4. skoro vůbec to nepřichází v úvahu
5. rozhodně ne

133

27. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vašeho otce?

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. základní
2. základní s vyučením
3. střední odborné bez maturity
4. střední s maturitou
5. vysokoškolské či vyšší
6. jiná situace, jaká:

28. A jaké nejvyšší vzdělání dosáhla vaše matka?

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. základní
2. základní s vyučením
3. střední odborné bez maturity
4. střední s maturitou
5. vysokoškolské či vyšší
6. jiná situace, jaká:

29. Poprosíme vás o odpovědi na otázky týkající se vybavení domácnosti, v níž žijete.

(I tady vyberte **jednu odpověď** v každém řádku podle toho, jak je vybavena domácnost, v níž žijete.)

č.	vybavení domácnosti	v naší domácnosti toto		
		1. máme	2. nemůžeme si to dovolit	3. nemáme z jiného důvodu
1.	pokoj pro každého člena domácnosti			
2.	myčka na nádobí			
3.	počítač připojený na internet			
4.	automobil			
5.	DVD			
6.	vlastníme byt v osobním vlastnictví nebo rodinný dům			
7.	knihovna nejméně s 500 svazky			

30. Můžete, prosíme, odhadnout, jaký byl v posledním měsíci celkový čistý příjem peněz v rodině, v níž žijete?

(Odhadněte částku co nejpřesněji, alespoň v rozmezí jednoho tisíce korun.)

134 **31. V tomto městě bydlíte...**

(Vyberte **jednu** možnost.)

1. na koleji
2. v podnájmu
3. u rodičů
4. u příbuzných
5. nebydlím tady, denně dojíždím
6. jinak, jak:

32. Narodil/a jste se v roce: ...

33. Jste

žena

muž

Ještě jednou děkujeme za spolupráci

Nevyplňujte!

34.	fakulta	
35.	město	
36.	datum	
tazatel		

Dotazník z roku 2016

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

2016		
------	--	--

Vážená kolegyně, vážený kolego,

obracíme se na vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku. Tento dotazník pokládá závažné otázky týkající se hodnotových orientací vysokoškoláků. Je součástí výzkumu, který běží na FHS UK od roku 2002.

Výzkum je anonymní. Přečtěte si nejprve znění dotazníku tak, abyste rozuměli všem položeným otázkám a poznali všechny možnosti odpovědí. Kdybyste měl/a nějaké pochybnosti o tom, jak otázkám či způsobům odpovědí porozumět, zeptejte se toho, kdo vám dotazníky rozdál.

Věříme, že vás tento dotazník zaujme a že se mu budete věnovat s vážností. Jenom pravdivé a vážně myšlené odpovědi mají smysl. Už proto, že analýza výsledků tohoto výzkumu se může pro některé z vás stát důležitou součástí vašeho studia. Bez vašich odpovědí není možné zkoumané problémy poznat.

Děkujeme za spolupráci!

Za řešitelský tým při Fakultě humanitních studií UK

Libor Prudký

135

1. Nejprve vám předložíme několik skutečností. Prosíme, posuďte každou z nich, jak je ve vašem životě důležitá?

(Zakroužkujte v každém řádku příslušné číslo podle míry důležitosti ve vašem životě. Platí, že 1 = velmi důležitá; 2 = dost důležitá; 3 = ne příliš důležitá; 4 = vůbec nedůležitá.)

1.A práce	1	2	3	4
1.B rodina	1	2	3	4
1.C přátelé a známí	1	2	3	4
1.D volný čas	1	2	3	4
1.E politika	1	2	3	4
1.F náboženství	1	2	3	4

2. Můžete říci, kde nacházíte zdroje vašeho vnitřního klidu, kde nacházíte pohodu, klid, jistotu?

(Zakroužkujte jednu z předepsaných možností odpovědí.)

- a. doma s rodinou
- b. při práci
- c. na dovolené, při sportování
- d. s přáteli
- e. v kostele

- f. při rozjímání o víře
- g. sám/sama bez lidí
- h. při zábavě
- i. ve vztahu s partnerkou/partnerem
- j. při pomoci jiným, při práci pro veřejné účely
- k. při nakupování
- l. nemám žádný takový zdroj klidu
- m. jinde, jinak, jak:

3. Jak často vám doma v předškolním věku četli či vyprávěli pohádky, básničky, říkadla apod.? (Zakroužkujte jednu z předepsaných odpovědí.)

- a. velmi často
- b. často
- c. občas
- d. zřídka
- e. nikdy
- f. neví

4. Nyní se zaměříme na čtení, sledování televize a rozhlasu a počítač. U každého výroku zaškrtněte, jak často se tak dělo v době, kdy jste chodil na druhý stupeň základní školy, tj. mezi vaším 11. a 15. rokem?

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	Velmi často	Často	Občas	Zřídka	Nikdy	Neví
4.1 Díval/a jsem se na televizi.						
4.2 Seděl/a jsem u počítače a hrál/a hry a jen tak surfoval/a.						
4.3 Seděl/a jsem u počítače a vyhledával/a informace, poznatky a kontakty.						
4.4 Sledoval/a jsem DVD a videokazety.						
4.5 Poslouchal/a jsem hudbu z „věže“, walkmanu nebo z MP3.						
4.6 Četl/a jsem knihy.						

5. Když si vzpomenete na své dětství, jak moc se na vaši rodinu hodí následující charakteristiky?

(Pokud byl přístup obou rodičů rozdílný, uveďte přístup toho rodiče, na kterého se daná charakteristika více hodí. Vyberte **jednu odpověď v každém řádku.**)

	Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne	Neví
5.1 Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole.					
5.2 O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat.					
5.3 Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč.					
5.4 Rodiče si se mnou hodně povídali.					
5.5 Rodiče na mě kladli velké nároky.					
5.6 Rodičům bylo jedno, co dělám.					
5.7 Rodiče si našli čas na hru a vymýšlení nových zajímavých věcí.					
5.8 Rodiče se mi snažili porozumět.					
5.9 Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty.					
5.10 Rodiče velmi dbali na dodržování pořádku.					
5.11 Rodiče mě podporovali za každé situace.					
5.12 Rodiče chtěli vědět, jak, kde a s kým trávím svůj volný čas.					
5.13 Rodiče mě nechávali plánovat si věci podle svého.					
5.14 Často jsem musel/a pomáhat v domácnosti.					
5.15 Rodiče mi zakazovali dívat se na určité typy pořadů.					
5.16 Rodiče si se mnou povídali o knihách, které jsem četl/a.					

137

6. Existuje někdo, kdo pro vás představuje určitý vzor? Komu byste se chtěl/a podobat?

(Napište, prosíme, **zda ano, či ne, a pokud ano, jaké jsou charakteristiky této osobnosti. Případně i napište, kdo to je.**)

7. Čemu vás podle vás naučila základní škola (školy?), do které jste chodil/a?

(Vyberte **odpověď v každém řádku.**)

	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne
Být iniciativní.				
Nedávat o sobě moc vědět.				
Dodržovat kázeň.				
Samostatně myslet.				
Umět si vyhledat potřebné informace.				

Vycházet s lidmi.				
Podřídít se autoritám.				
Jednat fér (správně).				
Zalíbit se učiteli.				
Základům znalostí nutných pro život.				

8. Na jaké střední škole jste maturoval/a? Na...

(Zaškrtněte **jednu z předložených možností**, tj. druh školy, na které jste maturoval/a.)

- osmiletém gymnáziu – denní studium
- jiném gymnáziu – denní studium
- střední odborné škole typu průmyslová škola – denní studium
- střední odborné škole typu neprůmyslová škola (např. ekonomická, sociálně-právní, zdravotní) – denní studium
- integrované střední škole s maturitou – denní studium
- střední škole jsem studoval/a dálkově (večerně); šlo konkrétně o školu:
- na jiné škole, a to:

9. Jakými zásadami by se měla řídit společnost, v níž byste chtěl/a žít? Přečtěte si několik dvojic takovýchto zásad a u každé dvojice vyberte, které zásadě dáváte přednost.

(Vyberte **jednu odpověď v každém řádku**.)

	rozhodně první	spíše první	spíše druhý	rozhodně druhý	nevím	
9.1 zaměřit se na co nejvyšší ekonomický výkon						zaměřit se na poklidný život, nehonit se
9.2 upřednostňovat dodržování tradic						upřednostňovat modernizační změny
9.3 rozhodovat spíše podle odborníků						rozhodovat spíše podle názorů veřejnosti
9.4 usilovat o co největší technickou vyspělost						usilovat hlavně o duchovní rozvoj
9.5 vnášet především řád do života						dávat lidem co největší volnost

10. Jaký je váš názor na následující výroky?

(Vyberte **jednu odpověď** v každém řádku.)

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
10.1 Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	1	2	3	4
10.2 Problémy občanů by měl řešit především stát, a ne občané.	1	2	3	4
10.3 Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda.	1	2	3	4
10.4 Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	1	2	3	4
10.5 Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	1	2	3	4
10.6 Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	1	2	3	4
10.7 Každý musí své problémy řešit sám.	1	2	3	4
10.8 Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	1	2	3	4
10.9 Usilovat o úspěch je to hlavní.	1	2	3	4
10.10 Rozhodující je dosáhnout cíle, jakým způsobem, to je vedlejší.	1	2	3	4
10.11 Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	1	2	3	4

139

11. Lidé uvažují o životě rozdílně. Uved'te, prosíme, ke každé z následujících výpovědí, zda s ní...

1 = naprosto souhlasíte; 2 = spíše souhlasíte; 3 = částečně nesouhlasíte, částečně souhlasíte; 4 = spíše nesouhlasíte; 5 = naprosto nesouhlasíte; 9 = nevím

		1	2	3	4	5	9
11.1	Člověk může sotvaco změnit na průběhu vlastního života.						
11.2	Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh.						
11.3	V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu.						
11.4	Život má jen ten smysl, který mu sami dáme.						
11.5	Rozum dává životu smysl.						
11.6	Bez lásky nemá život smysl.						

12. Uved'te, prosíme, u každého z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, anebo něco mezi tím.

(Platí, že 1 = takové chování není přijatelné nikdy; a naopak 10 = takové chování je přijatelné vždycky. Vyberte **jednu odpověď** v každém řádku.)

12.1 Šidit na daních, když je příležitost.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.2 Denně užívat alkohol.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.3 Užívat lehké drogy, např. marihuanu.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.4 Lhát ve vlastním zájmu.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

12.5 Jako ženatý/vdaná (či jako nesezdání partneri) mít „vedlejší“ milostný poměr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.6 Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.7 Domácí násilí.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.8 Potrat.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.9 Ukončit život nevyléčitelně nemocného (eutanazie).	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.10 Používat nelegální software.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.11 Národnostní či etnická nesnášenlivost.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.12 Řídit auto pod vlivem alkoholu.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.13 Netřídit domovní odpad.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.14 Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.15 Vítězit nad jinými lidmi za každou cenu.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

13. Řekněte mi, prosíme, jak silnou příslušnost pociťujete k...?

(Vyberte *jednu* odpověď v každém řádku.)

	Velmi silnou	Silnou	Slabou	Žádnou
13.1 svému městu, obci	1	2	3	4
13.2 svému kraji, regionu	1	2	3	4
13.3 své rodině	1	2	3	4
13.4 skupině svých kamarádů a známých	1	2	3	4
13.5 České republice	1	2	3	4
13.6 Evropě	1	2	3	4

14. Mohl/a byste říci, podle svých životních zkušeností, že většině lidí je možno důvěřovat, nebo že člověk musí být ve styku s ostatními velmi opatrný?

(Vyberte *jednu* z předepsaných odpovědí.)

1. Většině lidí je možné důvěřovat.	
2. Člověk musí být ve styku s ostatními velmi opatrný.	
3. Nevím, nedokážu posoudit.	

15. Teď vám předkládáme dva výroky, které lidé někdy používají, když hovoří o dobru a zlu. Který z nich je bližší vašemu stanovisku?

A. Existují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a zlo. To platí vždy pro každého, bez ohledu na okolnosti.

B. Nikdy neexistují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a co zlo. To, co je dobro a co zlo, závisí pouze na okolnostech v danou chvíli.

Vyberte *jednu* z předepsaných odpovědí:

1. souhlasím s výrokem A
2. souhlasím s výrokem B
3. nesouhlasím ani s jedním z nich

16. Proč jsou u nás lidé, kteří žijí v nouzi? Který z následujících důvodů takové situace považujete za nejdůležitější?

(Vyberte **jednu** z předepsaných odpovědí.)

1. protože mají smůlu
2. z lenosti a nedostatku pevné vůle
3. protože je v naší společnosti bezpráví
4. nevyhnutelně to patří k pokroku
5. žádný z těchto důvodů
6. nevím

17. Ještě není tak dávno, co jste se rozhodoval/a, zda jít studovat na vysokou školu, nebo ne. Můžete uvést, co vás přivedlo k rozhodnutí jít na vysokou školu?

(Vyberte **jednu odpověď v každém řádku**. Využijte při tom stupnici, kde 1. rozhodně ano; 2. pouze částečně; 3. spíše ne; 4. rozhodně ne.)

17.1 Rozvíjet svoji vzdělanost, znalosti a schopnosti	1	2	3	4
17.2 Získat možnosti dobré profesionální kariéry	1	2	3	4
17.3 Získat dobré postavení ve společnosti	1	2	3	4
17.4 Získat vysokoškolský titul	1	2	3	4
17.5 Pokračovat v rodinné tradici	1	2	3	4
17.6 Získat možnost dobře placeného zaměstnání	1	2	3	4
17.7 Prohloubit zájem o konkrétní obor	1	2	3	4
17.8 Oddálit praxi, žít studentským životem	1	2	3	4
17.9 Něco jiného, co:				

18. Jaký z následujících výroků popisuje nejlépe váš vlastní názor, mínění, smýšlení?

(Vyberte **jednu** z možných odpovědí.)

1. nevěřím v Boha
2. nevím, zda Bůh existuje, a nevěřím, že o tom můžeme získat jistotu
3. nevěřím v zosobněného, ztělesněného Boha, ale věřím na vyšší moc
4. někdy věřím v Boha, někdy ne
5. věřím v Boha, přestože mám své pochybnosti
6. vím, že Bůh existuje, nemám o tom žádné pochybnosti

19. Během svého života jste většinou bydlel/a...

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. v obci do 2 tisíc obyvatel
2. v obci mezi 2 až 5 tisíci obyvateli

3. v obci mezi 5 až 20 tisíci obyvateli
4. v obci mezi 20 až 50 tisíci obyvateli
5. v obci mezi 50 až 100 tisíci obyvateli
6. v obci nad 100 tisíc obyvatel
7. v Praze
8. jiná situace, jaká:

20. Hlásil/a jste se na tuto fakultu rozhodnut/a, že ji chcete studovat, nebo to bylo jinak?

(Vyberte **jednu** možnost.)

1. Ano, chtěl/a jsem studovat právě na této fakultě.
2. Spíše ano, chtěl/a jsem studovat na fakultě tohoto zaměření.
3. Ani tak, ani tak: nebyl/a jsem si jist/a, na jaké fakultě chci studovat.
4. Spíše ne, chtěl/a jsem studovat na jiné fakultě, ale tam jsem se nedostal/a.
5. Rozhodně ne, chtěl/a jsem studovat něco zcela jiného, ale tam jsem se nedostal/a.
6. Jiná situace, jaká:

21. Během svého dosavadního života jste pobýval/a v rodině, kterou tvořili...

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. po celou dobu oba vlastní rodiče
2. po většinu této doby oba vlastní rodiče
3. po většinu doby či stále oba rodiče, z nich byl ale jen jeden vlastní
4. převážně jen jeden z rodičů
5. převážně či po celou dobu bez rodičů
6. jiná situace, jaká:

22. Můžete se obrátit na některého z rodičů (či oba) se svými osobními starostmi či intimními problémy a otázkami?

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. ano a vím, že mě vyslechnou a poradí mi
2. ano, ale jejich rady musím „filtrovat“
3. jen výjimečně a otázky nemohou formulovat přímo
4. skoro vůbec to nepřichází v úvahu
5. rozhodně ne

23. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vašeho otce?

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. základní
2. základní s vyučením
3. střední odborné bez maturity
4. střední s maturitou

5. vysokoškolské či vyšší
6. jiná situace, jaká:

24. A jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vaší matky?

(Vyberte **jednu** z možností.)

1. základní
2. základní s vyučením
3. střední odborné bez maturity
4. střední s maturitou
5. vysokoškolské či vyšší
6. jiná situace, jaká:

25. Poprosíme vás o odpovědi na otázky týkající se vybavení domácnosti, v níž žijete. (I tady vyberte **jednu odpověď** v každém řádku podle toho, jak je vybavena domácnost, v níž žijete.)

	Vybavení domácnosti	V naší domácnosti toto		
		1. máme	2. nemůžeme si to dovolit	3. nemáme z jiného důvodu
25.1	Pokoj pro každého člena domácnosti			
25.2	Počítač připojený na internet			
25.3	Vlastníme byt v osobním vlastnictví nebo rodinný dům			

25.4 Knihovnu s nejméně 500 svazky

26. Bez ohledu na to, jestli jste ženatý/vdaná, nebo ne: Žijete NYNÍ se stálou partnerkou/partnerem ve společné domácnosti?

1. ano, a to (přibližně dobu) ...
2. ne

27. V Praze bydlíte/budete bydlet při vstupu do studia na FHS...

(Vyberte **jednu** možnost.)

1. na koleji
2. v podnájmu
3. u rodičů
4. u příbuzných
5. ve vlastním bytě
6. nebydlím tady, denně dojíždím
7. jinak, jak:

28. Narodil/a jste se v roce: ...

29. Jste

žena

muž

Ještě jednou děkujeme za spolupráci!

Toto, prosíme, nevyplňujte!

30.	Fakulta	FHS
31.	Datum	
Tazatel		

Libor Prudký
Vývoj hodnotových struktur studentů FHS UK

Vydala Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
Recenzovali: doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc., PhDr. Martin Vávra, Ph.D.
Odpovědná redaktorka: Marie Kratochvílová
Jazyková redakce: Jana Křížová
Grafická úprava a sazba (s použitím akvarelu Jaroslava J. Alta na obálce):
Pavel Mervart

Vydání 1.
Praha 2017
www.fhs.cuni.cz

ISBN 978-80-7571-019-2